

KORTÁRS

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

2018 11

szám

1956 emigráns képzőművészeinek munkáival

ÁCS MARGIT: Érkezés? Indulás? (esszé)

KIRÁLY LÁSZLÓ, LÉKA GÉZA, SKOBRÁK MÁTÉ versei

ROSS KÁROLY, FERDINANDY GYÖRGY, FALVAI MÁTYÁS prózái

Interjú Tari Annamáriával az online tér veszélyeiről

A Kortárs kritikapályázatának győztes írásai

Ára: 735 Ft
Előfizetőknek: 668 Ft
www.kortaronline.hu

nka
Nemzeti Kulturális Alap

KORTÁRS 2018 11

TAKÁCS PÁL, „Mert tiéd az ország...”, 1957

BUDAPESTI
OPÉRETT
SZÍNHÁZ

RAKTÁRSZÍNHÁZ

„Tudatosan arra való,
hogy megismerjem
a filozófiát a fily,
az anyát a gyermek
szünetre.”

A Semmelweis
Emlékévé
támogatásával.

RAYMOND J. LUSTIG | MATTHEW DOHERTY

SEMMEIWEIS

oratorikus körkép

SZABÓ P. SZILVESZTER

FRANKÓ TÜNDE | NÁDASI VERONIKA | LÉVAI ENIKŐ

Szemlelek: Biczók Anna, Julia Jakubowska, Raubinek Lili, Németh Zsuzsa, Dávid Anna, Radics Bernadett, Barabás Anita
 Közreműködik: a Szolnoki Bartók Béla Kamarakórus Molnár Éva vezetésével és a Budapesti Operettszínház Kamarazenekara
 Zenei vezető, karmester: Dinyés Dániel | Karmester: Hermann Szabolcs | Koreográfus: Biczók Anna

Rendező: **BOROSS MARTIN**

Nyáry Krisztián Igazól hősök - 35 magyar című könyve Semmelweis Ignáczról szóló fejezetének felhasználásával

A Budapesti Operettszínház és
a Bartók Plusz Operaszínház
közös produkciója

www.operett.hu
jegy@operett.hu

[f](https://www.facebook.com/operettszinhaz) [@operettszinhaz](https://www.instagram.com/operettszinhaz) • 06 1 312 4866

jegy.hu

TARTALOM

- 3** KIRÁLY LÁSZLÓ: Tanóra; Baia Sprie – Felsőbánya, '966; Novemberi fény *(versek)*
- 6** ROSS KÁROLY: Utak *(próza)*
- 11** ACZÉL GÉZA: (szino)líra – torzósztár *(versek)*
- 12** LÉKA GÉZA: Valahol, véletlenül; Korkülönbség *(versek)*
- 14** FERDINANDY GYÖRGY: Retúr *(próza)*
- 17** PÁL DÁNIEL LEVENTE: zarándok *(vers)*
- 18** SKOBRÁK MÁTÉ: a marika fia; házias *(versek)*
- 19** FALVAI MÁTYÁS: Igor *(próza)*
- 32** ÁCS MARGIT: Érkezés? Indulás?
- 35** SZIGETHY GÁBOR: Lapszemle XIII.
- 38** ZSOLNAI GYÖRGY: A pipázásról
- 41** HAKLIK NORBERT: Nálunk (?), Ózdon (?) *(szülőföldem)*
- 47** SÜMEGI GYÖRGY: 1956 emigráns képzőművészete *(képzőművészet)*
- 57** TÓTH LÁSZLÓ: Hagyományfolytonosság – hagyománytörés – identitás
Kérdések és töprengések a szlovákiai magyar irodalomhoz (akár van, akár nincs), 1. rész
(tépőzárak)
- 66** MONOSTORI IMRE: Szabó Dezső, az „útmutató” – Németh László Szabó Dezső-képeinek
változásai (1926–1968), 2. rész
- 75** „ami igazán fontos, azt ma néha nehezebb megőrizni” – Thimár Attila interjúja
Tari Annamáriával
- 84** SZAKOLCZAY LAJOS: Kit elítéltek, hódéra magának (Csillag Tibor: Bejárat a múltba)
- Kortárs kritikapályázat**
- 91** KIPKE ÁGNES: Horváth Veronika / Minden átjárható;
Palágyi Ildikó Brigitta / Ha belefulladász, megöllek *(I. díj)*
- 95** HAKLIK NORBERT: Bálint Tamás / Hibalista; Gál Soma / Sármesék *(II. díj)*
- 99** ARTZT TÍMEA: Horváth Veronika / Minden átjárható;
Palágyi Ildikó Brigitta / Ha belefulladász, megöllek *(III. díj)*
- 103** HORVÁTH ATTILA: Bálint Tamás / Hibalista;
Palágyi Ildikó Brigitta / Ha belefulladász, megöllek *(III. díj)*
- 107** KOLOZSI ORSOLYA: Bálint Tamás / Hibalista; Gál Soma / Sármesék

E számunkat 1956 emigráns képzőművészeinek munkáiból válogattuk.

A borítón: KAZINCZY JÁNOS ANTAL, Vae victis!, 1956 (részlet); 1956. november 1.

Kortárs-előfizetés: klikkeljen rá!

Kedves Olvasóink!

A *Kortárs* folyóirat közelebb áll Önhöz, mint gondolná, csak egy karnyújtásnyira vagy inkább kézmozdulatnyira. Egy kattintással előfizetheti a Magyar Posta elektronikus standján, s egész évben az otthoni karosszékében élvezheti.

<https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/m-veszet-es-kultura/kortars/prodB049926.html>

Csak egy mozdulat, hogy Ön is kortárs legyen!

KORTÁRS

Támogatók: **NEMZETI KULTURÁLIS ALAP,**
KORTÁRS ALAPÍTVÁNY, MAGYAR NEMZETI BANK,
EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA

Szerkesztőség:

THIMÁR ATTILA (főszerkesztő, tanulmány), thimar.kortars@gmail.com
AMBRUS LAJOS (próza), kemenesalja@gmail.com
PÉCSI GYÖRGYI (vers), pecsigy@freemail.hu
STURM LÁSZLÓ (kritika), sturml67@gmail.com
NOVOTNY TIHAMÉR (kép), prinitipa@gmail.com
KOVÁCS NÓRA (tördelőszerk.), babajaga1960@gmail.com
BORNEMISSZA ÁDÁM (olvasószerk.), bornemissza.adam@gmail.com

Lapterv: LÁSZLÓ ZSUZI

Szerkesztőségi titkár:

ÖNER EDIT (info@kortars.com)
1062 Bp., Bajza u. 18.
Szerda: 11–14 óráig
Csütörtök: 10–13 óráig
Tel./Fax.: 342-1520; 06-20-33-77-531
Postacímünk: 1406 Bp., Pf. 93.

Lapunkat rendszeresen szemlézi a megújult

www.observer.hu

Kiadja a Kortárs Folyóirat Kiadói Kft. Felelős kiadó: a kft. ügyvezetője.
Nyomdai munkák: *mondAt Kft.* www.mondat.hu

Előfizetési díj 1/2 évre 3680 Ft, 1 évre 7350 Ft. Szerkesztőségi előfizetés esetén külföldre: 105 €. (Az áthúzódo előfizetéseknél nem kérünk díjkülönbözetet.) Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a Regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. **Külföldre és külföldön** előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

HU ISSN 0023-415X

Nemzetközi online azonosítószám az Interneten: HU ISSN 1418-1592

Kéziratokat nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza.

Lapzárta: a megjelenés előtti hónap 3-án!

HÍREK

Kedves Barátaink!

2018. november 16-án 17.30-tól tartjuk a *Kortárs* folyóirat ez évi díjátadó ünnepségét a Petőfi Irodalmi Múzeum Vörös-szalonjában. (Budapest, 1053 Károlyi Mihály utca 16.).

Idén is – immár hagyományosan – egy szépíró, egy kritikus és egy képzőművész részesül a díjban. Ez alkalommal adjuk majd át a *Kortárs* folyóirat „Életem legfontosabb értéke” című pályázatának díjait is.

www.kortarsonline.hu

KIRÁLY LÁSZLÓ

Tanóra

Legelső (utolsó?) traktátusom
lényeg/magva
– Hölgyek! Urak! –:
Az idegbeteg diktátorok és a
szifiliszes pártvezérek kora/százada.

Melyben azt daloltuk a térdig-sárban,
lelkünk és zsenge torkunk szakadtából,
hogy *Mint a mókus fenn a fán*, meg:
Hős tűz a szemekben, vesszen az ellen! –
és: *Megelőzzük a percet, az órát!*

Kezdtük-végeztük lángvörösen, amíg
Incze Pista bá is megtanulta a Felszezen;
de legrosszabb esetben is,
részegen, *tette magát*.

Belerezgett-zendült a Nyárádmente,
amíg ki nem szállt taknyos fejünkből a
Mennydörög az ágyú, csattog a kard...

Felejtettünk sokan sokat
és lelkesen, e földön.
Csak a szénapadláson, odafönn bújt
egy-egy lobogó,
patkányrágta rongyzsákba burkolózva,
évekig hallgatva a dühben recsegő
diófa biztatását: – Nincs hátra-arc!

Felejtünk – mint a menekülők.
De hű szelek őrzik, rút időkben,
a szablyasuhogást, míg
a kard maga szundít félálomban. Vár.
Századokig bírnak várakozni ezek,
égre mázolt, légből fércelt
történelmeken át –
s nem térdelnek enyészet elé
Noshát, e kettő:
a dal meg a kard
találkozásunk lényege,
magva!

Hozzászólás?..
Ha nincs – köszönöm

KIRÁLY LÁSZLÓ (1943) Kolozsvár

Baia Sprie – Felsőbánya, '966

Brezowszky Ottó emlékére

Reggelente.
Minden reggel.
Valahányszor fölvonom az ablakredőnyt,
legbajtársabb bajtársakkal
átvodkázott félényszakák után.
Minden áldott reggel.
Hónapokon át.

Egy-egy vadonatúj, még borzas költemény,
verscsapat – vagy csak töredék.
Bámulva rám ártatlanul az
odakint daráló világból, mint
alig észrevehető cinege-remény.

Sejthető, de nem felejthető.
Egy *Csakazértis!*

Lassú csöndben őszülő gyümölcsösök,
szemközt a mindenhajnali élettemmel.
Párjanincsen aranyhasú dombok,
messzehúzó „mármárosi bércek”.

Hol is voltál akkor?
Nem emlékszel?!

A Dancs Laci bácsi háza. A
birsalmás kert, telistele
érőre forduló fanyar költeménnyel
és vára-de-vágya-ko-zással.

Ott állok, röstellni való
üres zsebbel, hassal. Én.
S nézem-nézem: pörgő kártyalapok
szerte a testvéri világban.
Megérte.....Megérte!

Majdik Jóskáék önkéntes őrsége
kapum előtt... –
Megáldja Őket érte!

Novemberi fény

I. m. Makovecz Imre

Az első hóval álmodók.
Tűhegyű esőkbe bámulók.
Akik hajnali ködökön túl
látják a közelgő boldogságot,
és ez eltölti őket nyugalommal...

A felhős hegyekre kapaszkodók,
kik iszonyú fejszékkel fenyegetik az erdőt,
és nyomuk végigvarrja a világot...

Virágházak szelíd, hívő hajlongói,
kik nem tudnak olvasni a sorok között,
mert megvakították őket a színek,
s szépek lettek ettől, és lebegők...

A nehezek, kik medveként, bölényként
tapossák végig ezt az egy életet,
fújtatva, nyögve, dörögve, füstölögve,
s annyit dolgozva, mint egy ember...

És a könnyűek, kik nem hagynak nyomot
maguk után – mégis irigylük őket...

Szóval... – a vizek szerelmes vándorai,
levegő tüneményes bolondjai...

A csúcokra törekvők, mélybe szállók.

Itt lépkednek – menetelnek e sorokban,
álmodva, énekelve.

Azon töprengve, amin Te is.

Látod?

ROSS KÁROLY (1954) Sopron

ROSS KÁROLY

Utak

Észre sem vette, hogy már régóta nem nyomja a gázpedált, és az autó szép lassan megáll, még mielőtt felkanyarodott volna a hídra. A kihalt út két oldalán, az esőelvezető árkoktól jó ötvenméternyire kezdődő ligetes nyárfaerdő annyira lekötötte a figyelmét, hogy valami tudat alatti parancs hatására nem működött se keze, se lába, a motor rángatni kezdett, majd egyszerre csak lefulladt. A falut, amelyen most hajtott keresztül, Nyárligetnek hívták – nem véletlenül. Nyárfaerdők és ligetek vették körül, meg kaszálók, amelyeket földutak szabdaltak szabályos alakzatokba. Aki ezt a tájat annak idején megálmodta, gondolta, értett valamit az esztétikához: ha látott valamit az utóbbi időben, ami megragadta a tekintetét, ez az volt. A horizontig futó végtelen táj hihetetlen látványt nyújtott a lebukó esti nap fényében.

Fényképezni, volt a második reakciója, ezt le kell fényképezni. De aztán rájött, hogy minek. Ezt a hangulatot, ezt az aurát a fénykép sosem adja vissza, jobban teszi, ha megpróbálja elraktározni az emlékezetében. Ez azonban, sültvárosi lévén, nem ment könnyen. A meredeken felnyúló, sűrűn egymás mellé ültetett facsoportok számára máris bérházakat formáztak, a földutak aszfaltozott utcákat. Nem tudott mit kezdeni a természeti tájjal, soha nem is tudott. Élvezni még úgy-ahogy tudta, érteni sosem. Fiatalabb korában részt vett néhány erdei-hegyi túrán, de egyetlen madárnak sem bírta megjegyezni a nevét. A növényekéről nem is beszélve.

Kiszállt, lezárta a kocsit, átcsetlett-botlott a teljesen kiszáradt árkon, és elindult a nyáras felé. Maga sem tudta igazán, hova megy, és miért. Közelről már biztosan nem lesz annyira élvezhető a táj, hisz ha beér az erdőbe, nem fog látni semmit. Legalábbis ez a nyílt panoráma el fog tűnni, épp az a szeglete, amely még kap némi fényt a lemenő naptól. Hét óra múlt, valamerről tisztán hallotta egy templomharang hangját. Varjak gyülekeztek a szélső fákra, egyre többen lettek, károgtak, kíváncsian tekingettek lefelé, mintha csak őrre várának. Valami vibrált a levegőben, szél rezegtette meg a faleveleket, aztán egy pillanat alatt el is múlt, csend és nyugalom lett megint. Tass ebből keveset érzékelt, de annyit mindenképpen, hogy talán neki szólt ez a halk csilingelés.

Tévedett, a tökéletes alakzatokban ültetett nyársorok között még ugyanúgy messze el lehetett látni. Némi csalódottsággal vette tudomásul, hogy a sorközöket felszántották vagy legalábbis elboronálták, nehezebbre esett a menés. Ahogy nagyjából ötlépésenként elhaladt egy-egy finom kéreggel borított fatörzs mellett, úgy érezte, mintha katonai temetőben járna, jelöletlen sírkeresztek között. Eddig csak filmekben látott ilyet, de mindig borzongással töltötte el a kép. Az, amiért annyira igyekszünk az életben, hogy különbözzünk a másiktól, lám, halálunkban értelmét veszíti.

Visszanézett az útra: hosszú szürke csík, amelyre foltokban itt-ott már árnyék borult. Egy nagy nemzetközi cég volt területi képviselőjeként hány meg hány ilyen úton hajtott végig, hány órát töltött a volán mögött, hány út menti krimóban állt meg egy kávéra, vagy csak azért, hogy könnyítsen magán! És még ha lett volna értelme ezeknek a hajnali indulásoknak, késő esti hazaérkezéseknek, de nem volt. Persze volt, pénzt keresett vele, nem is keveset.

De a munka maga volt a gyötrelem. A kizárólag rágógumit forgalmazó cégnél az volt a feladata, hogy ellenőrizze, munkatársai a megfelelő helyre és a megfelelő módon helyezték-e ki a cég termékeit a partner szupermarketek, élelmiszer-áruházak polcaira. Ennyi, és nem több. És ezért fizetett neki a cég egy rahedli pénzt. Ha ismerősei a munkájáról kérdezték, mindig beleszótt a történetbe nem létező dolgokat. Igazgatótanácsi ülésekről beszélt, amelyeken sohasem vett részt, külföldi továbbképzésekről, amelyeket sohasem rendeztek meg, karácsony előtti bankettekről, amelyekre sohasem hívták meg. És a munkáját is szerette kiszínezni: közgazdasági kifejezésekkel dobálózott, úgy mint *quality manager*, *mystery shopping*, *controlling* és hasonlókkal, és ha látta, hogy némileg túllőtt a célon, kicsit visszavett a tempóból. Néha bevallotta, hogy piszokul megerőltető a sok autózás, piszok unalmas a polcnézegetés, és piszokul alulképzett emberek a boltvezetők. De ezt már csak akkor tette meg, miután beszélgetőpartnerét elkápráztatta az előbbiekkal. Szerette, ha a dolgok között bizonyos egyensúly feszül.

Néha feltekintett a fák tetejére. Úgy zárultak össze odafönt a lombkoronák, mint gótikus templomhajók kis kupolái. Egy idő után, ha hosszabban tartotta hátrafelé döntve a fejét, szédülni kezdett. Rájött, hogy gyerekkora óta nem nézett fel az égre. Úgy igazán, kíváncsiságból. Igaz, le, a földre sem. A kettő közti világ volt érdekes, mert ott zajlott minden. Viszont másfél éve, mióta nyugdíjba ment, merőben másképp gondolkodik. Ezt legalább sikerült elérnie. Ezt a másképp gondolkodást. Konvertálni a dolgokat, így szokta mondani. Megtartva belőlük azt, ami jó és hasznos, és kiszitálni a pernyét. Fontosnak tartotta, hogy öregkorában ne kelljen olyasmivel küszködnie, ami az ifjúkorába még belefért. Tartalékon égni, de jó lángon.

Igen, ez sokáig izgatta. Hogy mivel tölti majd ki az öregkorát, ha a fiatalkorát sem tudta. Mi ad majd értelmet a kései keléseknek, a nyugodtan elfogyasztott ebédeknek, a ráérős délutáni sétáknak? Mert önmaguk biztosan nem. Ha nem kell már a munka után loholnia, mi a fenét fog csinálni? Ideje, de késztetése sem volt soha, hogy hobbi után nézzen, vagy ha néha volt is, hamar feladta. Kertje nem volt, nyaralója sem, felesége otthon megcsinált mindent. Amikor nem dolgozott, nem tudott mit kezdeni magával. Legfeljebb annyit, mint ahogy most is, hogy néha autóba vágta magát, és bejárta azokat az útvonalakat, amelyeket harminc éven át taposott. De mennyivel más volt most! Amikor nem kellett hajnalban indulnia, nem kellett állandóan a gázpedált nyomnia, hogy odaérjen mindenhova, s ott és akkor állt meg, ahol és amikor kedve tartotta. E kényszer nélküli autózás közben pedig egyre heroikusabbnak látta hajdani munkáját, s egyre inkább meggyőzte magát arról, hogy mostani élete a hajdani küzdés jól megérdemelt gyümölcse.

Mind beljebb hatolt, de cseppet sem lett sötétebb. Kíváncsi volt, hova jut ki a túloldalon. Akár valami mocsaras rész is lehet, mert már itt is süppedt a lába alatt a talaj. Nem nagyon, de mintha szivacsossá, tözegessé változott volna, és helyenként víz jött fel a talpa nyomán. Magasan, ahol a lombkoronák kezdődtek, időnként elrepült egy-egy fehér vízimadár, olyan sikoltozást csapva, mint aki hálócspadba keveredett, amelyből nem találja a kiutat. Talán én zavartam meg a nyugalmat, gondolta Tass, hiszen nem kizárt, hogy ilyenkor már a fészükben bóbiskolnának. De egyre csak csörtetett befelé, valami húzta, nem engedte visszafordulni, de még csak hátranézni sem. Nem tudta volna megfogalmazni magának, mi ez, a hatalmas, nyitott tér-e, vagy az embernélküliség, a lombkoronák alatt kellemessé hűlt esti levegő, vagy a felelősség – ami egész életében gyötörte – totális hiánya. Még csak otthon sem várta senki, mert a felesége elutazott a lányukhoz, akkor ér haza, amikor neki jólesik. Meg sem tudná mondani, mikor érzett utoljára ekkora szabadságot. Talán a gyerekkorában, talán soha.

Illetve igen, talán akkor, mikor közvetlenül a regionális képviselői kinevezése után kéthetes fizetés nélküli szabadságra ment. Maga sem tudta, mi ütött belé, egyszer csak benyújtotta kérelmét a főnökének, anélkül, hogy előtte a feleségének akár csak egy szót is szólt volna róla. Valahogy úgy gondolta, ez az ő dolga, nem tartozik senki másra. Még a feleségére sem. Meg kell hogy tartsunk bizonyos döntéseket magunknak, különben elvesztünk, ezt hangoztatta mindig. Persze csak úgy csöndben, önmagának.

Ez a két hét arra volt elég, hogy felfedezze, milyen az, mikor az ember nincs ott, ahol egyébként lehetne. Mármint otthon, a hármaszobás, kéterkélyes lakásban. A gyerekek épp ekkor repültek ki, a tér hirtelen megnőtt, mindkettőjük, de kiváltképp Tass előtt távlatok nyíltak. Azt tervezte, hogy az egyik gyerekszobát hobbiszobának rendezi be. Meghülyültél, kérdezte a felesége, miféle hobbiszobának? Hiszen nincs is hobbid. Majd lesz, válaszolta, öt perc alatt kitalálok egyet. De a két hét sem volt elég arra, hogy kitaláljon egyet, csak annyira jutott, hogy igazából nem érdekli semmi. Viszont kellemesen elütötte az időt, mert naphosszat ábrándozott, mint egy kamasz, aki sok mindenre vágyik. Főleg miután a felesége elment munkába, s késő délutánig nem zavarta semmi és senki. Érdekes ismeretterjesztő filmeket nézett a televízióban, keresztrejtvényt fejtett, kiült az erkélyre, és nézte az utca forgatagát, vagy éppen várta a postást, aki sohasem hozott nekik semmit. A látszólagos semmittevés ellenére jól érezte magát, mert úgy érezte, ezzel is fel tud tölteni az ember. Hogy nem csinál semmit, nem erőlködik, görcsöl, olyannak fogadja el az életét, amilyen. Nem kell mindenkinek örülni megcsúszottnak lennie.

Ekkor emberek tűntek fel alig százméternyire tőle, jobbra a második sorban, csodálkozott, hogy eddig nem vette észre őket. Hárman voltak, és úgy bukkantak elő a fatörzsek mögül, mint akik valamiféle vizsgálatot végeznek rajtuk. Kezüikkel megtapogatták a törzseket, majd megtorpantak, felnéztek a koronákra, aztán megcsóválták a fejüket, és mentek tovább. Talán megjelölik a kivágásra éretteket, gondolta Tass, hiszen szemmel láthatóan építési céllal ültették az erdőt. Csupa sudár fatörzs, máris nyílegyenes gerendát lehetne faragni belőlük.

Csak mikor közelebb ért hozzájuk, vette észre, hogy tévedett. Fatolvajok voltak, két fehér és egy roma. És azt is, hogy mögöttük, kissé távolabb, már a földön feküdt pár fa. Nem tudta eldönteni, mi lenne a jobb: kitérni előlük vagy számon kérni cselekedetüket. Az utóbbihoz nem sok joga volt, az előbbi meg már lehetetlennek tűnt: kőhajításnyira sem voltak egymástól.

De mintha amazok is csak most vették volna észre, egyikük megrántotta az előtte andalgó karját, mire a harmadik is fölkapta a fejét. Megtorpantak, de nem futottak el. Úgy szimatoltak, mint a vad, mikor friss szagot fog. Kezükből balta és fűrész, vállukon nehéz kötél lógott.

Tulajdonképpen simán kitérhetett volna előlük, csak mennie kellett volna tovább. Mint egy kiránduló, mint egy természetbúvár, mint egy éjszakai madárlesre igyekvő megcsúszott. Igaz, öltözeke – öltöny és nyakkendő, kifényesített cipő – nem ezt sugallta, de hát annyi bolond mászkál mindenfelé. A kidöntött fákat látva azonban olyan düh fogta el, amelyet csak ritkán érzett.

– Jó napot, uraim – szólította meg őket. – Mi járatban?

Amazok nem feleltek, kicsit közelebb húzódtak egymáshoz, borostás arcukról semmiféle érzelmi reakciót nem tudott leolvasni.

– Megkérdezhetném, kinek a megbízásából végzik ezt a munkát?

Még mindig nem szóltak semmit, mint akiknek sok időbe telik megsaccolni, kivel is állnak szemben.

– Mert nem hiszem, hogy a gazdáéból. Azéból biztosan nem.

– Mi köze hozzá? – vakkantotta el magát az elől álló, aki, úgy látszott, jutott valamire kilétének megítélésében.

- Csak annyi, hogy barbárságnak tartom, amit művelnek.
- Ha csak annyi, akkor tovább is állhat az úr.
- Azonkívül törvénytelennek. Maguk lopják a fát.
- Nem lopjuk. A sógoromé. A beteg egyedeket távolítjuk el.

Az utolsó mondat erős bizonytalanságot keltett Tassban. Mi van, ha téved? Ha ezek az emberek itt tényleg valaki megbízásából végzik a munkájukat?

- Ezt akárki mondhatja. Az igazolványokat kérem!

Mi ütött belém, hüledezett Tass, miközben érezte, hogy nem tud tenni hirtelen támadt vakmerőségének visszaszorítására, sőt, olyan magabiztosság járja át, ami feltartóztathatatlanak tűnt. Pedig alapvetően félénk ember volt, világlátésében konformizmusra hajló, az erőszakot hírből sem ismerte. Még ha az övé lett volna az erdő, akkor sem léphetett volna fel nagyobb vehemenciával. Valamiféle hatalomérzet szállta meg, ami soha életében nem volt jellemző rá, hisz nem is lett volna ki fölött hatalmaskodnia – beosztottait baráti módon kezelte.

– Milyen jogon? – kérdezett vissza az elől álló. Lapos feje, lapos homloka alól keskenyre szűkült szempár nézett vissza rá.

- Állampolgári jogon.
- Viccel az úr? Akkor már miért nem azt mondja, hogy a magáé az erdő.
- Mondhattam volna azt is.
- Jobban járt volna vele.

Tass kissé elbizonytalanodott, de az a mellkasát feszítő furcsa érzés nem hagyta visszakozni. Úgy érezte, rendet kell teremtenie a világban, és meg is vannak rá az eszközei, hogy megtegye.

- Szóval azt akarja, hogy rendőrt hívjak.
- Erről barátilag lebeszélném.
- Úgy. Akkor mégiscsak lopják a fát.
- Nagy ész. Magát melyik bolygóról szalajtották, mondja?

Ez a pimaszság csak még jobban feldühítette. Úgy érezte, ezeknek az embereknek nincs joguk így beszélni vele. Vele, aki majd' húsz évet becsülettel lehúzott a kereskedelembe, további tizet pedig a kereskedelmi képviselőben, egyszóval végiggűrítte az egész életét. Anyagilag, társadalmilag is lett valaki, családi élete feddhetetlen, közösségi megbecsülése példás. Kik ezek a szarháziak őhöz képest?

Elővette a telefonját, de mire be tudta volna ütni a rendőrség számát, már körül is vették és kiveték a kezéből. Mikor lehajolt érte, valamivel a háta közepére vágta, olyan erővel, hogy azt hitte, eltörött a gerince. A földre zuhant. Pár másodpercig nem mozdult, talán abban a tudat alatti reményben, hogy azt hiszik, meghalt és békén hagyják, de mikor fel akarta nyomni magát, egy láb a nyakára lépett, és belepréselte arcát a nedves humuszba. Sosem gondolta volna, hogy ilyen savanykásan fullasztó szaga van a földnek, amiből táplálkozunk. És azt sem gondolta, hogy mindezt ilyen körülmények között tudja meg.

Mikor magához tért, már sötét volt. Vacogott a hidegtől. Végigtapogatta magát, és úgy vette észre, hogy nem bíbelődtek zsebeinek átkutatásával, egyszerűen magukkal vitték a zakóját. Késspénz, kártyák, kulcsok, iratok – mind benne voltak. Ha fel tud állni és lépni tud, megpróbálja átvizsgálni a környezetet, hátha. Hátha megkönyörültek legalább az iratain, mint ahogyan rajta is megkönyörültek. Ha megtalálná az értékeit, fogadkozott, nem jelentené az esetet a rendőrségen. Elvégre meg is ölheték volna, de nem tették. És miért nem? Mert maradt bennük némi emberség. Ezt is értékelni kell.

Felülnie még csak ment, de a dereka és a lába között mintha nem érezte volna a testét, mintha elveszett volna a kapocs, ami a kettőt összeköti. Nem hajlott, nem mozdult a csípője. Könyökeire támaszkodva megpróbált kúszni valamerre, de rövid próbálkozás után feladta – belátta, hogy ilyen sebességgel

nem jutna sehova. Szerencsére az agya tiszta maradt, legalábbis úgy érezte, hogy tud gondolkodni. Emlékezett az emberekre s a beszélgetésükre is. Csak arra nem, hogy tulajdonképpen miért hagyták helyben. Mit mondott nekik, ami így felbőszítette őket? Mit csinált rosszul?

Teste egyre jobban elnehezült, lábába, karjába zsibbadás költözött. Mozdulni próbált, de nem tudott. Érdekes, gondolta, az előbb még át is tudtam fordulni. Mi történt? Mennyi idő van? Reggel lehet?

Szárnysuhogást hallott, s a hátán fekve látta, hogy nagy fehér madarak köröznek odafönt a lombkoronák alatt. Fehérségük úgy rajzolódott ki a sötét háttérben, mintha lézerrel világították volna meg őket. Olyan sokáig tartotta rajtuk a szemét, hogy egy idő után hajlamos volt azt hinni, hogy nem is madarak azok, hanem angyalok, akik érte jöttek. Kitérta feléjük a karját, és úgy is maradt.

Így találtak rá három nap múlva a helyi vadászok.

SZALAY LAJOS, Rajz *A magyar dráma* c. kötetből, 1956

ACZÉL GÉZA

(szino)líra

torzósztár

ACZÉL GÉZA (1947) Debrecen

APA

míg az anya a modernitásig biztosnak látszott valljuk be az apa csak amolyan járuléka a családi történetek vad zivataraiiban gyakran ide-oda vándoroltak a peték és hogy a nemeknek véletlen se essék lelkiismereti gondja a bölcs statisztika a félrelépéseket majdnem egálra hozta s sértett kanunk vagy asszonyunk is csak mostanában rohángászhat dns-ek után hogy jobb híján gázzal puskacsővel irdatlan konyhakésekkel telítődjék a délután vagy eldugott helyeken fel is tűnjön néhány himbálózó hulla mely a párkapcsolatok bukását már örökre elalussza majd mindenféle perverzek is beleröhögnek a képbe annyira hogy a lélek teljesen belezavarodik a klasszikusan megörökölt féltékenységre napi élménnyé válva a kidobott a gonoszul elhagyott vagy spontán az árva kik pofánkba öntött napi celebekkel már nem vágnak vissza a nagy pinákba és hitele csappan annak is aki nemzett kezd itt lyukas hálónak válni minden nemzet ám e fura képletnek nagyobb a realitása ha manipulált sejtekre és lombikokra váltva lassan bedől a kozmosz talán csak az elillanó pátosz melege teremt majd hiányt és mivel férfi dörmögött előhívtam az apát

APÁCA

ma már az apró históriák zamatát sokan nem érthetik mivel állandó frászban és laza nagyképű mozgásban autóba szállt a nemzet fele az előretolakodó civilizált időknek persze erős érdeme hogy úttalan utakon már alig poroszkál a vándor s a kor azokra is rászól kik anakronisztikusan számon vagy lovon ügetnek egyszóval a vonat szerepnek régen kilazult a bája s magam is ki négy keréken életem végéig csak zavart utasként számíthattam az utazásra a vágányok felé torlódtak élményeim s mivel a világ keleti felén élek sokszor voltak feketék a vonatok s szinte mindig késtek legfeljebb a széles paletta kokottól a kisebbségig visító porontytól a szunyókáló vénig járhattam az iskolát olykor csöndben nagyokat bölcsekedtem ha megszólaltam gyakran a bukás réme fenyegetett rosszul artikulálva a különös seregeket olykor megdöbbenve hogyha közöttük se mindig értem a hatalomba felszaladt tahók miként érzékelik ezt a népet amíg csak legutóbb szolidan szembe nem ült egy bába meg is szólított nemsokára remélem erős kávéját meghagyja a reggeli utánra mert a gyomra bánja így szólt és lírává lényegült bennem az apáca

APAD

nem szeretnék a végső stációba nagyon belegabalyodni mikor a dagadt bokának a legbősebb ellensége lesz a zokni görcsös mellszorításnak a kátrányos bűzös rudat eldobva évtizedek után is a krákogás s átrendezve alsó férfias fertályod nyüszíthetnek nekem a feministák az enyhülő szexuális kényszer egyszerű biológia semmi más hisz régóta arra vágyom hogy telt fórumokra minél előbb kerüljenek föl bölcs asszonyok mivel egyre undorítóbb nemem az utóbbi időkben oly ocsmány dolgokban vitézkedett mint a gőg a buta cinizmus és a gátlástalan lopás amelyek soha nem lesznek felróva nekik odaát miként lelkünkben a végső happening amely csak olcsó amerikai filmeknek lecsengő akkordjaira nyit némi szentimentális vigaszt ugyanakkor lesújtó felismeréseidet racionális szépséggel még föl vigyázod de azt hogy időben tolódva nemrégén még virrasztva lested távoli olimpiákon döntőbe jutnak-e a koreai női íjászok vagy a kemény deszkákon pályakerékpárban is erősek-e a belgák mára már a kedv motiválatlanul apad hiába gyözködöd szuperrangadókra rangos vágatszámokra magad gyakran már csak az ismétlés a jó

LÉKA GÉZA (1957) Budapest

LÉKA GÉZA

Valahol, véletlenül

Dzsó,
öreg Dzsó, ha tudnád,
néha olyan erővel törsz rám,
hogy szinte szétrepül minden,
amit itthagytál magadból,

dűtesz, borogatsz,
kilöksz a székből, a lakásból,
lódörögni, bolyongani,
túrni, taposni ezt a bolygónyi ganét,
mielőtt fölérne az égig
vagy még azon is túl,

máskor meg hiába kereslek,
kezedben a pohár furminttal
egyszerűen lelécelsz,
meglógsz a képkeretből,
a bacchusos tokaji leánder mögül,

ilyenkor úgy kell megpillantsalak,
valahol,
véletlenül,
mint szökevény morzsát a parkettán,
antik gyertyafoltot a karácsonyi abroszon,

vagy miként most,
hogy örök svájcisapkádat
bámulom a lámpaoszlop tetején,
ebben a ránk eredt,
ádáz hószakadásban.

Korkülönbség

Dzsó,
öreg Dzsó, ha tudnád,
én már csak nagyanyám
fenséges hitében,
imáiban, fohászaiban,
rózsaablakos énekeiben
vagyok, aki vagyok,

azokban
az ólomberakásos,
szűrt fényű
Páter nosterekben,
Tantum ergókban,
Pápai himnuszokban,

fél évszázad előtti falusi
katarzisokban Péter-Pálkor,
István királykor,

hol sohase teremnek
Giordano Brunók,
Galileik,
sem tökkelütött,
vérengző klérusok,

amit Te már régen
kereszténységnek neveztl
Budapesten,
a Piarista közben,

amikor én még
aszály, jégverés
és árvíz ellen esdekeltem
a bánrévei öregekkel,
kisunokaként is
cáfolhatatlanul.

SZALAY LAJOS, Rajz *A magyar dráma c. kötetből*, 1956

FERDINANDY GYÖRGY (1935) Miami

FERDINANDY GYÖRGY

Retúr

Nem tudom, miért van, hogy a kisgyerekkor első, legelső emlékei az ember számára élete végén hirtelen olyan fontosak. Én is idestova húsz, ha nem harminc éve kerülgetem ezt a kis öregembert, saját bevallása szerint az osztálytársamat. Köszönünk egymásnak a buszon és a patikában. Nem ismerek rá, hiába nézem. Még a nevét sem tudom.

Most pedig, egyszer csak, megfogja a kezemet.

– Írtam egy könyvet! – suttogta titokzatosan.

Valami olyasmit feletem, hogy gratulálok. Ez már előfordult velem is.

– Tudom, tudom! – legyintett. – De nekem ez az első könyvem. Érted? Nyolcvanévesen!

– Küldd el! – biztattam. De mentem tovább.

– Ez egy szokás? – kérdezte az osztálytárs, akit nem ismerek.

Megálltam. Elmagyaráztam, hogy amint megkapom, én is küldök neki valamit. Könyvet cserélünk, ezt így mondják a szakmabeliek.

Amitől tartottam, bekövetkezett. Újdonsült kollégám még aznap este rám csöngtetett:

– Beugrottam!

Itt lakott a közelben, közös volt életünk minden állomása: a pék, a posta és a patika. Így indult ez a váratlannak nem nevezhető húsz, harminc vagy ki tudja, hetvenéves kapcsolat. Az már csak az én hibám, hogy közben volt egy másik életem valahol a trópuson.

Szomszédom, Tamás valóban velem egyidős, úgy, mint én, a németvölgyi Mackós iskolába került hatévesen. Kapásból felsorolta a tanító néni, Dolozselek Aranka és féltucat osztálytárs nevét. Vermest, Rusznyák Andrást és Pályi Ulit. Az ő családi neve – szégyen-gyalázat! – még most sem jutott eszembe.

De erre nem is volt szükség. Látogatóm vaskos, úgynevezett multifunkcionális papírra nyomott könyvet nyomott a kezembe. Átvettem, nekem dedikálta, hibátlanul beleírta a nevem.

A szerző neve azonban – hiába forgattam – nem szerepelt a kötetben. *Hajszálgyökerek* – állt a színes borítón. Írta: „Az Utca Gondolkodó Embere”. Csak így, egyszerűen.

Ilyenkor tavasszal, a Könyvfesztivál és az Ünnepi Könyvhét között tucatnyi írásmű tolakodik az asztalomra. A műkedvelők ajándékkötetei alatt fehér holló: a szépirodalom.

– Eggyel több! – mondja a feleségem. Magunk között kedveskedve amatőröknek nevezzük a kontárokat.

Osztálytársam könyve azonban a jelek szerint nem ebbe a kategóriába tartozott. Súlyos iromány, sokéves kutatómunka gyümölcse. Kimutatja, hogy nekünk, magyaroknak őseink nemcsak a sumérok, hanem, igen, az etruszkok és a baszkok is.

Nem könnyű nyomon követni vándorlásaink kacskaringós útvonalát. Erre az Utca Gondolkodó Emberének is ráment az élete. Ami engem illet, odaát, Amerikában már átrágtam ezen a mócsingon magam. Egy jeles tudós, Padányi Viktor még *Dentumagytaria* című, Buenos Airesben kiadott ezeroldalas tanulmányával is megajándékozott.

Akkor azt hittem, hogy ez az elszánt őskeresés az emigritisz néven ismert nyugati magyar betegség tünete. Most rá kellett jönnöm, hogy mi, magyarok itthon, a Kárpát-medencében is fáradhatatlanul kutatjuk az őseket. A latin, szláv, germán népek tengerében nyilván nagyon árvák vagyunk.

Ma már nem nevetem ki a kutatókat, akik az indiánok vagy kannibálok között keresik az ősmagyarokat. Legfeljebb az gyanús számomra, hogy ha már, akkor miért ne lehetnénk mi is, mint Ádám és Éva, afrikaiak.

Osztálytársam azonban nem beszélt erről.

– Majd ha elolvasod – legyintett.

Mi ketten inkább csak a Németvölgyi – mint mifelénk mondják: a Mackós – iskolában kerestük az osztálytársakat.

Volt közöttünk egy fiúcska, akinek bevagonírozták a családját. Aranka néni rekedt zokogása ma is itt van a fülemben. „Elviszik – kiabálta – a gyerekeimet!” Máskor Pályi Uli beleverte a csillárba a fejét. Csupa ilyen szokatlan eset.

Tamásnak volt egy régi osztályképe. Most, hirtelen ez is eszébe jutott. Ő ugyan aznap hiányzott, de keményen állította, hogy ezen a tablón én is rajta vagyok.

– Ha érdekel – ígérte –, alkalomadtán áthozom.

Sikerült rábeszélnem, hogy ne csak alkalomadtán. És Tamás állta a szavát: másnap reggel ismét ott ácsorgott a kapuban.

Aznap sietett.

– Gőzfürdőbe megyek! – magyarázta.

Nagyítót kerestem, sorra vettem a sárga tablón ácsorgó ötven – igen, ötven! – nebulót.

– Nem vagy rajta! – állapított meg a feleségem. – És nézd csak! Ezek itt nem a te osztálytársaid!

Valóban, a képen nem elemisták sorakoztak.

– Ezek – mondta nőm – tizenkét évesek! És ez itt, középen nem Aranka néni! Egy bajszos tanár. Ismered?

Tamás nyilván összekeverte az osztályképeket. Amikor felhívtam, mogorva női hang jelentkezett:

– Nincs itthon! Hogy mikor lesz? Nem tudom.

– Talán később! – szabadkoztam.

– Akkor hívom – felelték –, amikor akarom.

A képen be volt falazva az ablak. Akkor készült, amikor már bejöttek az oroszok. Az én osztályom már csak ezért sem lehetett.

Aznap Tamás hosszasan szabadkozott. Időközben megtalálta a másik, az eredeti képet. Ezen nem volt, csak huszonöt gyerek, és középen valóban ott ült Aranka néni. Ölbe tett kézzel, pöttyös nyári ruhában, komolyan, tekintélyesen.

– Ez Vermes Laci! – mondta barátom. – Mellettem ült a Werbőczyben. És ez itt mellette Tehénke, Várbíró Laci.

Akkor, a háború éveiben ritkaság volt egy ilyen dundi gyerek.

– Ez meg Imi – folytatta Tamás.

– Magának – jegyezte meg feleségem – elefántmemóriája van.

Ez volt köztünk a különbség. 1956. Én elmentem, ő pedig itthon maradt.

– Imi – mutatta most – te is ismered!

Az ültő sor végén jól fésült szőke fiúcska mosolyog. Hogy honnan kellene ismernem, nem tudom.

– Hát a Maki! – erősködik Tamás. – A te elnököd!

Valóban, Makovecz Imre alapította az akadémiát, aminek évek óta tagja vagyok. De hogy Maki?

– Nem emlékszel? Vagy ez csak később ragadt rá? A Werbőczyben?

A Werbóczy azóta Petőfi lett.

Penészes, sárga kép. Kiselemisták. Ülünk Aranka néni körül, térdre tett kézzel, komolyan. 1944. Már közeleg a front. „Hiszek egy isteni örök igazságban!” Papp-Váry Elemérné. Fehér betűk a piros téglafalon. Azt, hogy „örök”, eltakarják a szőke, buksi fejek.

– Te hol vagy? – kérdezi feleségem.

– Ott, a Maki mellett.

Pedig akkor még nem is voltam akadémikus.

– Feljebb! – vezetem az ujját. – Ez egy másik amerikás: a Lakner Laci!

Aranka nénit még néha láttam. Elmúltak az évek. Megy, megy a Kékgolyó és a Vízművek között. Nemrég megtaláltam a sírját. Dolozselek Aranka. Közvetlenül a temetőiroda mögött.

A hangját most is hallom, valahányszor a régiekről álmodom – Hogyne sírnék! – kiabálta. – Elviszik a gyerekeimet!

De most már nem vagyok egyedül. Van egy osztálytársam, aki ismerte őket. Akivel beszélgetni lehet.

Epilógus: Tamás tanulmányának alcíme van. *Retúrjeggyel a Kárpát-medencébe* – áll a *Hajszálgyökök*ek alatt. Rájövök, hogy ez a kiegészítés mit jelent. Nomád őseink innen indultak útnak, és ide, a Kárpát-medencébe tértek haza. Retúrjeggyel.

Más szóval, hogy ez itt egy ősi föld, amit elvenni tőlünk soha nem lehet.

Hát csak így. Íme, a gyerekkor (kisgyerekkor) első (legelső) emlékei. Dentumagyar. Aranka néni. A Mackós iskola. Maki és Tehénke. Végül én is az „Utca Gondolkodó Embere” vagyok.

PÁL DÁNIEL LEVENTE

zarándok

PÁL DÁNIEL LEVENTE (1982) Budapest

vörös porban fürösztöm arcomat
eltörök szavam a levegőben
zörögve érkezik a pirkadat
kinyújtom feléd két kezem
száraz kenyérháj a bőröm
savanyú bort verejtékezem

hiába ismerem
porlik ajkamról az ima
kapaszkodom ámentől ámenig
kétség nyikorog száraz nyelvem alatt
ami ezerszer elhadart egész
az is csak szétesik

hol a hitem?
lépek az előtttem járó
meztelen lábnyomába
majd elé kerülök
ne lépései szerint
dobogjon szívem

hogyan hagyjam el
bejáratott szokásaim
érted
ha dolgaiddban
járatlan vagyok?

megyek tovább
megszédít a meleg
megbotlom egy bűn alakú kőben
valaki kezében megkapaszkodom
aláhulló tömegem széthúzza
összekulcsolt hitének ágait
arcomba süt szemének
kizökkent világa
takarodj személyes
hitemből mondja
zárva marad a szája

szavam esetlen teher
s ahogy zuhanok
estemben
nem fogok talajt
a föld fog fel engem
mint tiszta értelem
a sűrűsödő zavart

SKOBÁK MÁTÉ (1990) Budapest

SKOBÁK MÁTÉ

a marika fia

egy ideje fel se kelt az ágyból
 elitta mindenét tropára ment
 a májcirózis vagy más néven
 májzsugor a máj szövetének heges
 elváltozása helyes életmóddal
 megállítható de vissza nem
 fordítható csak idő kérdése volt
 szegény öregasszony hetente
 látogatta egyébként anyu
 osztálytársa volt az általánosban
 a marika meg húsz évig a nagyanyám
 munkatársa nagyon érdekes
 de nagy valószínűséggel ennek
 semmi köze anyám májcirózisához

házias

*„Az étel a gyomorért van, a gyomor az ételért,
 de Isten mindkettőt elpusztítja.”*

neki mindig a főzés volt a szeretet
 kifejezésének legfőbb formája
 tettem el egy kis babgulyást
 meg rakott kelkáposztát
 van még vadas abból is vigyél
 ő így szeret én mit tehetek
 az étel a gyomorért van értem
 nagyon finom volt mondom
 csak a szokásos ugye
 anya főztje az anya főztje de
 legyen az resztelt máj
 szalontüdő vagy savanyú szív
 egy ideje sehogy sem tudom
 a halált a tányér szélére kotorni

FALVAI MÁTYÁS

Igor

FALVAI MÁTYÁS (1984) Győr

- Na végre! – Igor bevágja maga mögött a taxi ajtaját.
- Elnézést, uram, az összes kocsi foglalt volt.
- Igor ránéz az órájára. 10:52.
- Tizenöt perce ácsorgok itt.
- A taxis sóhajt.
- Hova lesz a fuvar?
- Igor a telefonját basztatja, úgy veti oda:
- Alkotás utca, GC Bank székház.

Szokásos péntek reggel volt. Igor 10:17-kor ébredt, kicsavarodott pózban, hideg végtagokkal, acetonos szájjal. Ruhában aludt, nadrágja kigombolva. Hasához keményre száradt zsebkendő tapadt. Ezek szerint maszturbált elalvás előtt.

Nem tudott gondolkodni.

Ronaldo, a szürke macska a szomszéd párnán ülve fixírozta.

Lerángatta magáról a ruháit, bekapcsolta a Nespresso-főzőt, és egy szál alsógatyában rágyújtott egy Camelre. Késésben volt, de a szokásos kávé-cigi kombót nem hagyhatta ki: anélkül nem indult meg a reggeli szarás.

Bevett két Aspirint és a vérnyomáscsökkentőjét. A fejfájástól legjobb esetben is csak résnyire tudta nyitva tartani a szemét. Újabban egyre mélyebbről indulnak ezek a fájdalmak, egészen tarkóból, sőt szinte már a lapockából. Már-már seggből.

Bekapcsolta a rádiót, üveges tekintettel hallgatta egy darabig. Két feminista pszichológusnő beszélgetett. Feminista. Pszichológus. Nő.

Az imposztorszindrómáról értekeztek, aminek lényege, hogy az ember – alappal vagy alaptalanul, de – folyamatosan a telepleződéstől tart. Hogy valaki egyszer csak lerántja a leplet az inkompetenciájáról, hogy mindaz a rang, siker, megbecsülés, ami övezi őt – nem jár neki, mert ő valójában *csaló*. Hogy mindaz, amit elért, csak látszat, és előbb-utóbb feltűnik valakinek, hogy egy *cheater*, egyáltalán nem ért semmihez. Hogy túl nagy rá a kabát.

Igor ingerülten húzta ki a készüléket a konnektorból.

A vécében megcsapta ürüléke cefrés szaga, ettől majdnem elhányta magát. Mindig is érzékeny volt a gyomra.

Elvergődött a fürdőszobáig. Undorral vizsgálta felpuffedt, nőiesen kerek arcát, hullafehér bőrén a piros rozaceát. Vajon látja még valaha az állvonalát? Bemászott a zuhanyfülkébe, és magára eresztette a vizet. Először forró, aztán jéghideget. Ezt néhányszor megismételte. Belehányta a kávé és a gyógyszereket a zuhanytálcába, a vízsugárral gondosan eligazgatta a lefolyóig a barnás, nyálkás lét. Még egyszer magára eresztette a hideget, és addig áztatta magát, míg a farka földimogyorónyi dudorra zsugorodott.

Kizárólag olyan ruhát vett fel, ami még nem volt rajta sosem. A friss, ropogós, jó tartású ruháktól erősebbnek, tisztábbnak érezte magát. A frizuráját gondosan beszárította a hajvasalóval, kevés waxot is tett rá. Szemkörnyékápoló, szérum, hidratáló, parfüm. Diplomatakék sportzakó, fehér ing, sötétbordó, keskeny nyakkendő, világoskék koptatott farmer, fekete öv és egy

vadiúj fekete bőrcipő. Mire a művelet végére ért, szalonképesnek ítélte magát. Hívott egy taxit, kikészített Ronaldónak egy kis száraz tápot, amit a macska fitymáló tekintettel méregetett.

– Baszd meg magad, ha nem tetszik valami – mondta Igor, és leviharzott a ház elé, hogy elszívjon még egy cigit, mielőtt kiér az autó.

– A célcsoport tehát a 18–35 év közötti, AB státusú, mérsékelten affluens korosztály, formálódó pénzügyi kultúrával...

– Ismerem a briefet. – Igor igyekszik egy megengedő mosollyal tompítani a közbeszólást. – Mi írtuk.

Zsidai, a kreatív-igazgató egy ütem csend után illedelmesen felnevet. A többiek is követik a példáját.

Zsidai már-már parodisztikusan testesíti meg a kreatívok kreatívját. Fekete bakancsával, ceruzalábaira szopódó fekete farmerével, fekete kinyúlt nyakú pólójával és hatalmas éjfekete sálával tüntetőleg különíti el magát a nyakkendő corporate világtól, jóllehet ugyanolyan kiszolgálója és haszonélvezője, mint Igor. Kopaszra borotvált koponyája csillog, szálkásra edzett teste valamelyik egzotikus hegycsúcs megmászása közben barnult ropogósra. Őrülten buzisan beszél, és bár Igor nehezen képes elhinni, tényleg nem meleg: közvetlen forrásból tudja, hogy fél éve azt a divattervező lányt dugta, aki vel pár hétre rá Igor is összejött per tangentem.

Zsidai úgy dönt, taktikát vált: guru üzemmód. Feláll, kiterít két nagy printet, majd szerényen és halkán csak ennyit mond:

– A víziónk.

Igor majdnem lefordul a székről, hányinger kerülgeti. Egyszerre tart az olyan emberektől, mint Zsidai, és érez irántuk megvetést. Az ilyen sálásbakancsos-feketepólós gyerekektől, akiknek *víziójuk* van. Óvatosan előrehajol, hogy minél kevésbé bolygassa meg az agyrohasztó fejfájás és a már-már kibíráható nyugalmi állapot közötti törékeny egyensúlyt. Gondterhelten bogarássza a plakátokat.

Zsidai állhatatos félmosollyal posztol az anyagok felett. Az egyiken huszonéves, overallos férfi áll egy üres műhelyben, felmérve új vállalkozása leendő színterét. Mögötte barna zakóban, barna ingben egy deresedő halántékú séróbáró, afféle Viagra-reklámarc, kezében mappával, bátorítón mosolyogva a *kkv heróra*. Igor világéletében ilyen apát akart magának.

A másik plakáton kora huszonéves, szőke húsosbödön. Egy pultnál áll, éppen fizetésre nyújtana neonzöld, GC Bankos kártyáját. A kép azt a pillanatot kapja el, amikor idétlenül hátrafordul. Mögötte vérfertőző kedvességgel, biztatón tekint rá séróbáró. A szemei nagyon barnák.

Igor azon morfondírozik, vajon stockból rakták-e össze a kreatívokat, vagy volt fotózás. Ha utóbbi, akkor okvetlenül meg kell szereznie ennek a szókének a számát. Zsidai megköszörüli a torkát.

– Azt üzenjük ezzel, hogy a GC Bank ügyfelei nem érzik magukat elvezetettnek a pénzügyekben, hiszen mi mindig ott állunk mögöttük.

– Értem, persze, vágom, érzem, érzékelem...

Igor igyekszik fölényes maradni, elvégre ő itt a kommunikációs igazgató, hogy nézne az ki, ha csipőből elájulna minden szartól, amit eléraknak.

Zsófi, az irgalmatlanul nagy mellű junior account nem bírja tovább a feszültséget:

– Természetesen ezek csak koncepek, de az irány nagyjából ez lenne.

Zsidai, továbbá Tompos (a vezető copywriter) és Helga (a senior account) összerezzennek. Nem is bírnak ránézni a lányra. Ellentétben Igorral, akit valószínűleg megbabonáz a természet túlkapó bőkezűsége. Zsófi ráadásul bake-litkeretes szemüveget visel, Igonak pedig vaskos szemüvegfétise van.

Tompos igyekszik menteni a helyzetet.

– És persze a fősorjavaslatok. Ezek is inkább csak irányok, de szerintem van köztük erős.

Igor nem hisz a szemének. Tompos benyúl a zakója belső zsebébe, és kivesz egy négyrét hajtott A4-es papírt. Rajta négy headline, egyre kisebb betűkkel. Times New Romannel szedve! Normcore döllyf.

„A JÓ DÖNTÉSEKET EGYÜTT HOZZUK.

NINCS EGYEDÜL. MI OTT VAGYUNK DÖNTÉSEI MÖGÖTT.

A JÓ DÖNTÉS ALAPJA A PÁRBESZÉD.

SZÖVETSÉG AZ ÖN JÖVŐJÉÉRT.”

Tompos elégedetten dől hátra, mintha éppen a csillagos eget is leprezentálta volna. Igor nem tudja, mi a jó taktika: ha hangot ad felháborodásának – ez esetben rávetülhet a kispolgáriság gyanúja –, vagy ha úgy csinál, mintha ez így tök oké lenne. Hiszen nem a körítés a lényeg: *a gondolat*. A gondolat pedig minél egyszerűbb, annál átütőbb. Igazából nem tudja eldönteni, hogy most éppen át van-e baszva.

Zsófia néz, hosszasan ízelgeti a gondolatot, milyen lenne. Végül úgy dönt, elveszne ennyi húsban. Áttereli gondolatait Helgára. Helga szikár, szőke, törékeny, de energikus. Ráadásul nem is túl magas. Pont az a fajta, akiben Igor férfinak tudja érezni magát.

– Nem rossz. Igazából nem rossz – bólogat még mindig Helgába feledkezve. – Hozza a márkaértékeket.

Senki nem mozdul egy millimétert sem, a megkönnyebbüléstől mégis érezhetően ellazul vagy ezernyi izom a tárgyalóban.

– Kicsit lehetne szexibb.

– Nyilván ezek csak koncepek – veti közbe ezúttal Zsidai.

– Értem, nyilván.

Igor hátradől, nagy robajjal kilélegez. Érezhetően most jön a nagy megfjtés.

– Szóval, hogy ez a 18–35-ös korosztály. Y- és Z-generáció. Nekik ez... túlságosan stock.

Igor mintegy mellékesen felnéz.

– Ez amúgy stock, vagy fotóztatok?

– Stockokból raktuk össze. Elfogadás esetén természetesen fotózunk, ez csak a büdzsétől és a határidőtől függ.

Igor lekonyul. Egy újabb reménysugár hunyt ki libidója horizontján.

– Akkor este, a díjátadón – fordul ki a tárgyalóból Igor.

Este tartják az év reklámos seregszemléjét az Akváriumban. Ennek lényege, hogy mindenki képességeihez mérten kicsípje magát, hogy jól mutasson a Kreatív magazin társasági rovatának fotóin, annyi vodka-szódát igyon meg, amittl még nem járhatja le magát teljesen, és annyi kúró leadet szedjen össze, amivel kihúzza a következő hasonló alkalomig.

A folyosón Igor szép sorjában lekezel Tompossal, Helgával, Zsófiával, végül Zsidaival. Bedobja első számú szakmai tőkét: tökéletesre csiszolt Jack Nicholson-mosolyát.

– Dögöljek meg, ha nem hozzuk el a díjak felét!

Zsidai politikusi ráérősséggel ragad benne a kézfogásban, másik kezét bizalmaskodón Igor karjára teszi.

– Talán nem alaptalan az optimizmusunk, Igor.

Igor telefonja megszólal. Hirtelen gondterheltre vált az arckifejezése. Félig már el is fordulva az ügynökségi slepptől, bocsánatkérőn szól hátra:

– Bocs, gyerekek, ezt most muszáj.

Elmenőben még megfordul, és Zsidaiék felé kacsint. Kezével pisztolyt formál, úgy csinál, mintha elsütné, végül elfújja mutatoujjáról a képzeletbeli füstöt. Zsidai hasonló mozdulatsorral felel. Igor balra el.

– Rados Gyuri hívta vagy háromszor.

Igor türelmetlenül reagál Csilla belépőjére.

– Láttam. A mobilomon is keresett, de most nagyon nem...

Csilla Igor titkárnője. Szándékosan molett, slampos megjelenése miatt vette maga mellé, hogy ne terelje el a gondolatait. Ráadásul azt is megtanulta, hogy általában a csúnya emberek tudnak csak rendesen dolgozni. Csakhogy Csilla mostanában állandóan edz, kezd kikupálódni stílusilag is, egyszóval Igor előbb-utóbb mégiscsak kénytelen lesz megkönyékezni, majd túladni rajta.

Csilla nem hagyja lerázni magát.

– Ma indul az SMS-kampány.

Igor megáll, mély levegőt vesz, pedagógusi türelemmel válaszol:

– Van valami problémája a Gyurinak?

Rados Gyuri az IT-szolgáltatási vezető. Igor hidegrázást kap a reálértelmisségi gögtől, ami minden szavából árad. Rados tipikus mérnök. Számára a kommunikáció egy nagy púderporos kamu, és ezt nem győzi lépten-nyomon demonstrálni.

– Lenne néhány átbeszélője. Azt mondja, az időzítéssel kapcsolatban.

Igor mindösszesen három másodperc alatt kúrja föl magát, szinte robbanásig.

– Ne legyen beszélője. Kilenckor kimegy a huszonegyezer szájba vert SMS és csókolom!

Az SMS-kampány jogszabályi kötelezettség. Megváltozott általános szerződési feltételek, kábé negyedévente rutinszerűen van egy ilyen kör. Igor nem tartja igazi kommunikációs kihívásnak.

– Én azért beszélnék Radossal. Valami parája van.

– AKKOR OSSZA MEG A PARÁJÁT A VEZÉRREL! Ezt üzenem!

A Vezér. Rob, vagyis Robert Oberdorfer, a magyar GC Bank vezérigazgatója. Egyenesen a hamburgi központból ültették a kurucok nyakára.

– És most, ha megengeded... – Igor bebassza maga mögött az ajtót.

Az iroda félhomályában végre megnyugszik. Lehúzza a relaxát, leveszi a zakóját, és lefekszik a padlóra, kinyújtóztatja magát, végigropogtatja a gerincét. Előhalássza mobilját a zsebéből, és tárcsáz. Virágnyelven rendel két gramm kólát. A díler megesküszik, hogy kilencre odaér az Erzsébet térre.

Akkor az este már sínen van.

Sajnos a délutáni megbeszéléseket Igornak le kell mondania. A Charme Bistróban elköltött munkaebéd során végzetes foltot ejt nyakkendőjén és ingyen a füstölt paprikás tapenade. Éppen egy kormánypárti hetilap sales vezetőjével folytatta le az évente esedékes smúzolást, hogy a GC Bank számára értékes tartalmakról a jövőben is lekerüljön az a csúnya (x)-ecske. Ekkor történt a ruházati malőr.

Egyértelmű, hogy az esti díjátadón való makulátlan megjelenés követelménye minden egyéb teendőt zárójelbe tesz. Igor végigviharzik az Andrassy üzletein. Megcsömörlötten tér vissza az irodába a bevásárlótáskákkal. Még mindig szorongással tölti el, ha egy délután alatt elkölt három-négy minimálbérnyi összeget ruhára.

– A jó megjelenés neked munkaköri kötelesség! – győzködi magát ilyenkor.

A díjátadón Igor elemében van. A GC Bank házi ügynöksége tarol, ebből három munkát Igoréknak készítettek. Zsidai a díj átvételekor maga is tapsol, kifelé, a közönség felé, egész pontosan Igor felé, mintegy jelezve: értékes számukra ez a közös siker. Ez a szövetség.

Igor minden fényképbe belephotobombingol. Ide-oda csapódik, elejt egy-egy poént, minden vicce ül, nevetnek neki. Kezd kipirulni, már túl van hét vodka-szódán.

– Szervusz, Igor!

Bálint Dominik, a Pool Media kreatív-igazgatója. Igor egész este igyekezett elkerülni, három éve első dolga volt, hogy kigolyózza őket a GC Banktól, hogy helyet csináljon a lieblingjeinek.

– Szevasz, Dominik! Gratulálok a ma estéhez!

A Pool volt a másik befutó idén. Igor szerint az ezredfordulós paradigmát képviselik, lakossági, kutyába lemenős, direkt szarokat csinálnak, de a szakma, úgy tűnik, másként vélekedik.

– Nektek sincs okotok panasza.

Dominik halk szavú, őszes, de fullosan kisimult, fiatalos arc. Nyugalma mindig kibillentti Igot. Úgy érzi, ezek a Dominik-féle cool-nácik büdösnek tartják őt.

– Hát kösz, Dominik!

Paternalista mozdulattal átöleli a kreatív-igazgatót, de nem néz a szemébe. Úgy tesz, mintha kiszúrt volna valakit. Egyetlen arckifejezésébe sűrít lekezelő elismerést, szervilis tiszteletet és szabadkozó bocsánatkérést, hogy hát neki már mennie is kell.

– Az erő velünk van!

És megismétli délutáni pisztolyos gesztusát, de most még a nyelvével is csettint hozzá.

Most már határozottan izzad is. Mindig is szégyellte, hogy izzadós. Az ilyen kibaszott Dominik-félék bezzeg sosem izzadnak. Ezeknek még a seggük se büdös. Egyáltalán nincsenek testnedveik.

Igor kilép az Akvárium kapuja elé, hogy kicsit lehűljön. Leveszi zakóját, feltűri ingujját. Meglátja Tompost, aki egy rakás Wayfarer-szemüveges csajjal cigizik vagy öt méterre. Tompos először zavarban van, aztán odainvitálja. Igor orrát megcsapja a hasis. Ránéz az órájára. A dílernek már itt kéne lennie fél órája. Nem tudja, illik-e egy beszállítóval spanglizni. Elvégre ő Igor. A GC Bank kommunikációs igazgatója. Aki az ország tizenkettedik legnagyobb reklámbüdzsében ücsörög. Á, szarok rá!

Igazi, megélhető spangli, jó alaposan megrakva csokival. Igor már nem tépett vagy egy hónapja. Irgalmatlan köhögőroham jön rá. Mint Louis Gara a *Jackie Brown*-ban. Totál hülyét csinál magából.

A többiek tapintatosan úgy tesznek, mintha nem történt volna semmi. Igor hamar szédülni kezd. Meleg, fiatal, illatos női testeket szimatol. Csillogó, csontkeretes szemüvegek mögül kémlelnek a huszonéves ügynökségi wannabe szempárok. Igonak annyira feláll, hogy szinte dühös lesz a lányokra.

– Na, és mik a tervek mára?

Tompos kicsit elfogódottan érdeklődik. Látszik, hogy nem szociális alkat. Az is látszik, hogy ennek ellenére, vagy talán éppen ezért imádják a nők. Igor-ra nem tesz nagy benyomást. Tizenkettő egy tucat ebből a szemüveges, szakállas, gyerektestű fiúkákból. Általában a nevüket sem bírja megjegyezni.

– QoQotte. Csatlakoztok?

Rövid csend. A társaság nagy része számára a QoQotte meghaladja anyagi lehetőségeiket, ugyanakkor ki tud visszautasítani egy meghívást Pankó Igortól?

Az egy kirívóan kurvás wannabe azonban nem zavartatja magát.

– Nanáhoggy! – Majd, forró leheletével meglegyezve Igor, közelebb hajol. Szemében kipörög a „dugj meg” jolly joker.

– Aproppó, még be sem mutatkoztam. Kovalcsik Vanda.

Igor zsebében megszólal a telefon. Rados Gyuri, az IT-szolgáltatási vezető. Igor gondolkodás nélkül kinyomja. Ekkor veszi észre, hogy SMS-t is kapott egy bizonyos számról. Az üzenet így szól: „A ffi mosdóban varlak, 3. kabin. Nalam van mind2 pakkocska.” Igor nekiereszti a Jack Nicolsont, és szétnéz a csajokon. Csupa harapni való primőr áru.

– Akkor mégis mi a faszomra várunk?

Kovalcsik Vanda rákacsint:

– Ha csak arra nem...

Igor feje egykettőre kitisztul. Nyoma sincs a spanglis ödöngésnek, szemei kipattannak, kihúzza magát, és vesz egy mély levegőt. Hasát behúzza megfordul, hogy helyet adjon Borlay Győzőnek, a Borlay, Hegedűs & Carter ügyvédi iroda vezető üzlettársának, régi egyetemi cimborájának. Átnyújtja az összetekert húszezrest, és végtelen nyugalommal várja, hogy barátja is felhúzzon egy kövér csíkot. A QuQotte-ban előzékenyen minden WC-csésze fölé tettek egy tükrös felszínű kis polcocska. Az embernek éppen csak annyira kell lehajolnia, hogy megmaradjon a művelet szertartásossága.

– Hallom, kasza volt a reklámos áradón.

Győző felegyenesedik, de továbbra is aprókat szípig. Szeme összeszűkül. Igor, amennyire a WC-kabin engedi, álszerényen szétteszti két kezét.

– És az uszadékfák odakint?

Igor beröhhög.

– Ügynökségi arcok. Vannak közöttük tehetségek.

Most Győző röhög be.

– Ebben szinte biztos voltam.

– Még egy kör?

– Az kurvaélet, fater!

Igor kiegyenget még két utcát a tükörpolcon egy IKEA Family kártyával, amit még legutóbbi barátnőjétől örökölt.

– Stílusos egy hülye vagy! – rikkantja Győző, és már húzza is fel a repetát. Igor követi példáját.

A mosdónál lévő tükörben Igor alaposan megvizsgálja magát. Úgy dönt, ma jóképű napja van. Jól áll neki a QoQotte kicsit félhomályos, glamúros világítása. „Gazdagnak nézek ki” – szuggerálja tükörképét. Rados Gyuri megint hívja, Igor megint kinyomja.

Barnás, aranyszínű párában úszik a QoQotte. Igor ide-oda kapkodja a fejét, ám minden mozdulata lágy, mintha egy prémium hidraulika forogna a nyakcsigolyáiban. Elég a pultra támaszkodnia, máris a keze ügyébe manőverezi magát egy tizenkét éves Glenlivet whisky.

A lányok is kézre állnak. Vanda bőven az intim zónáján belül forgolódik. A lány energikusan megpördül, hogy vodka-szódás lelkesedéssel üdvözlje éppen érkező barátnőjét, a mozdulat közben farzsbének varrása finoman belead Igor sliccébe. Csak egy apró mechanikai súrlódás, Igonak mégis azonnal feláll.

Nagy levegőt vesz: a tüdeje akkorára tágul, mint egy léggömb. Kortyol egyet a Glenlivetből, majd kifújja a levegőt. Whisky-párás, hosszú kilégzés az orron át. Igor most nyugis. A merevedésére koncentrá. Ízlelgeti magában a gondolatot, micsoda diadal lesz, ha még nagyobbra hízik, és mekkora nyérés lesz, amikor végigzongorázza vele Vandát. Vagy a barátnőjét.

A lány, akinek Vanda az imént integetett, szándékosan se tudna ígérete-sebben vonulni a pulthoz. Miniruhája szinte követeli, hogy vagy alulról, vagy fölülről, de tépje már le valaki. Vörös haj és jókora csöcsök. Jessica Rabbit in real life.

– Urbán Zsanett – nyújtja robusztus bájaihoz képest icipici kezét a lány.

– Meghiszem azt – elszabadul a Jack Nicholson, mire mindannyian nevet-ni kezdenek, bár tulajdonképpen nem tudnák megmondani, min.

A hangfalakból közönséges, picsarázós R&B rezegteti a gatyaszárat. Igor-nak ez hihetetlenül bejön.

Jessica Rabbithez fordul.

– Te melyik ügynökségnél vagy?

Jessica-Zsanett nevetve ejti valószínűtlenül parányi kezét Igor mellka-sára.

– Egyiknél sem. Még tanulok.

Igor megtorpan. Mérlegeli a következő ripoztot. Tudja, hogy gazdaságos-nak kell lennie. Tűpontosnak, hiszen ebben a zajban csak néhány szó megy át: azoknak találniuk kell. Aztán rájön, hogy mi a fasznak erőlködik. Ő Igor. A GC Bank kommunikációs igazgatója. Harmincöt éves. Egy száztíz négyzetméteres újlipótvárosi lakás, egy 2012-es Audi A8 és egy 15-ös Jolle vitorlás büszke tu-lajdonosa. Ki az Úristent érdekel, hogy mit mond? Bármit mond, az legyen jó.

– BGF? BKF?

Zsanett hitetlenkedő vigyorral néz vissza rá.

– BGF! Honann tudtad?

Igor atyáskodón a vállára teszi a kezét. Hüvelykujja mintegy mellékesen kúszik a lány kulcscsontja alá.

– Felismerem a tehetséget.

Igort megnyugtató érzéssel tölti el, hogy amíg léteznek üzleti főiskolák, mindig lesz utánpótlás vidékről teleportált, reménybeli trófeafeleségekből. Vagyis mindig lesz kit kúrni.

Észreveszi, hogy Vanda ficánkolni kezd. Türelmetlen és bosszús, hogy kö-zel egy teljes perce nem ő van a középpontban. Igor érzi, hogy amíg döntésre nem jut, hiszen ez már egy döntéshelyzet, ügyesen kell egyensúlyoznia. Cse-lekszik tehát.

A pultoslány felé fordul, és belediktálja a dekoltázsába a rendelést:

– Három gin-tonicot kérek, Hendrick'sből és Fentimansból.

A pultoslány bólint. Vanda darizik:

– Miből?

– Ízleni fog.

Vanda rámarkol Igor fenekére.

– Ajánlom is – mondja, majd hosszú, mozgékony nyelvvel szájába igazít-ja a szívószálát, és kiszürcsöli vodka-szódája maradékát.

Igornak beletelik néhány pillanatba, mire felfogja, hogy valaki rángatja a za-kóját.

– Igor, bazmeg, nem hallasz? Mi van már veled?

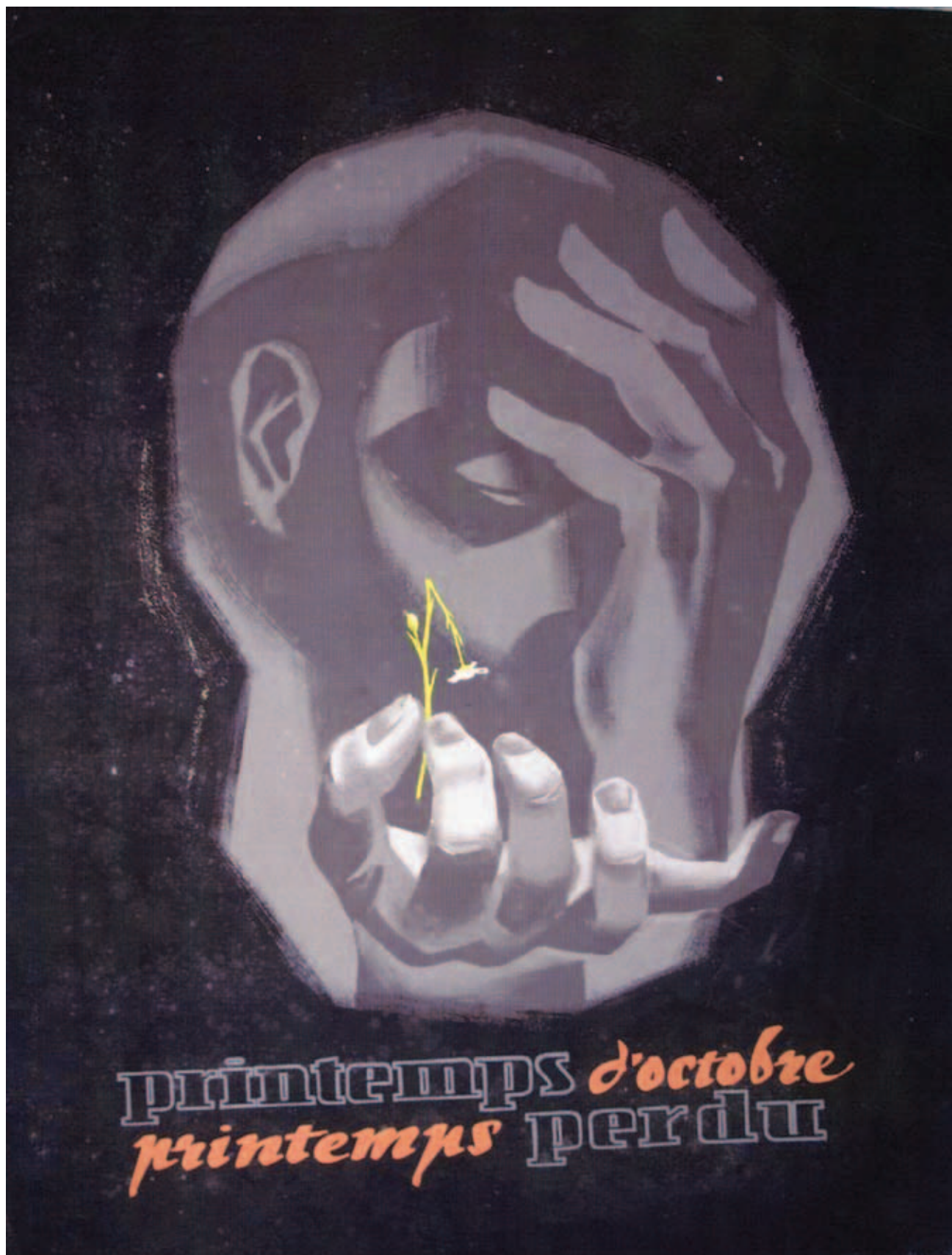
Csilla az, a tiktárnője. De hogy került ide a QoQotte-ba? És mi az Úristent kiabál?

– Héjhéjhéj! Nyugi már! Amúgy mit keresel itt?

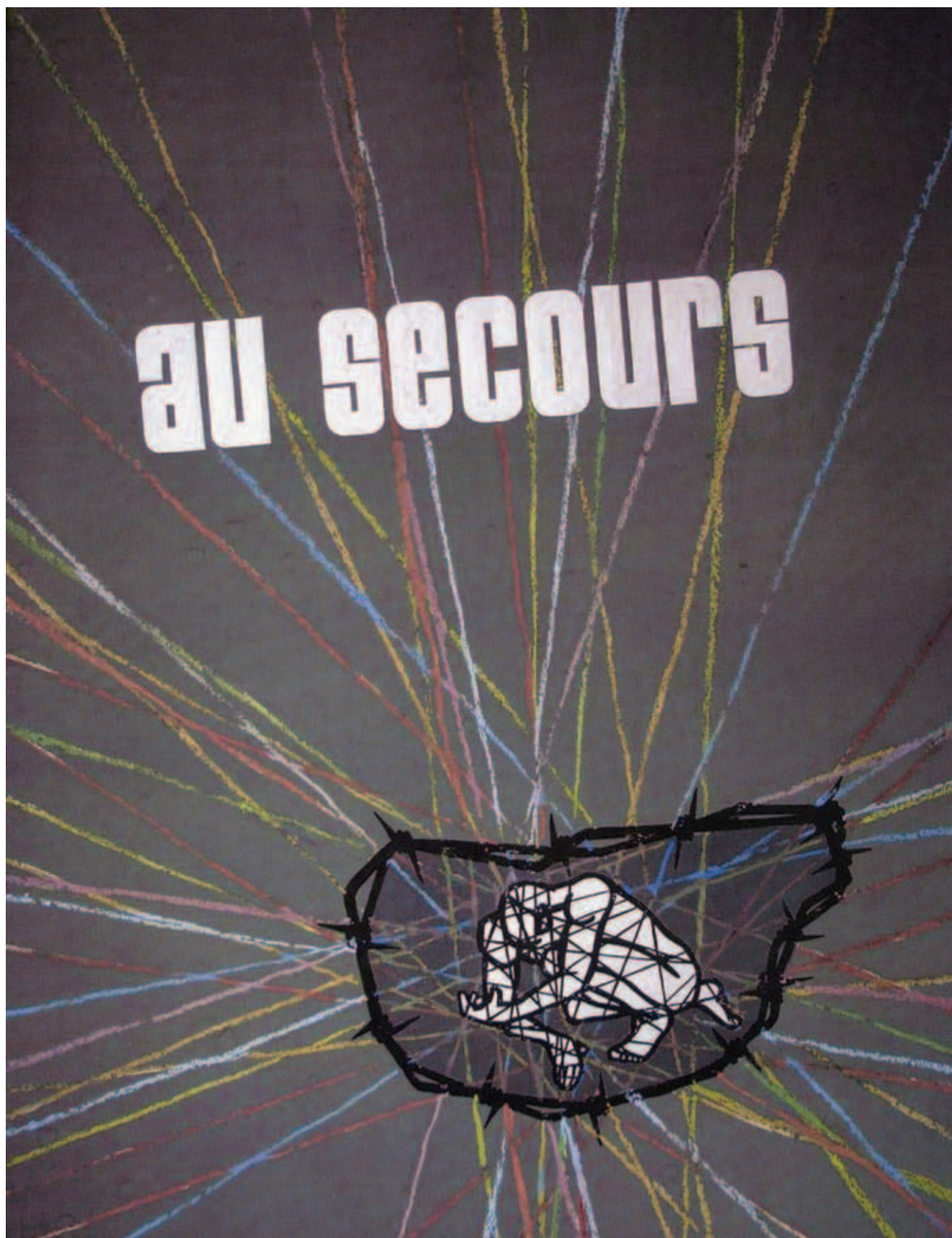
– Ez most ne izgasson. Inkább nézz már rá a telefonodra!

Őt nem fogadott hívás. Kettő Rados Gyuritól, három Robtól, a Vezértől.

Igor testén egy szempillantás alatt szalad végig a jeges rémület. Gomb-nyomásra beindul a hascsikarás. A tarkóján rövidre vágott haj sörtéin fürtök-ben lóg a hideg verejték.

RAPAICH RICHÁRD, Októberi tavasz, elveszett tavasz, 1957 (plakátterv)

RAPAICH RICHÁRD, Segítség, 1956 (plakátterv)

Vanda benyúl Igor zakója alá, megfogja a hátát, de rögtön megáll a keze, amikor megérzi, hogy a férfi inge csurom víz. Alig áll a lábán, annyira meg van már puhítva.

– Ki ez a... nő? A feleséged?

Igor nem tud mosolyogni, csak bosszúsan veti oda:

– Már hogy lenne a feleségem! Ne legyél hülye.

Ebben a mondatban annyi óvatlan megvetés volt, hogy egyszerre sértődik vérré a titkárnő és Vanda is.

Igor Csilla kezébe nyomja gin-tonicos poharát.

– Igyál már egyet, kurvára rád fér. A többit én intézem.

Elindul a kijárat felé, de futtában visszakiabál a pincérnőnek, hogy még egy kört a hölgyeknek, és felemelt kezével egy karikát rajzol a levegőben, mintegy kijelölve, hogy kiknek szól a meghívás. Hogy Csillára kiterjed-e a gavalléria sugara, véleményes. Mindenesetre a lány egyből a pult felé nyomul.

Igor bezárkózik a QoQotte vécéjébe. Liheg. Rövid mérlegelés után úgy dönt: először Radost hívja vissza, hogy felkészültebben beszélhessen Robbal. Kétszer-háromszor is próbálkoznia kell, mert az izzadság rácsöpög a telefon érintőképernyőjére, és rendre összezavarja a tárcsázást. Rados nem veszi fel. Másodszorra sem.

Akkor nincs más választása: vissza kell hívnia a Vezért.

Gondolkodás nélkül a tárcájáért nyúl, kiveszi belőle a maradék kokaint. Remeg a keze, csípi a szemét a saját izzadsága, alig lát. Elejti a tasakot, a nagy része kiszóródik. Lehajol érte, próbálja menteni a menthetőt, felálltában beveri a fejét a kilincsbe. Alig valami maradt a kis zacskó alján. Beledugja a nyelvé, és megpróbálja kinyalni belőle. Keserű gyógyszerízzel lesz tele a szája, végigmarja a nyelőcsövét. Éppen igyekszik visszanyelni a hányást, amikor megszólal a telefonja: Rados.

Az IT-vezető meglepően nyugodt hangon szól bele. Igor még nem döntötte el, hogy ez jó hír-e, vagy inkább gyanakodjék. Rados státusolja Igot.

– A megváltozott ÁSZF-ről szóló SMS-eknek ma éjfélig kellett volna ki-menniük.

Igor a Hublot-jára néz. Használtan vette az eBayen. 01:23.

– Mivel azonban az ügyfél-adatbázisok integrációjával némi gond akadt az egyik beszállító miatt, ezért még mindig nem tudták kiküldeni. Huszonegy-ezer ügyfélről beszélünk.

Okéokéoké, gondolja Igor, mindjárt magam alá csinálók! És akkor mi van.

– Erről akartam veled beszélni immár, nézzük csak... – Rados pontosan tudja, mióta, a hatásszünet tehát merőben retorikai célzatú. És kurvára idegesítő.

– Igen, pontosan öt napja.

Igor alig bír uralkodni magán. Irgalmatlanul kínzó szüksége lenne most egy pohár jeges vízre.

Rados didaktikus hangnemben folytatja.

– Az új ÁSZF-ben ezúttal van egy meglehetősen lényeges változás: szerény mértékben, de növekszik a számlavezetési díj. Ma, illetve most már *tegnap* éjfél volt a tájékoztatásra nyitva álló határidő.

Igor nem bírja tovább. Érzí, hogy ez valahogy neki lesz szopás, de még mindig nem esett le neki, hogyan.

– Oké, szóval elbasztátok, és most mi van?

Rados megalázó nyugalommal folytatja.

– Nem mi basztuk el, hanem az alvállalkozó. De aki még jobban elbaszta, az a kommunikációs csapat, amely nem állt rendelkezésre öt napon át, hogy kitaláljuk, milyen alternatívával tudjuk kiváltani az SMS-kampányt.

Hatásszünet.

Igor arca már nem fehér, hanem egyenesen szürke. A férjivécé ajtaját egyre dühösebben veri valaki kívülről.

– Igor?

Igor, összetörten:

– Itt vagyok.

Rados szinte felélénkülve zárja szónoki magánszámát.

– Ez most azt jelenti, hogy egy hónappal később tudjuk csak bevezetni az új ÁSZF-et.

Igor szinte nyüszít. Érzi, hogy itt pénzről van szó. Minden bizonnyal kurva sok pénzről.

– És bár a számlavezetési díj-emelés valóban csekély, huszonegyezer ügyfélnél, egy hónapos mínusszal számolva, ez már az év végi eredményben is szemmel látható hiány lesz.

Igor a kezébe temeti az arcát, rendezni próbálja a gondolatait. Amikor belenéz a tenyerébe, vért lát. Megtapogatja az orrát. Igen, onnan jön.

– Vagyis erősen veszélybe került a folyó évi EBIDTA-cél.

Úgy érzi, Rados direkt csinálta ki. Csapdát állított a geciláda! De ezzel majd később foglalkozik. Rendezi a hangfekvését és, reményei szerint eléggé összeszedetten, megszólal:

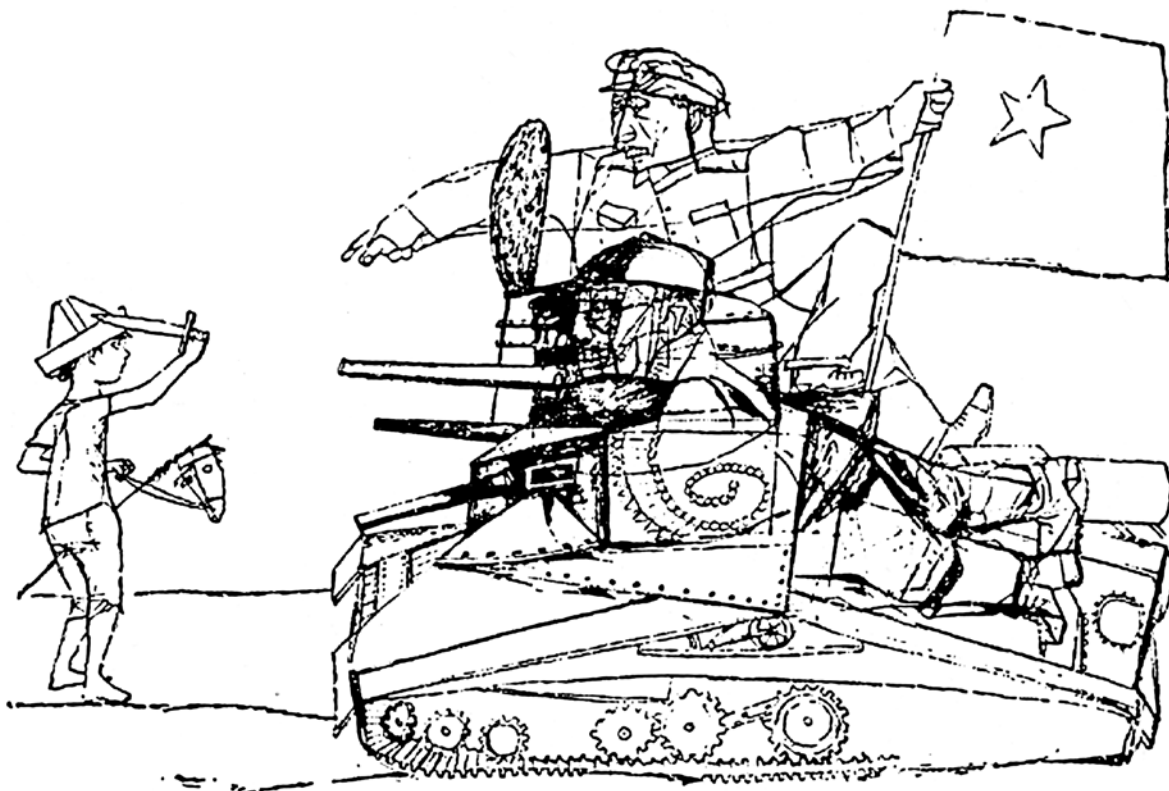
– Kösz a státust, Gyuri. Ha nem haragszol, most vissza kell hívnom Robot.

Rados szinte élvezettel mondja ki:

– Nem szükséges. Ki vagy hangosítva. Itt ül mellettem a board roomban.

Igor lefagy. Rob szól bele a telefonba, németesen darálva az angol szavakat.

– Hi, Igor. I hope you're having a nice evening. We need to talk.

SZALAY LAJOS, Rajz A magyar dráma c. kötetből, 1956

JÁSZAI KISS MÁRIA, *A November 4. c. sorozatból*, 1958

JÁSZAI KISS MÁRIA, Magyar Pietà, 1958

ÁCS MARGIT (1941) Budapest

ÁCS MARGIT

Érkezés? Indulás?

A test elfárad. Magas vérnyomás, szívelégtelenség, cukorbetegség, reuma, ízületi kopás, csontritkulás – az öregember fél életét az orvosi rendelőkben tölti, mert havonta gyógyszert kell felíratnia valamennyi bajára, a gyógyszer felíratásához évente-félévente szakorvosi igazolást kell szereznie, s ehhez rengeteg részvizsgálat is szükséges. Mintha ezekből az öregségi betegségekből egyszer csak meggyógyulhatná! Ennek ugyanannyi a valószínűsége, mint hogy újra kinőjön az amputált láb, ám igaz, ami igaz, a rokkantkedvezményre való jogosultságot is rendszeresen igazolni kell. Ő, de szívesen meggyógyulna, és ama csodás esetben hülye lenné végigülni a sort a háziorvosnál pusztán azért, hogy visszaélhessen a betegbiztosításoddal. Gondolom, ezt a bürokraták is átlátják, a vezetékes csupán az orrod alá dörgölik, hogy túlságosan ragaszkodsz az élethez.

Nem ez a lényeg. A lényeg az, hogy már nem tudsz futni, lihegsz az emelkedőkön is, elalszol a tévé előtt, nem jutnak eszedbe a nevek – ez a trotli te volnál? Először tagadod, aztán dühös utálatot érzel a tested és a teremtés iránt, végül örülsz, hogy mindazonáltal még fel tudsz menni az emelkedőn, épp csak lihegsz közben, s a dolgokat, neveket nem kevered össze, egyszerűen nem mindig jutnak eszedbe a szavak. Már tudod, hogy a teljes leépülésnek is eljőhet az ideje, s arra gondolsz, hogy azt nem lenne érdemes megélni. Tehát hirtelen összebékülsz a halál gondolatával. Belátod, hogy a sejtjeid kezdenek kifogyni az életeréből. Már elhiszed, hogy a teljesen elaggott emberek őszintén panaszkodnak a rájuk mért napok terhére, pedig te egyelőre még örülsz a haladéknak, és gyengülő tested jó cinkosod ebben, feltéve, ha lenyeled azt a pár márknyi tablettát a működtetéséhez. Úgy-ahogy kiszolgál még, de kertelés nélkül közli veled, mire számíthatsz. Ha eszed van, beletörödsz.

Lám, biológiai lényem elmúlását – lázadozva, fájdalommal vagy fáradt apátiával, egyre megy – tudomásul veszem, hát akkor miért fog el a pánik az életből való kikopásom másik tünetcsoportjától, kulturális paradigmám elavulásától, szellemi arzenálom elértéktelenedésétől, attól, hogy az új nemzedékeké lett mindenestül a kor? Végképp ez is természetes, ez is segíthetne meghalni, akár az akut

betegségek. Miért, miért tűrhetetlenebb a szellemi leselejtezés, mint a vegetáció könyörtelensége?

Kivettem a postaládából egy vékony brosúrát, reklámanyag, optikai digitális szerkentyűk típusainak fényképeivel tele, próbáltam megfejtetni, mit lehet velük csinálni, mit tartalmaznak a hozzájuk való kazetták, egyetlen szót sem értettem, pedig a szöveget magyarul írták. Nyilván tömegek használják az ilyen szerkentyűket, ha megéri a reklámra ennyi pénzt költeni, vagy legalábbis vágynak rájuk, és azok a tömegek ezen a nyelven beszélnek, ezeket a kazettákat nézik, ezek a géplények a hőseik – ugyan, mit is mondhatnék én nekik? Jövök az emberi kapcsolatok finom repedéseit kitapintó elbeszéléseimmel, a sajátosság méltóságát bizonygató esszéimmel, ugyan már! Másról szól már az élet. Mondhatnám, hogy örökre elment a kedvem az írástól e reklámfüzettel a kezemben, s igaz is volna, de az ember csak a saját életét fejezheti be a finisben, így hát kedv és hit nélkül is ír, ezt az esszét is például.

Jó húsz évvel ezelőtt a szerkesztőség, ahol dolgoztam, áttért a számítógép-használatra, meg kellett tanulnom kezelni, a legelemibb szinten. Akik nagyon értenek hozzá, sem mind értik a működését, hát nekem aztán misztérium az egész. „Elfelejtettem a jelszavam” – kínálta fel a gépem a fület sokadszorra, amikor a szolgáltató azt akarta, hogy változtassam meg a belépéshez szükséges betűkombinációt. De én nem felejtettem el, makacsul a megszokott jelszavam írtam be, amire nem engedett be a saját postafiókomba. Fél napon át ragaszkodtam az igazamhoz: nem felejtettem el, tudom a jelszót. Aztán megtörtem, rákattintottam a fülre. No jó, legyen neked igazad. És ment, mint a karikacsapás, az új karakterekkel kielégítettem a gépet, kezes bárány lett. Mondom, fél napom ment rá. Így jár az, aki túlzottan önérzetes. Lassanként megtanulok a gép fejével gondolkodni, persze csak a magam csökevényes módján. Nem telik többre, pedig most már függök tőle, el se tudom képzelni a munkámat nélküle. A mobiltelefonnal még később szoktam össze. Gyerekeim kinevettek, olyan rémülten nyújtottam feléjük a szignált muzsikáló dobozkát, mint ha égő parazsat vagy kobrakígyót fognék a kezemben. Sokáig ellenálltam a használatának. Én, aki pe-

dig sok-sok évig éltem telefon nélküli lakásban, ahol a kaput kora este bezárták a rossz környékre való tekintettel, holott nem lehetett a lakásokba felcsengetni, nagyon régi, nagyon szegényes ház volt. Így hát vendéget fogadni úgyszólván lehetetlennek bizonyult. Én, aki gyakorta eltévedek, aki egyszer segítség reménye nélkül vészelttem át egy súlyos betegséget egy elszigetelt erdei házban, én, aki általában kések a találkozókról. Ezer okom lett volna tehát megbecsülni a mobiltelefon nyújtotta biztonságot, a kapcsolatteremtés állandó lehetőségét, de nem, ódzkodtam tőle jó ideig. Nemzedékemben jócskán vannak olyanok, akik máig megtartóztatják magukat mindkét ördögi masinától – a neofiták türelmetlenségével vélekedek róluk, bár igyekszem elnézően mosolyogni megátalkodottságukon. El tudom képzelni, a kor emberének, az igazinak, az ebbe a digitális kultúrába szocializáltnak milyen bosszantó lehet érintkezni ezzel az értetlen, nehézkes öreg társadalommal, velem.

Értem én azt is, hogy régi kultuszfilmjeink penetránsan lassúak egy mai fiatal számára. Értem, hogy egyetlen szóval sem szabad többet mondani nekik, mint amennyi okvetlenül szükséges, mert azazal az egyetlen plusz szóval, amelyre mi, öregek, sajnos nagyon is hajlamosak vagyunk, visszájára fordítjuk a hatást. Ehhez az érteshez megvannak az analógiáim saját fiatalokoromból: utáltuk a túlmagyarázást, az érzelgősséget, az önelégültséget és a pátoszt. Ebben nyilván igazunk volt, minden fiatal generáció önelégült öregekkel találja magát szemben, a miénknek pátoszból is több jutott az átlagosnál, lévén hogy a szocializmus széles útján haladtunk a kommunizmus édene felé. Azonban úgy fordult az idő kereke, hogy ma a fiatalos nyegleség nem átmeneti egészséges fuvallat az áporodottság légkörében, mint évezredekén át mindig, hanem kiszajátította és betölti a teljes szellemi horizontot, kötelező magatartás lett. Több mint fél évszázada ez a hivatalos, az egyetlen legitim szemléleti forma, következőképpen ma már hiány mutatkozik komolyságból és emelkedettségéből. Mert a világ minden pillanatában, minden atomjában természete szerint teljességre törekszik, csak az arányok döntik el, mi kerül felszínre az összességből, s mi nem. Most a devianciák kultusza, a tekintélyelv totális tagadása uralja a világszellemet – tűnődöm, hogy vajon az ősi jogot a fiatalos szkepszisre, a tekintélyrombolásra hogyan élheti meg manapság az ifjúság. Hogyan lehet lázadni a tagadás szellemétől megszállt apák-anyák önelégültsége ellen? Hatványozott devianciával? Van arra is példa. De a kaján hitetlenség, a cinikus haszonlesés ellen való lázadás evidens útja a hithez is vezethet, ultrakonzervativizmushoz

– s valóban: milliószámra látunk fiatalokat vallásokhoz, szektákhoz megtérni. Két végletes lehetőség, a fiatalok többsége azonban egyiket sem választhatja. Nem lesz kábítószer-fogyasztó, antiszociális peremlény, és a vallások is hidegen hagyják. Az átlagfiatal azzal lázad az általunk rá hagyományozott világ ellen, hogy bezárja magát saját szubkultúrájába, és ami azon kívül esik, arról nem hajlandó tudni, és kétségtelenül nem is tud. E szubkultúra azonban nem is oly független a megtagadott világtól, mint hősünk, az átlagfiatal gondolja, hiszen ugyanazok a mércék használatosak ebben is az élet minőségére, az ember rangjára, mint amabban. A siker csakis a külső elismerés lehet, hírnév, vagyon; a magányos, saját kedvükre elvégzett nagy teljesítmény nem számít sikernek, nincs értéke. Ahogy a tudásnak sincs, a jó színvonalnak, ha nem fejezhető ki nézettségben, eladott példányokban, díjakban, pénzben, a lájkok számában. A fiatalok szubkultúrája tehát éppen abban nem tagadja meg az öregek világát, amiben az a legfertőzöttebb, legbetegebb: a haszonelvűségben, a görcsös pragmatizmusban. Amiben viszont megtagadja, abban benne rejlene a kiút a válságból. S ez a megtagadott elem a kultúra, a felhalmozott történelmi tudás, a szemléleti formák kápráztató bősége, amelynek közvetítője leginkább a művészet, ide számítva a könyveket is, amelyek helyett a mai átlagfiatal vég nélkül olvassa a posztolások, a kommentek gátlástalan szóömléseit, holott ezeket maguk a szerzőik sem olvassák el megírásuk után – minek? Az a pár nyelvi hiba, tévedés, melléütés kinek számít?! A kultúra, amelyet kizárnak életükből, minden eddigi generáció egyedeit hozzásegítette énjük megtalálásához. A fiatalok szubkultúrájában a fényképeik, magánfeljegyzéseik korlátlan „megosztása” vajon elvezet-e ahhoz az ismerethez, hogy mi végre születtünk a világra? Hogy ki az az ember, akinek a bőrében élünk? Pedig ez az ismeret aligha nélkülözhető a nyugalomhoz, sem pedig az életünk megváltoztatásához, amikor annak jön el az ideje. Látszólag a végtelen nyilvánosságra épül ez a szubkultúra, valójában szűkre méretezett az egzisztencia megélhető kalandjaihoz képest. Ijesztően bezárt: azelőtt ötven-hetven év alatt jutott el a szegényes szellemű ember a szemhatára, érdeklődése ilyen fokú beszűküléséhez. Kizárt, hogy hősünk, az átlagfiatal olvasná ezen sorokat, de ha netán igen, felzúdulna sommás megállapításom ellen. Mert ő abban él, hogy sokat tud, tele van a feje ismeretekkel, amelyekről nekem fogalmam sincs. S valóban, nagyon sokat tud, s bátran mondhatjuk, hogy okos is. Csakhogy a szubkultúrája nem tanította meg őt arra, amire a mi kultúránk mindenkit rávezet: a tudásunk arra való, hogy meg-

sejthessük, mi az, amit nem tudunk. És nem arra az adathalmazra gondolok, amely irdatlan bőségben fel lett halmozva az internetes szolgáltatóknál, s aminek lehívásával látszólag maradéktalanul orvosolhatjuk nemtudásainkat. Arra a nemtudásra gondolok, ami örökös kérdezővé tesz minket, felnyitja szemünket ember voltunk rajtunk túli dimenzióira. Arra, hogy én nemcsak én vagyok, hanem egy személyben minden ő, és őse maradékaimnak, nem lehetek akármilyen, meg kell becsülnöm magamat miattuk, érettük.

Igyekszem empátiával lenni a minket leváltó nemzedékek iránt, s nem is csak azért, mert unokáim vannak, tehát saját véreimet is azok között tudhatom, akik kifelé tolnak a világból, egyszerűen a méltányosság megszokott gyakorlata révén. Belátva, hogy rendjén van: a korszakok kultúráját más kultúrák, más korszakok váltják fel. Csakhogy eddig a legradikálisabban új látásmódok is magukban hordták az előzményt: a hagyományt, akár a vele való dühödő szakítás formájában is. Végére még a megtagadáshoz is ismerni kellett a felmenők ideológiáját, olvasni kellett műveiket. Próbálok analógiát találni a történelemben a mostani végletes kultúraváltáshoz, de még a felvilágosodás korában, a múlt századi avantgárd mozgalmában sem sikerül. Nem mintha e korok ifjai szerényebbek, belátóbbak lettek volna, mint a maiak. Csak nem állt módjukban totálisan ignorálni a kommunikáció korábbi eszközeit, mert nem állt rendelkezésükre más. Úgyszólván ugyanazt tudták a világról, mint az öregek, csak a véleményük volt más erről az *ugyanazról*. Sőt, vannak a világnak olyan szegmensei, amelyekben felzavarták az öregeket meghalni a hegyekben, vagy más módon tették el őket láb alól, amikor hasznavehetetlenek lettek a ház körül, és elették volna a fiatalabbak elől azt a kevés kis ételt, de ugyanakkor a tőlük átvett tudást maradéktalanul megőrizték, életük alapjának tekintették, akár a gazdálkodás mikéntjére vonatkozóan, akár ha dal volt, vagy eredetmítosz, vagy vallás. Ezt nem azért mondom, mintha szívesen mennék a kénes barlangba, ha ennek fejében az utódok falnák a könyveimet. Épp csak a szellemi megsemmisítés ellentettjeként említettem a fizikai megsemmisítés s mellette a tudásmegőrzés példáját. Sőt, olyan tájai is vannak a világnak, amelyeken fizikai valójukban is védelmet kaptak az öregek. Egy norvégiai skanzenben láttam a szűk belső terű, ódon gerendaházak között egy szép parasztgazdaságot, külön terménytároló épülettel, külön házzal a nagyobb főzések számára, állal, istállóval, pajtával és két lakóházzal egymással szemben. Az egyik a népes családdé, hiszen sok gyerek született akkoriban, ez volt

a kisebb, másik a nagyszülőké, a nagyobb. Hogy kényelemben tölthessék öregségüket. Nyilván ez a hagyomány búvik meg abban is, hogy náluk az öregotthonok környékén télen kötelező fűteni a járdákat. Az építészet is a tradíció erejét mutatja az utazónak, összhangban az érintetlennek látszó természettel, amely látszat hatalmas erőfeszítés eredménye. Gránithegyekben fúrt alagutaknak köszönhető, vagy például a tájkép megóvása érdekében egész vízi erőművet rejtettek el egy hegy gyomrában. Én is úgy érezhettem, hogy helyem van még a nap alatt (amely ottjártamkor már egyre hosszabb időre nyugodott le, s elképzelve a hónapokig tartó sötétséget, mégiscsak boldogan tértem meg az öregjeivel sokkal komiszabban bántó hazámba). Persze, nem tudhatom, hogy a norvég öreg, ha kilép ama fűtött járdákra a számára fönntartott lakályos karanténból, szintén úgy érzi-e, hogy a helye a nap alatt megmaradt. Nem tudhatom, hogy az őserdőben megbújó, sivatagokban kóborló törzseket még mindig az öregek tanácsa irányítja-e. Vajon náluk is elévülőben az ősi tudás?

A 2006 óta írott tanulmányaimat, esszéimet, alkalmi írásaimat rendezgetem. Nagyot változott a magyar közélet azóta, és nemcsak az informatikai forradalom felgyorsulása vagy akár az X, Y, Z nemzedékek színre lépése miatt. Az első négy évben az akkori kormány politikájával szembeszegülve védelmeztem a nemzeti létforma jogosultságát, a kulturális hagyomány továbbörökítését, aztán már nem politikai ellenszélben kellett vizsgálgatnom, hogyan is állunk közelmúltunkkal, ismerjük-e, megbecsüljük-e irodalmunknak az egyetemesség és a korszerűség divatos fikciói jegyében évtizedek óta ignorált értékeit. Elévültek volna igazságaim? Végére is „győztes” igazságok lettek, s mint tudjuk, az elévülésnek ez talán a legbiztosabb formája. Mégsem hinném, mert a nemzeteszme kormányzati stratégiát határoz meg ugyan, de nyílt színi taps tör ki egy budapesti színház kormányellenes utalásokkal teli előadásán, amikor a „funkcionáriusnő” kijavítja az igazgatót, hogy bizottsága nem *országos*, hanem *nemzeti*. Most sem fölösleges érveket sorakoztatni a közösségi identitás szükségszerű megléte mellett olyanok számára, akik csak magyarodást, demagógiát látnak a hazafiságban. Nem fölösleges kibontani a fogalmainkat, történelmi ismereteinket az előítéletek és hamisítások rétege alól. Legfeljebb a védekező pozíció, az írásaim aggodalmas hangvétele vált a megírásuk idejének érületi dokumentumává.

Vizsgázatom eszméimet, az írások egyik-másik alapgondolatát. Riadtan szembesülök olcsó, banális változatukkal a mai közéletben, és azzal is,

hogy kik forgatják őket politikai fegyverként csip-csup személyes ügyekben. Igen, az igazságok legnagyobb kórsága a használatba vétel, az, ha kirokatba kerülnek, de hátul a műhelyben számító, élősködő percmberkék lebzselnek, akiknek, ha a szükség úgy hozza, nem lesz gond átigazolni másféle igazságok zászlaja alá, de az én eszméimet immár súlyosan, talán végérvényesen lepusztították, kompromittálták. No persze, a társadalmi ideákkal mindig ez történik, csak hogy ez soha nem vigasztalja azt, akivel éppen történik. Rossz látnom az álszent haszonlesőket s az őszintén bosszúszomjas honfiakat is. Felélik az erkölcsi tőkénket, a hitelünket, amelyet szinte egy élet hosszán át gyűjtögetünk csöndes áldozatokkal, következetes hűséggel.

De hát kompromittálhatja-e az igazságunkat, ha az valóban áldozatosan megélt, megszolgált igazságunk volt, a „felhasználók”, a „kihasználók” bármekkora serege vagy a gyakorlatba való átültetés során szükségképpen keletkező kisebb-nagyobb torzulás? Éppen a veszély indokolja, hogy józan szigorúsággal tegyem mérlegre, de meg is védjem őket. A pánik, amely mind félresöprésük, mind föllélésük láttán fog el, a gyöttelelem, amelyet fiatal

családtagjaim elutasító szellemi magatartása vált ki belőlem, azt mutatta meg, hogy bár soha nem gondoltam rá, valamiféle szublimált formában igenis hittem a lélek halhatatlanságában. Legalábbis olyasféle túlélésben hittem, amit a hívók a lélek halhatatlanságának neveznek. Talán éppen a bennem lévőhöz hasonló riadalom generálta a vallásokban a túlvilág reményét: testem elenyészik, elvégzett munkám, nevem feledésbe merül, de az, ami egész életemet áthatotta: a szellemi-erkölcsi bázis, megmarad. A szavak elhalnak, de igazságuk érvénye tovább él.

Kifosztottnak is érzem magam, meg húzza is vállamat a nehéz zsák, amivel életem ezen állomására érkeztem. No nem a tizenkét év alatt felgyűlt írásokat érzem olyannyira súlyosnak, hanem hetvenhét év élettapasztalatát. Mindazt, amit a világról tudok, amely nemzedéki és szemléleti különbségeink ellenére mégiscsak közös világunk. Csak azt nem tudom még, hogy érkezés-e ez, hoztam-e valamit, vagy indulnom kell a pakkal együtt... Hová is? Mindenesetre tovább.

2018. június

SZIGETHY GÁBOR

Lapszemle XIII.

Megkésett kiegészítés a *Magyar Értelmező Szótár* nem létező „szovjet megszállás” szócikkéhez.

Színház és Mozi 1949. november 4., a címlapon Konstancija Rojek, a jubiláló moszkvai Kis Színház neves művésznője.

Vezércikk: *A legnagyobb ünnep*. Természetesen hazánkban 1949-ben a *legnagyobb ünnep* nem magyar ünnep: „Közeledik a legnagyobb ünnep napja, a földkerekség minden dolgozójának ünnepe, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom harminckettedik évfordulója.” A képen Lenin elvtárs látható, deszkából ácsolt emelvényen égre tárt karokkal szónokol. „A Szocialista Forradalom győzelmével nemcsak a cári birodalom területén, Oroszország népeinek történetében, hanem az *egész emberiség történetében új korszak köszöntött be.*”

1949. november 4-én már *új korszak* van hazánkban: kommunistákat is akasztanak a kommunisták, nemcsak becsületes embereket.

A következő írás: *Film Leninről*. Az újságíró – ui. – elmeséli a film tartalmát – *Lenin élt, Lenin él, Lenin élni fog* –, az egyik képen közelről látjuk a lelkesen agitáló bolsevik vezért, a másikon Sztálin és Kalinyin között ül, mindhárman gondterhelten bámulnak a fotómasinába.

A következő oldalon két kép: *A magyar színházak ünneplik a 125 éves Moszkvai Akadémiai Kisszínházat*. Felső kép: a budapesti Nemzeti Színház színpadán két sorban ülnek az elnökség tagjai, a magyar színházművészet jelesei. Középen áll Gobbi Hilda, aki Major Tamás ünnepi méltatását olvassa fel. Az elnökség feje fölött két hatalmas portré: Sztálin és Lenin, s egy nagybetűs felirat, amelynek csak a második fele olvasható: „...az egyetemes proletár munka részévé kell válnia”. Örök titok: minek kell gazdagítania az elkövetkező években az *egyetemes proletár munkát*. (Vajon mi lehet az?) A szemközti oldalon rövid beszámoló: „A diósgyőriek

ilyen kulturmunkásokkal dicsekedhetnek, és ezért nem véletlen az, hogy 500 dolgozó egy teljes pihe-nőnapját adta oda, hogy megismerje a szovjet kultúra remekeit festményeken, színdarabokon és filmekben keresztül.”

Az ilyen kulturmunkás Majercsik Rezső elvtárs, aki korábban élmunkás volt, mérőműszer-lakatos, jelenleg – mi más lehetne egy élmunkás bolsevik 1949-ben hazánkban? – a miskolci Nemzeti Színház igazgatója!

A következő oldalpáron hatalmas fotó: „A Kis Színház nézőtere, mely a belső kiképzés, kényelem, akusztika és a közönség látása szempontjából páratlan a világon.” A *páratlan* természetesen túlzás, de a nézőtér látványa – a vacak papírra nyomott rossz minőségű képen is – valóban lenyűgöző: Miklós cár építtette a színházat, amelyben 1824. október 27-én tartották az első előadást.

A négyoldalas írásból megtudjuk: „A színházat a szovjet színpadi művészet fejlesztése terén tett kiváló szolgálataiért a szovjet kormány a Lenin-renddel jutalmazta. Több tagját Sztálin-díjjal tüntették ki.”

Lapozok. Ábel Péter írása: *Az emberekben élő tavasz*. A cikk írója áhítattal csodálja Alekszandrov szovjet filmrendező *Hurrá, tavasz* című filmjét: „Előttünk a megelevenedett álom, Moszkva óriási forgalma hömpölyög. Autók suhannak, a gyalogjárókon emberek tömege, éneklő fiatal lányok csoportja menetel, a háztetőkön munkások dolgoznak, Moszkva szépül, Moszkva boldog, Moszkvában tavasz van.”

A szemközti oldalon Á. P. a *Farkasverem* című „remekműről” számol be: „A tűzharcba azután beavatkoznak a Katysák. Jön a diadalmas szovjet hadsereg, és a szlovák partizánok velük menetelnek tovább Csehszlovákia felszabadításáért.”

A 14. oldalon végre szó esik a magyar színház-művészetről. Antal Gábor – 1946 óta szorgalmas és ügybuzgó besúgó, III/3-as ügynök, fedőneve: Dávid, illetve Dávid Mátyás – kioktatja az Operettszínház igazgatóját, a helytelenül gondolkodó színikritikusokat és a feleslegesen érzékenykedő Latabár Kálmánt; mindazokat, akik „nem hajlandók szembenézni a marxista-leninista kritika által felvetett nagy elvi kérdésekkel”.

Antal Gábor szembenézett. Belevakult.

A Színház és Mozi október 21-i számában jelent meg Majoros István az *ömlengő* kritikákat elutasító írása: „Erre a kritikátlan ömlengésre nincs szüksége a szovjet filmnek – de közönségünknek és filmeseinknek szüksége volna azoknak a film-művészeti problémáknak tárgyalására és elemzé-

sére, amelyeknek a szovjet film valóságos kincseshányója.” Ujvári Imre november 4-én a helyes marxista álláspontot képviseli, „helyre teszi” Majoros Istvánt, aki „úgy bánt a filmmel, mint a kofferes gyilkos feldarabolt áldozatával”. (Ujvári Imre kommunista újságíró, filmkritikus, 1945 után a Szabad Nép, a Szabadság, a Magyar Nemzet munkatársa, 1950-ben a Színház és Mozi rovatvezetője, 1957-ben az Újságíró Szövetség főmunkatársa. Majoros István író, műfordító 1945 után az Új Magyar Film Iroda vezérigazgatója, később a Mafilm lektora, a Magyar Rádió munkatársa, végül a debreceni Csonkai Színház dramaturgja.)

Lapozok. Beszámoló a Sztálin műveinek magyar nyelvű megjelenése alkalmából a Városi Színházban tartott ünnepi estről. „Ha Lenin kőszáli sas, akkor Sztálin nem marad mögötte ennek a kőszáli sasnak, hanem követi példáját...” Rudas László lakájszövegét „hatalmas, eget verő tapsorkán” éltette, és „az egész nézőtér felállt és percekig éltette Sztálint és Rákosit”.

És még nincs vége: négy filmből egy-egy fotó, *Lenin és Sztálin a szovjet filmen*. Még a sorminta is Lenin és Sztálin arcképe 1949. november 4-én a magyar színházi hetilapban.

Szívet gyönyörködtető rövid hír: „A Moszkvai Képzőművészeti Akadémia [ahányszor leírják, annyszor írják az újságírók másképpen a moszkvai színház nevét; gondolom, az olvasószerkesztő korábban talán élmunkás lakatos volt] 150 éves jubileuma alkalmából érdekes bemutató volt a Neményi papírgyárban. A Madách Színház legközelebbi darabjának, Szurov: »Szabad a pálya« II. felvonását mutatták be.”

A szovjet író darabját három héttel később, 1949. november 25-én mutatták be, a Színház és Mozi november 4-én a nyolc hete tartó próbafolyamatról közöl beszámolót. Szovjet mintára két rendező rendezi a darabot: Barta Zsuzsa, a színház frissen kinevezett igazgatója és Pártos Géza. A közreműködő színészek: Dajka Margit, Gombaszögi Ella, Tolnay Klári, Darvas Iván, Kemény László, Lehotay Árpád, Pécsi Sándor, Szirtes Ádám... Kívánni sem lehet rangosabb szereposztást!

A rendező, Pártos Géza így összegzi a darab s a színjáték mondanivalóját: „A dráma ideológiai mondanivalója: küzdelem a keletkező új és az elhaló régi közt. A cselekmény vasutasok közt játszódik. A kocsiforduló lecsökkentéséről van szó, amit egy fiatal mozdonyvezető és brigádja már megoldott. A vasút kényelmes vezetői, akik azonban meg vannak elégedve az eddigi eredményekkel, gátolják a mozdonyvezetőt és brigádját a haladás munkájában.”

Remek darab lehetett. Évtizedekkel később mesélte el Darvas Iván, hogy a bemutató előadáson a második felvonás végén kínos pillanatokat éltek át a színészek. A haladó mozdonyvezető a maradiakhoz húzó állomásfőnöktől nem fogadta el a jutalom-ajándékot, egy drága karórát. A várt tapsorkán helyett csend a nézőtéren, a nézők dermedten bámultak: számukra elképzelhetetlen volt – még mindenki emlékezett a csaszit zabráló szovjet katonákra –, hogy egy orosz ember visszautasít egy órát.

Dajka Margitot faggatja G. M. (Színház és Mozi, 1949. november 18.): A színésznő bölcs asszony, tudja, hol él. „Nem könnyű a szerepem! Tudom, nem vagyok még eléggé képzett ahhoz, hogy a szovjet asszonyt tökéletesen ábrázoljam.” Hangsúlyozza, hogy fejlődése érdekében természetesen sok szovjet regényt olvas, megnéz sok szovjet filmet, de bevallja: „Játszottam már orosz darabban, de azok másfélék voltak, mint ez a mai életet megmutató dráma. Csehovot, Tolsztojt, Dosztojevszkijt és Gorkijt játszottam eddig. Megvallom, ez a régi világ ismerősebb volt számomra, mint az újszerű szovjet dráma atmoszférája.”

A Szurov-darabot – „szovjet mintára” – rendezi két rendező, Pártos Géza főrendező és Barta Zsuzsa igazgató elvtársnő, aki felkészült, eltökélt kommunista. A Szovjetunióban nevelkedett, a moszkvai Színművészeti Akadémián színész szakon végzett, és 1948-ban a Madách Színházban kezdte magyarországi pályafutását mint segédrendező. A budapesti színházak államosításakor, 1949 májusában a Madách Színház és a Színház- és Filmművészeti Főiskola igazgatói állásától megváltó, a minisztérium Filmművészeti Főosztályának vezetőjévé előrelépő Hont Ferenc javaslatára a nagyon-nagyon megbízható elvtársnőt nevezik ki a színház igazgatójának. Igazgató elvtársnőként első és utolsó (fél) rendezése Szurov darabja.

Az elvtársnő rendez, Dajka Margit – visszafojtott türelemmel hallgatva az elvtársnő ostobaságait – egy idő után kirobbant, pontosabban felrobbant, és nem szalonképes kifejezésekkel illette az igazgató-rendező elvtársnőt. Darvas Iván úgy emlékezett: „Szegény Margit csak nyelt és nyelt, lila lett, visszatartotta indulatait, de egyszer kirobbant. E pillanat pedig akkor jött el, amikor az igazgatónő – nemrég került vissza Moszkvából – bennünket szidva valami olyat mondott, hogy maguk magyarok azt hiszik...”

Margitkának itt és ebben a pillanatban mindenből elege lett, és roppant indulatosan, nem idézhető szavak kíséretében küldte vissza az elvtársnőt oda, ahonnan jött, Moszkvába.

Próba végén dermedt csend: talán már itt is vannak az államvédelmi hatóság emberei: Pártos Géza tapintatos ravaszsága mentette meg Dajka Margitot – és mintha nem történt volna semmi, a történelekről nem beszélt senki. Darvas Iván: „Egy hét múlva folytatódtak a próbák, a szegény Bakay Lajos, Dajka akkori társa minden próbán a színpalak mögött állt, és amikor látta, hogy Margit kékül és zöldül, sietve beszólt: *édesanyám, vigyázz, mit mondasz! Mondjál mindent, csak azt a városnevet ki ne ejtsd a szádon!*”

Szurov darabját a bemutatót követően 1950. február 6-ig minden este (hétfő szünnap!) telt ház előtt játszotta a Madách Színház. Barta Zsuzsa két évig igazgató: nem rendez, csak igazgat. 1949 és 1954 között tanít a Színművészeti Főiskolán, egy évet bolsevik kegyelemkenyéren a Nemzeti Színházban tölt, „társrendező” Major Tamás és Marton Endre mellett: Visnyevszkij *Feledhetetlen 1919* című színművét 1952. április 4-én mutatta be a színház. Aztán 1954-ben Barta Zsuzsa visszaosont kedvenc városába, Moszkvába. Harmincéves, készül az életre: hat évig aspiráns. Elvtársai – ki tudja, miért? – visszaküldik Magyarországra. Egy darabot rendez 1963-ban Egerben (Kállai István: *Férjek a küszöbön*), a következő színházi évadban kettőt Veszprémben (Meskó Barna: *Péter és János*; Sólyom László: *Játék a nádasban*), és 1964 őszén még egyet (Trenyov: *Ljubov Jarovaja*) Győrben, a még nála is jobban elfelejtett Margittai Gábor társaságában.

Barta Zsuzsa színházi életműve 1969-ben már csak tíz sort ért a Színházi Kislexikonban. „Kegyelemldöfés” a NET-en 2018-ban: „Barta Zsuzsa szerény jelenléte a magyar színházi életben a hatvanas évek közepéig követhető nyomon.”

Negyvenévesen tűnt el örökre a magyar színházi életből a huszonöt évesen már budapesti színházigazgató Barta Zsuzsa elvtársnő. „A nők Magyarországon csak a demokráciától kapták meg azt a jogot, hogy éppen úgy részt vegyenek az ország irányításában, mint a férfiak” – nyilatkozta öntudatosan az ifjú színház-igazgatónő (Színház és Mozi, 1950. március 5.).

Buta bolsevik: Barta Zsuzsa elhitte, hogy a proletárdiktatúra a demokrácia minősített változata.

Amikor örökre eltűnt Barta Zsuzsa a magyar színházi életből, a színészek – akiket néhányszor rendezett és két évig igazgatott – nem hullattak érte könnyeket. Ha sokáig élt az elvtársnő, megkeseredett öregasszony lehetett. Különösen akkor, ha hajlott korában rádöbbsent: csupán apró, de ártalmas, kártékony mellékszereplője volt Magyarországnak szovjet megszállásának.

ZSOLNAI GYÖRGY (1986) Budapest

ZSOLNAI GYÖRGY

A pipázásról

Pipára gyűjtani: merész döntés. Nemcsak azért, mert 2018-ban szinte már senki sem pipázik, és igazi kihívás a minőségi pipázásban jártas ismerőst találni, akik megosztják tapasztalataikat velünk. Nemcsak azért, mert a kevésbé feltűnő, jóval egyszerűbb és illékonyabb hatású cigarettát szívókkal szemben is egyre apad a magát toleránsnak gondoló világ türelme. Nemcsak azért, mert egy pipázó férfi ma már egyenesen látványosságnak számít, akit bármilyen nyilvános helyen (jobb híján ma már ez csakis a nyílt utcákra, illetve szabadtéri kapcsolattal rendelkező szórakozóhelyekre korlátozódik) úgy bámulnak meg, mint egy közszeméremséért. Sokkal inkább azért számít merész döntésnek a pipázás, mert annak autentikus élvezete és az a mód, ahogyan a jelenkorban élünk, szinte kibékíthetetlen ellentétben áll egymással. A külvilág karcos zajai, az információtól szennyezett, fojtogató levegő, a porciókra vágott idő és a közösség egyénell szemben megfogalmazott írott és íratlan szabályai kifejezetten a minőségi pipázás visszavonulást feltételező, magányos, öntörvényű, kontemplatív jellegének felszínre hozása ellen ható tényezők. Aki pipázásra adja a fejét, valami olyan szokás mellett dönt tehát, ami korunktól teljesen idegen.

A pipás végső soron befelé figyelő, gondolkodó ember, akit a külvilág neszei közül is csak azok érdeklí, amelyek befolyással vannak az éppen aktuális tömés minőségi elfogyasztására, így a szél ereje és iránya, a páratartalom, az eső, a hőmérséklet vagy esetleg a bántó hangzavar lehet az, ami számára információtartalommal bír a külvilágból. A pipás a pipa meggyújtásakor a hétköznapi menetéből való kiszakadás mellett dönt. Vállalja a pipázás során ráömlő érzések és gondolatok kockázatát arra az időre, amíg a pipázás folyamata tart. Arra a háromnegyed órától másfél óráig terjedő időtartamra (a dohány fajtájától, szárazságától, a pipa tartályától, annak a tömörségétől, a szívás ütemétől függően ez akár két óra is lehet) a pipás más mederbe tereli a napját, egy olyan mederbe, ahol van idő mindenre. A pipázás ideje a szemlélődés ideje is egyben, ami gyökeresen eltér a hálózatba kapcsolt, információkon hizlalt munkaórától, szabadidős óráktól, tranzitórától.

A pipázás ideje alatt visszahúzódik a pipás a szellemi műhelyébe, és szemügyre veszi azokat a problémákat, kérdéseket, történeteket, amelyek a pipázás higgadt és objektív ütemében tekinthetők csak át igazán. De nem kell feltétlenül magasztos dolgokra gondolnunk, nem istenérvek formalizálása vagy geopolitikai fejlemények átgondolása teszi a pipázással eltöltött időt különlegessé. Maga a hétköznapiból való kiszakadás nyitja ki ezt az időtartamot a reflexióra.¹ A pipázás ideális üteme igazodik a pipázó személyiségéhez. Pontosabban, maga a pipa az, amely hozzáigazítja a pipázót ahhoz az ideális ütemhez, amelyet a pipázás ideje kijelöl számára. Ez teszi lehetővé, hogy a zaklatott, felhergelt pipázó a rágyújtást követően éppolyan hamar személyisége jellemző amplitúdójára állítódjon be, mint a bágyadt és fáradt dohányos. Renyhének ajzószer, idegesnek nyugtatószer a pipázás. A kiszakadás egyszersmind visszatérés is önmagunkhoz, valami részben rajtunk kívülállón keresztül. A pipa, a dohány és a tűz hármassága csak a pipázó tevékeny jelenlétével válik működő rendszerré. A pipázás jelenlétet kíván, minden értelemben: a majd' egy órán át tartó tömet könnyen értékelhetetlenné válhat, sőt, kifejezetten rossz élményt adhat a pipázónak, ha nem megfelelően, vagyis a pipa és a dohány által megkívánt ütemben szívja azt. A jelenlétből fakadó gondosság és odafigyelés nélkül senki sem számíthat valódi, minőségi pipaélményre.

Pipázni társaságban éppen olyan meghitt és kitüntetett tevékenység, mint egyedül, amin nem lehet egyszerűen csak átesni, mert a pipázó jelenté- tere éppen olyan (ha nem nagyobb) szükség van nem pipázók jelenlétében, mint egyedül. A társaságban pipázó ugyanis megválogatja a dohányját, és nem választ olyat, amely túlságosan robusztus vagy megterhelő lehet a beszélgetőtársainak, de arra is figyel, hogy kisebb odafigyelést kívánó pipát válasszon, amelyet nem veszélyeztet a túlhevülés vagy a gyakori kialvás.

Talán éppen a jelenlét kívánalma az, aminek a legtöbb pipázással kísérletező nem tud megfelelni. A pipa ezoterikusnak tűnő atmoszférája vonzza a kíváncsiakat, de ez a tulajdonság gyakran nem párosul a kellő kitartással is. Márpedig pipázóvá válni

önmagában is egy folyamat. A pipa mint használati tárgy, a dohány mint élvezeti cikk, a rászánandó idő mint áldozat a pipázás fogalmi körének csak az első szintjét jelentik, amelyre a gyakorlattal együtt újabb és újabb rétegek rakódnak. A pipa intim társasá válik, amelyben a formán, a kinézetén, a megjelenésén túl már leírhatatlannak tűnő, belső tulajdonságokat is értékelni kezdünk.² A dohány szagos levelei gyújtás előtti és utáni aromákká, szobát betöltő illatközzé, utóízzé, lecsengéssé nemesülnek, amelyekhez később tipikus érzetek, hangulatok is társulnak. A napunkból kiszakított idő pedig áldozatból jutalommal alakul, amit sokszor éppannyira várunk a kedvenc pipánkkal és dohányunkkal való együttlét, mint maga az időtartam megszeneltsége miatt.

Ezért viseli nehezen egy pipás, ha valamelyik ismerőse „csak egy slukk” erejéig kölcsönkérné a pipáját, hogy expressz módon megtapasztalja, mi- ben is áll a dohányzásnak ez a módja. Ez egyszerűen nem így működik. De ha még veszi is valaki a bátorságot ahhoz, hogy az első szembejövő dohányboltban megvegye az egyik, vitrin mélyén elheverő pipát, és hozzávásárolja valamelyik címkéjével fal felé fordított kapadohányt, amiről az eladónak fogalma sincs, mit tartalmaz, még akkor is nagyon messze van a lényegtől, vagyis a minőségi pipaélménytől a kíváncsisgódó. De talán éppen ez a művi rejtettség (amelynek létrejöttében a szabályozás csak annyiban ludas, hogy megerősít egy eleve meglévő, természetes távolságot a pipázás és a kommersz dohányzás között) ébreszti fel néhányban a pipázás iránti tényleges kíváncsiságot, és a sok akadály legyőzése már önmagában alkalmassá teszi a komoly érdeklődőt arra, hogy a pipázásra ne futó kalandként, hanem egy, az életébe beépülő, hosszú távú élvezetként tekintsen.

A pipa előkészítése a pipázásra, a pipa ápolása, a különféle dohányok megfelelő tárolása nem csupán célhoz kötött aktusok egymásutánja, hanem valódi szertartások. Rugalmas játékszabályok összessége, amelyek többségét szájhagyomány, illetve az internet útján tanulja meg a 21. századi pipás, és amelyek a pipa minőségi élvezetéhez hozzásegíthetnek. Ha pipázni akarok, így és így kell pipázni, mondhatnánk, ha nem élne meg számos eltérő, olykor egymást kizáró vélekedés egymás mellett, például arról, hogyan szabad a pipa kazánja belső falára tapadt kormot eltávolítani, vagy arról, hogy melyik dohányhoz milyen típusú pipa illik a legjobban. E kérdések eldöntésében nem siet a segítségünkre egyetlen végső igazság sem, mert a pipa minőségi élvezetének nincsenek kodifikált peremfeltételei. Csak a józan eszünk és a minőség iránti fogékony-

ságunk az, ami alapján rájöhetünk egy-egy fogásra, és ha megtaláltuk a legjobb eljárást, például a pipa tisztítására, akkor ki is tartunk mellette.

A kevés biztos szabály egyike az, hogy úgy foglalatalkodjunk a pipáinkkal, hogy a pipázás nyújtotta élvezet hosszú távú maximumát tudjuk magunk számára kisajtolni a folyamatból. Ez egy jól kalkulált hedonizmus, ami arra tanít minket, hogy a pillanatnyi élvezetnél sokkal fontosabb a hosszú távon fenntartott, úgymond, „karbantartott” élvezet. Ezt a megközelítést akár életbölcsességgé is tágíthatjuk, hiszen a pipázási szokásainkon keresztül rendre megbizonyosodhatunk e megközelítés igazságtartalmáról: a becsben tartott, gondosan ápolat pipák hosszú évekig lehetnek társaink, míg a kiszípolozott, hitványan kezelt darabok hamar kikerülnek a napi pipaválogatásunkból.

Jó példa erre az egyik arany szabály, szintén a kevés biztos közül: egy pipát egy nap csak egyszer szabad használni, hogy ne terheljük meg a kelletnél jobban, legyen ideje kiszellőzni és megnyugodni a következő igénybevételig. Komplexebb példaként hozhatjuk a felhevült pipa esetét is: ebből csak forró füstöt tudunk beszívni, ami nem okoz örömet, míg a normál hőfokú, hűvös füstöt nyújtó pipa valódi élvezetet ad a pipásnak. Forró füstöt senki sem szív tovább csak azért, mert már belekezdett. Félreteszi és hagyja nyugodni a pipáját, hogy aztán újabb kísérletet tehessen az adott tömeggel. Ám ezzel a pipa élettartamát is megóvjá, hiszen a forró füsttel égő pipa oktan nyúzása nemcsak a szívójának árt, de magának a pipagyökérnek is.

A pipás jól kalkulált hedonizmusában ugyanakkor döccenőt hozott az, hogy a zárt szórakozóhelyekről kitiltották a dohányzókat. Nem tudni, milyen irányt vesz ez a folyamat, és lehet-e még látni akár kerthelyiségben, akár utcán pipást, de az biztos, hogy szemben a cigarettázókkal, a pipásoknak nincs lehetőségük arra, hogy egy kapualjban, egy szórakozóhely előtt vagy egy erkélyen hosszasan, a maguk ütemétől függően akár egy-másfél órát álldogálva hódoljanak szenvedélyüknek. A kiszakadás természetével nehezen fér össze az a lelkiállapot, amit a kapukon kívül rekedt, üzött vadként remegő cigizőkre kényszerített rá a nemdohányosok védelmében a törvényhozás. A pipásnak egy szórakozóhelyen nem sok választása van: vagy visszavonulót fúj, és eltekint a dohányzástól, tudván tudva, hogy a pipaélmény csakis szűk keretek között lesz értelmezhető egy sebtében elszívott, utcai pipázás során, vagy vállalkozik a lehetetlenre, és megkísérli a pipázást egyfajta „csökkentett módban”, pergőbb életciklusú pipák igénybevételével, mint amilyenek például a kukoricacsutkákból készült pipák.

Miközben visszaszorulóban van a pipázás, és nagy ritkaságnak számít pipatársba botlani az utcán, addig az internet és a közösségi média lehetővé teszi, hogy a pipások online tartsák egymással a kapcsolatot, és megosszák egymással tapasztalataikat, ötleteiket, élményeiket. Talán sosem lehetett eddig annyi dohánykritikát olvasni, mint amennyi ma fellelhető a weben. A magyar nyelvű dohányconnoisseurkodás viszont még gyerekcipőben jár, a kapcsolódó kifejezések meghonosodását pedig aligha segíti, hogy ma a hazai dohányboltokban csak nagyon szűk a minőséginek mondható pipadohányok kínálata. Nem irodalmi túlzás azt állítani, hogy több választása volt dohányokból és keverékekből a 18. századi Faludi Ferencnek, mint a 21. századi magyarországi pipásnak, pedig más, Európai Unióhoz tartozó országokban, mint amilyen Dánia, Németország vagy az EU-ból hamarosan kilépett Egyesült Királyság, még ma is jelentős pipás közösség létezik, akik a legkülönbébb dohányokból állíthatják össze személyre szabott menüjüket. De akinek van arra igénye, hogy külföldi utazásait összekesse egy-egy helyi pipaszaküzlet felkeresésé-

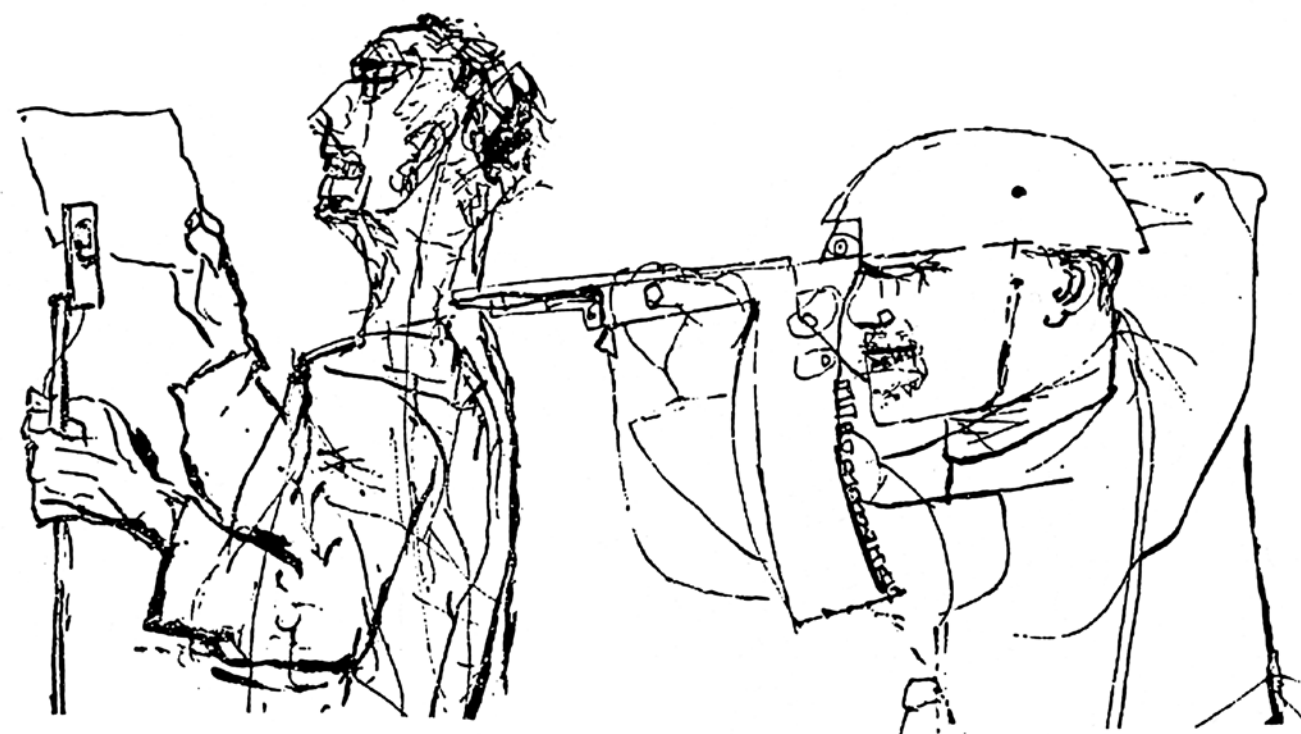
vel, az előtt kinyílhat a dohányok még ma is sokszínű világa.

Azt nem tudhatjuk, hogy a pipázásnak mint tevékenységnek és sokak szerint káros, bár kellemes illatú szokásnak még mennyi ideje van hátra az európai kultúrkörben. Az viszont kitapintható, hogy a pipázás napjainkban egyre egzotikusabbá és távolibbá válik, amelyhez nehéz kapcsolatot találni. A pipa élvezetéhez olyan emberi tulajdonságok keltenek, amelyek egyáltalán nem állnak a jelenkor képzeletbeli érénylistáinak élén: a kitartás, a jelenlét és a mértékletesség.

JEGYZETEK

¹ A 18. századi költő, Faludi Ferenc *A pipáról* című versében éppen ezt a kiszakadást taglalja, amikor a pipa füstjének elillanó látványáról az emberi halandóságra következtet.

² Charles Baudelaire *A pipa* című versében is erről ír, de a pipa szemszögéből, egyben bemutatja a pipa vigasztaló szerepét is. Kisfaludy Károly *Pipadal* című versében pedig szinte himnuszt intéz saját szeretett pipájához.

HAKLIK NORBERT

Nálunk (?), Ózdon (?)

szülőföldem

HAKLIK NORBERT (1976) Brűnn (Csehország)

Egy írás, amely a szülőföldről szól, nem az első szóval kezdődik. Hanem a választással. Annak eldöntésével, miről is szóljon a szöveg. A szerző anyakönyvi kivonatában szereplő településről, amely nem feltétlenül azonos azzal, ahová a pólyában hazavitték a szülészetről? Belefér a merítésbe az is, hogy valaki azt az utcát írja meg, ahol felnevelődött – néha egy ilyen, szűkre szabott, behatárolt fizikai tér is micsoda történeteket-történelmet hordozhat! –, de éppenséggel az is, hogy az egész ország történetét írja meg a magánhistoria sajátos szemszögéből. A lehetőségek szinte határtalanok. Tehát szerzői választás kérdése, meddig terjed az írói figyelem térben és időben. A szülőföldről szóló írás lehetne akár ennek a döntésnek a metaszovege is. (Mi az, hogy lehetne? Hát nem mindig eleve és elkerülhetetlenül az?)

A munka tehát a döntéssel kezdődik. Az elhatározással. Amelyben a szerző határt szab szülőföldjének.

És ha a keletkezében lévő szöveg a későbbiekben majd a döntés felülbírálásáért, határrevízióért kiált?

Annál jobb. Talán.

Szülővárosomról, Ózdról írva nagyon is helyénvaló a határról beszélni. Nem csupán azért, mert a város közvetlen szomszédságában húzódik a – mára már észrevehetőleg légiésedett – szlovák határ. Ózdtól ugyanis a határhelyzet Trianon előtt sem volt idegen.

De mielőtt mélyebbre merészkednék ebbe a témába, először tisztáznom kell: aki Ózdról beszél, az annál kevésbé Ózdról szól, minél messzebb kalandozik visszafelé a történelemben. Bár a település nevét először említő írásos emlék 1272-re datálódik, hosszú évszázadokig Ózd volt a periféria, és a később hozzá csatolt – az utóbbi évtizedekben aztán ismét önállósult – falvak sokáig jóval nagyobb jelentőséggel bírtak, mint a község, amely a város névadójává vált.

Hogy miért?

Éppen a határhelyzetből fakadóan.

Ózdtól kilenc kilométerre, az azonos nevű patak partján fekszik Hangony. Ma a második falu Szentsimon után, amennyiben az utazó a palóc nyelvjáráson belül is sajátos regionális dialektust, a barkót őrző Domaháza felé hagyja el a várost. Hangony 1214-es első említésével bő fél évszázaddal előzi meg Ózdot. Pálos monostora volt, és a késő középkorban már Alsó- és Felsőhangonyról is szólnak a feljegyzések – jelezvén, hogy a település eléggé jelentős volt ahhoz, hogy külön elnevezéssel illessék a részeit.

Menjünk egy faluval közelebb Ózdhhoz! Szentsimont 1247-ben, tehát negyedszázaddal Ózd előtt említik először, Szentsimonúr néven. Árpád-kori katolikus temploma, ha nem itt, hanem például Franciaországban van, ma a világörökség része, és turisták ezrei özönlik el naponta. A 20. század közepén, egy felújítás során fedezték fel a vakolata alatt rejtőző, 1330-ban és 1423-ban festett freskókat – Keresztelő Szent Jánossal, Szent Györggyel és a sárkánnyal, a kisded Jézussal, Máriával és a háromkirályokkal. 1650-ben készül ka-

zettás mennyezete a legrégebb Magyarországon – a huszonnégy festett tábla kereszténység előtti motívumokban is bővelkedik.

Hogy ma Ózdról miért nem Hangony vagy Szentsimon külvárosaként beszélünk?

Az értő szemnek nem kell soká keresnie a választ. Ott van a szentsimoni templom tetején.

1423-ban Szentsimon a rimaszécsi Széchy Tamás birtoka, 55 portával. 1553-ban már csak 25 portája van. Ugyanabban az évben pár kilométerrel odébb, Sajóvárkonyon – ma Ózd része – a helyi fogadó vendégeinek egyike baltával agyoncsapja az *Egri csillagokból* ismert Mekcsey Istvánt, miután az megpróbálja „elrekvirálni” tőle a szénáját, s ha már így, akkor a szekerével együtt. A török 1554-ben éri el Szentsimont. 1567-re a szomszédos Hangony pálos monostora már nem létezik, áldozatául esik a törökdúlásnak. Hangony a hódoltság során teljesen elnéptelenedik. Szentsimon túlél, s bár a budai pasának és a hatvani vagy a füleki bégnek is adózik, a környék központjává lesz, és a vidék első iskolája is itt épül fel. Iskola a határon: a török birodalom és a Habsburgokévá lett Magyarország-maradék határán, de vallásokén is. Szentsimon 1637-ben protestáns, 1675-ben megint katolikus. De nem kellene konkrét feljegyzések ahhoz, hogy tudjuk: *cuius regio, eius religio* – és volt Szentsimonnak olyan földesura is, aki élete során harminc-egynéhányszor váltott a katolikus hitről a reformátusra és viszont.

A szentsimoni templom tetején ma is három vallás jelképe látható: a reformátusok betlehemi csillaga, a katolikusok keresztje és a török félhold. A Rima-vidéken és Gömörben másutt is máig fennmaradt a hitek és impériumok határán élt elődök gyakorlatiasságának köszönhető megoldás: elvégre a portyázó hadak csak kisebb eséllyel perzselik s dúlják fel a falut, ha a saját vallásuk jelképét is ott látják a temploma tetején.

Errefelé nem botlunk lépten-nyomon római romokba, mint a Dunántúlon. A birodalom a folyamtól északra is terjeszkedett – kissé nyugatabbra, a mai Nagyszombat helyén is volt római település, és Erdély aranybányái is az impériumot gazdagították –, de ide nem jutottak el a légiók. Ez nem jelenti azonban, hogy ne lett volna a vidéknek a honfoglalás előtt is történelme – a szentsimoni templom ember alkotta halomra épült, ami nyilván korábbi korok hagyatéka. (Ugyan miért emelne valaki önkezevel magaslatot egy dímbesombos vidéken? Ám ha a település korábbi lakói – ismeretlen isteneik tudják, milyen okból – már megtették, miért ne hasznosíthatná újra a múlt távolába vesző elődök munkáját?) Ám bármilyen építmény romjain emelték is őseink a szentsimoni templomot, az alkalmasint újnak számíthatott azokhoz az antropomorf, bronzkori urnákhoz képest, amelyek a Krisztus előtti harmadik évezred első feléből maradtak ránk, s amelyeket az Ózdhoz tartozó, Center nevű településen emeltek ki a földből.

A nyolcvanas évek legvégén, a kilencvenesek elején városszerte közröhej tárgya volt, hogy a pár száz lelkes Centerben hirtelen mennyire megsaporodtak a nyugati limuzinok. Már ami az átmenő forgalmat illeti. Az Ózd-Center feliratot ugyanis rendre félreértették a nyugati befektetők, akik abban a reményben érkeztek a városba, hogy a gyár elkótyavetyeléséből ők is kivehetik majd a részüket.

S ha már Centernél tartunk: anyai nagyszüleim az ottani temetőben nyugszanak. A sírtól jó időben tisztán látszanak a Magas-Tátra csipkéi.

Apai nagyszüleim Járdánházán vannak eltemetve. A város határában, Borsodnádásd felé, amelyen túl az országút nekirugaszkodik a Bükk meredélyének, van egy domb, rajta egy kápolnával. Királyszállása a neve. A hagyomány szerint itt pihent meg IV. Béla, amikor a muhi csatavesztés után az erdős-hegyes vidék rejtekében menekült a tatárok elől.

Életem első tizenöt évét Ózd a Cipó hídjának nevezett városrészén éltem le. A hídnak akkorra már nyoma sem volt, és a Cipó-patakot is a felszín alá űzte a városrendezés. Ám a Cipó-hegy változatlanul uralta a horizontot, valamint – nyáron zöld gyíkokban és egyéb érdekes erdei jószágokban bővelkedő kirándulóhelyként, télen pedig szánkópályaként – gyermekkorunkat is. Mindenki tudja a városban, honnan kapta a nevét a hegy: a tatárok elől menekülő IV. Béla király megpihent a tetején, és oly szerencsétlenül próbálta megszegni utolsó cipóját, hogy az legurult a hegyoldalra, végig a patak mentén.

És ha már történelmünk nagyjainál tartunk: még ha IV. Bélának tudomásom szerint nem is, de az Andrássyaknak fontos szerep jutott a családom történetében. Anyai dédapám, Püspöki József a tiszadobi Andrássy-birtok intézője volt, és – így a családi legenda – olyan jól végezte a dolgát, hogy a gróf megkérte: szedje rendbe a tőketerebesi kastélyhoz tartozó birtokokat is. Nagypapám már Hardicsán született (szlovákul: Zemplínske Hradište). A már akkor is vegyes lakosságú faluban a többi gyerekkel játszva, *játzsza* tanult meg szlovákul. Aztán az impériumváltás után, amikor a tisztviselők választhattak: vagy hűséget esküdnek a csehszlovák államnak, vagy mehetnek a maradék Magyarországra, dédapám az utóbbi mellett döntött. Így tért vissza a család Tiszadobra. Nagypapám szlovák nyelvtudása a második világháború végén tett nagyon jó szolgálatot nemcsak a családnak, hanem mind a falubelieknek – miután ugyanis a keleti fronton szerzett sebesülése miatt leszerelték, ő volt Tiszadobon az egyetlen, aki szlovák nyelvismeretének köszönhetően képes volt megértetni magát az oroszokkal. De ezt már megírtam bővebben a *Tom Hanks a vizek felett* című novellámban.

Anyai nagymamám elmondása szerint dédnagyanyám Andrássy Katinka grófnő öltöztetőnője volt. Amikor gyermekkori emlékeiről faggattam, nagymamám gyakran beszélt egy öreg grófnőről, aki a kastély parkját járta kicsi kutyáival, botjára támaszkodva. Katinka, Károlyi Mihály felesége nem lehetett – ő a második világháború végén is csak ötvenes éveinek elején járt –, anyja, a kiegyezés évében született Zichy Eleonóra azonban annál inkább.

Milyen jó volna most minderről megkérdezni a Mamát!

Ide kívánczik, hogy a családot néhány évtizeddel később egy újabb hatalomváltás hajtotta Tiszadobról egészen Ózdig. Nagypapám, aki a mezőgazdasági masinákhoz igen jól értett, úgy döntött, inkább az iparvárosban folytatja gépészként, ahelyett, hogy a téesz tagjaként dolgozna azokkal a lovakkal, amelyek korábban az övéi voltak, azon a földön, amely korábban a sajátja volt. Hát igen – a kálomista nyakasságért nekünk sohasem kellett a szomszédba menni.

Apai nagyszüleim nem voltak annyira közel hozzánk, hogy hasonló történeteket hagyhattak volna rám. Nagypapám pályaképe jellegzetes bányavidéki történet: főhőse vājárból küzdi fel magát a bánya tisztviselői – ma így mondanánk: a menedzsment tagjai – közé.

Érdemes elgondolkodni azon, hogy felmenőim körében a szlovák nevű Haklikok között senkit nem őriz a családi emlékezet, aki beszélt volna szlová-

kul. A magyar nevű Püspökiek ágán pedig ott van rögvess két nemzedéknyire tőlem a nagyapám.

Persze ez egyáltalán nem egzotikum mifelénk. Az 1910-es népszámlálás szerint Ózd különféle városrészei között némelyikben a húsz százalékot is meghaladta, és a többiben sem nagyon volt tíz százalék alatt a szlovák anyanyelvű lakosság aránya. A nemzetiségek között a harmadik helyen pedig mindenütt a németiség végzett. Tipikus nemzetiségi megoszlás, ha más-más arányban is, de nagyon jellemző az északi bányavárosokra. Persze nem csupán a bánya és az ipar vonzotta a területre távolabbi vidékek nem magyar anyanyelvű lakóit – Pfening családnevű gyermekkori jó barátom dédapja például dunai hajósként találkozott össze Pest-Budán (vagy talán már Budapesten?) egy magyar leánnyal, és keveredett végül Ózdra – hogy állítólag egészen élete végéig ne sikerüljön teljesen elsajátítania a magyar nyelvet.

Aki a hetvenes–nyolcvanas években volt gyerek Ózdon, arra elkerülhetetlenül ragadt némi szlovák szókincs, anélkül, hogy bármit is tett volna érte. Tünde lányom annak a generációnak a tagjaként, amelyik számára a Netflix és a YouTube természetes, azt hinné, viccelek, ha elmondanám neki: amikor a papája volt annyi idős, mint ő most, csak egyetlen tévéadás volt, és hétfőnként az is szünetelt. Na, ilyenkor egész Ózd a szlovák televízió adását nézte. Ami pedig a rádiót illeti, a szlovák adókon máig jobb a vétel, mint a magyarokon. Szerintem nem volt olyan korombeli gyerek a városban, aki ne tudta volna, hogy ha a bemondó vagy a bemondónő azt mondja, *hudba*, akkor zene következik. Nem is kellett hozzá, hogy Hakliknak – vagy éppenséggel Jancsuráknak, Vladárnak, Anderjkovicsnak, Ruzsinszkyknak, Répánszkyknak, Ochtinszkyknak, Lemáknak – hívják az illetőt (csak hogy néhány családnevet említsek az iskolatársak és a családi ismerősök köréből).

Az az Ózd, amelyikben a gyermekkorunkat töltöttük, már nem létezik. Nincs már ott a Vasvári úttá átkeresztelt Vörös Hadsereg útja túloldalán a gyárkerítés, amelyen átmászva be-beszöktünk az üzem területére, hogy a sínek mellett összegyűjtsük a tehervagonokról lehullott színes ércdarabkákat, amelyeket ki tudja, miért, következetesen szilíciumként emlegettünk. Már régóta nem *fújnak* – így hívtuk azt, amikor az egész városban hallhatóan megszólalt a gyárban a műszak kezdetét jelző gőzduda. És már nincs meg a hét gyárkérmény sem, amelyek a Gyár úton magasodtak sorban, a város jelképeként.

Máig emlékszem 1990. március 3-ra, amikor az acélöntőműben a száztonnás üstből elfolyt az acél, és a vízzel reakcióba lépve hidrogénrobbanást idézett elő, amelyben tizenhárom munkás veszett oda. Az a szóbeszéd járta, hogy egyikük éppen egy nappal korábban cserélt beosztást valamelyik kollégájával. A legidősebb áldozat negyvenhárom éves volt, a legfiatalabb tizenkilenc.

Pontosan két évre rá maga az Ózdi Kohászati Üzemek is osztozott az áldozatok sorsában. Emlékszem, amikor elkezdtem Budapesten főiskolai tanulmányaimat, vasárnaponként olyan ózdiak voltak az útitársaim, akik némelyike minden héten Győrbe vagy Mosonmagyaróvárra járt dolgozni. Szorgos magyarok és dolgoz cigányemberek, akik alól kihúzta a történelem (vagy a kapitalizmus, vagy tettestársiként mindkettő) a gyárat – már ha eufemisztikusan akarjuk megfogalmazni azt, amikor a befektetőnek nem éri meg logisztikába és korszerűsítésbe invesztálni, ezért inkább megvásárolja a potenciális konkurenciát, hogy megszüntethesse azt.

Magántörténelmemben az 1990-es gázrobbanás emléke jelzi a régi Ózd elmúlásának kezdetét. A végét pedig az, amikor sorra felrobbantották mind a hét gyárkéményt. Ugyanaz az érzés maradt meg bennem mindkét esemény kapcsán: a tehetetlenség és értetlenség keveréke, mintha egy gyilkosságnak lettem volna a történéseket befolyásolni képtelen szemtanújává.

Amikor tizenöt évesen gimnazistaként Szolnokra kerültem, hogy onnan járjak haza hétvégente Ózdra, nem a nyelvhasználat jelentette a legnagyobb kultúr-sokkot. Bár tény, hogy kissé tesznyén beszéltek: peszterkedtek, ha olyan szavakat használtam, mint a furik, a foncsik, a pampuska, osztálytársaim mulyán értetlenkedtek, ha a faragót akartam kölcsönkérni valamelyiküktől, ha pedig azt hallották, hogy valahol tilos makukázni, akkor visszakérdeztek: „Miért, holnap szabad?”

Nem: a legerősebb kultúrsokk akkor ért, amikor leesett az első hó, és gimnazistatársaim elkezdtek afelett örvendezni, hogy iskola után mehetnek szánkózni.

Ugyan hová, értetlenkedtem.

Hát a töltésre, jött a válasz.

Nem bosszantottam őket azzal, hogy nálunk, Ózdon ez úgy fest: félóra alatt felhúzod a szánkót a Lam tetejéig, aztán csúszol lefelé vagy öt percig folyamatosan.

Nekem mondd, ózdinak, hogy talpa van a ródlinak?

Világ életemben a hegyek közelsége kellett ahhoz, hogy otthonosan érezzem magam. Ezeket a sorokat Brnóban írom – az ablakból tisztán látszanak a Pálava sziklás ormai lent délen, az osztrák határnál, a Morva-karszt ezeregy-száz barlangjával és a Macocha-szakadékkal pedig itt kezdődik a ház mögött.

Nem tudom, az Ózdról elszármazottak közül hányan érzik ennyien otthonosan magukat új lakóhelyükön. Gondolom, szép számmal akadnak, akik igen – már csak statisztikai alapon is. Az 1980-as adatokhoz képest 2017-re 10 861 fővel, tehát negyedével csökkent a város lakossága. Van, aki Egerig, Budapestig, Székesfehérvárig jutott, olyan is, aki csak a börtöncelláig, de akadnak általános iskolai osztálytársaim Londonban és Kanadában is.

A már említett, Németországból Ózdra keveredett dunai hajós dédunokája, Pfening barátom mondta, amikor segítettem neki munkát találni Csehországban, hogy a Ráctagban lakó nemzedéktársaink közül ő volt az utolsó, aki eljött.

Pedig a Ráctag azért elég nagy.

Arra azért jókora összeget tennék, hogy az Ózdról elszármazott munkavállalókkal, bárhová is vetődjenek, jól járnak a cégek. A környezetemben megfordult földijeim mind kemény munkával és tudással próbáltak előrejutni. A génekben volna? Aligha. Ha olyan vidékről származol, ahol jó eséllyel egyik nagyapád kohász, a másik meg vágár volt, magaddal hozod azt a hozzáállást, ami szerint a munkában helytállni tisztesség és férfiasság dolga, valamint a tudást, hogy az, aki nem képes a csapatmunkára és az együttműködésre, nem biztos, hogy feljön a táróból.

Csak látszólag nem tartozik ide az az elégedettség, amelyet akkor érzek, ha Kálnay Adél, Léka Géza, Jónás Tamás vagy Antal Balázs írásaival találkozom az irodalmi lapokban.

Brnóból Ózdra jó ideje Szlovákián keresztül szoktam hazajárni. Kislányom még nincs hatéves, de Břeclavnál, Zólyomban és Bánrévén is érti, miről beszél a többi utazó, ha megállunk a benzinkúton vagy valamelyik vendéglőnél.

És hogy hazafelé tartva melyek azok a földrajzi pontok, amelyeket elérve még otthonabbul érzem magam?

Néha már akkor, amikor áthajtok a Morava felett Szlovákiába, Jókútnál. Más alkalmakkor meg a zólyomi várnál, ahol minden alkalommal eszembe jut Balassi. Vagy amikor elérem az alsósztrégovai elágazást. Vagy amikor Oszgyánál arra gondolok, hogy Görgey *A fekete városban* éppen ide vitette Görgeőt a pesztonkával kislányát, Rozáliát. Rimaszombatnál pedig kétség nem férhet hozzá, hogy hazaértem – mit nekem az a maradék harminc-egynéhány kilométer, ami még Ózdig hátravan.

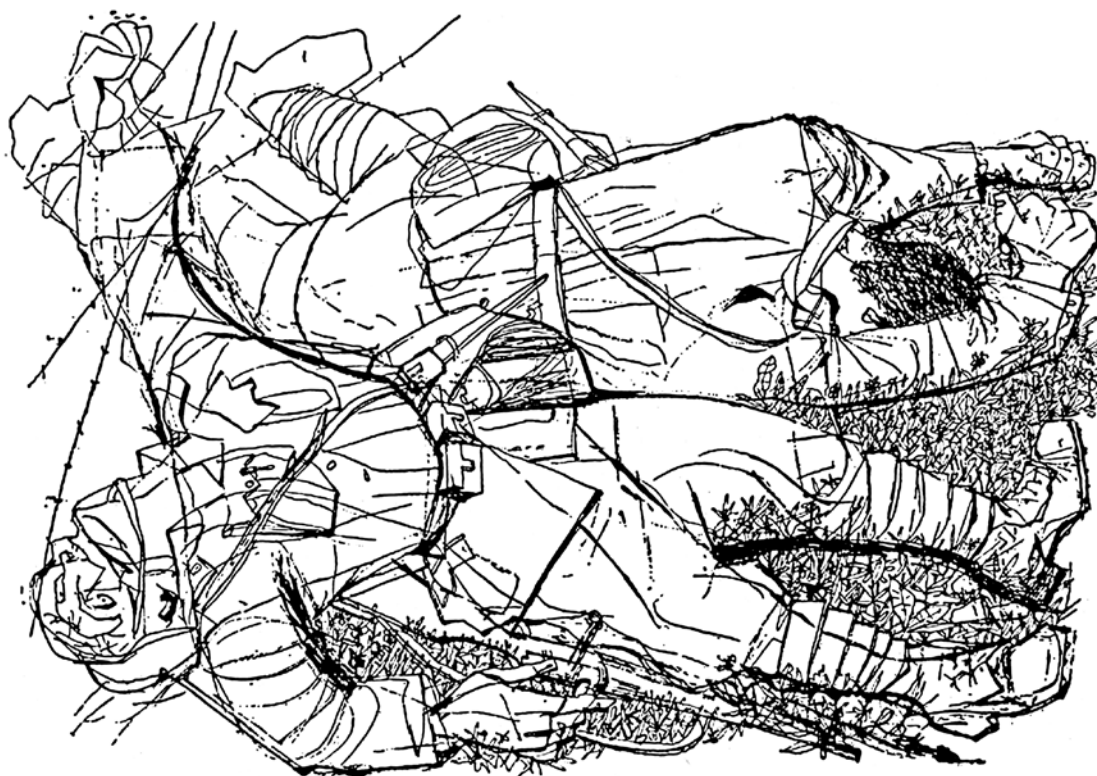
Egy dolog biztos: a bánrévei határelmény már fakuló emlék csupán.

Szentsimonról szólva elfelejtettem megemlíteni: a templom jó ideje a Szlovák Idegenforgalmi Hivatal által létrehozott Gótikus Út egyik állomása. Az Ózd előtt álló, optimista jövőlehetőségek egyike éppen észak felé nyit: a város ugyanis nem csupán Szilvásváradtól van kevesebb mint húsz kilométerre, és ötven-hatvan kilométernyire Egertől és Miskolctapolcától, de a határ túloldalát célzó kirándulásokhoz is kiváló bázis lehet, akár a csillagos-kereszt-félholdas templomok vidékén túlra is: Dobsina jégbarlangjáig bő órányit kell autózni, és kevesebb, mint három óra alatt Lőcse, Eperjes és a Magas-Tátra is elérhető.

Ha megállok a centeri temetőben anyai nagyszüleim sírjánál, a temetőtől nem messze a Hangony-patak siet a Sajó felé. Vize onnan a Tiszába, majd a Dunába folyik tovább, hogy aztán a deltánál elérje a Fekete-tengert.

Ha derűs az idő, és a horizontra emelem a tekintetem, tisztán látom a távolban a Magas-Tátra csipkéit. Északi oldalától a Balti-tengerig jutni már csak könnyű lejtmenet.

Itthon vagyok.

SZALAY LAJOS, Rajz *A magyar dráma* c. kötetből, 1956

SÜMEGI GYÖRGY

1956 emigráns képzőművészete

Múcsarnok, 2018. október 18 – 2019. január 6.

SÜMEGI GYÖRGY (1947) Budapest

1956 képzőművészete olyan, a Kádár-korszakban (1956–1989/90) létrejött alkotások együttese, amelyek a forradalom eseményeit, helyszíneit és szereplőit, valamint szellemiségét és emlékét örökítik meg – itthon és külföldön, magyar emigrációkban, sziget-magyarságokban. A negyedik (1944–45, 1947) és főleg az ötödik (1956) nagy emigrációs hullámban külföldre került képzőművészek művei részben még Magyarországon készültek, s alkotóikkal együtt hagyták el az országot. Nagyobb részük külföldön született, a szabad világban, félelmek és cenzurális akadályok megléte nélkül. A Kádár-rendszer itthon tiltotta és szankcionálta a forradalom pozitív előjelű megidézését, mivel ők „ellenforradalom”-nak igyekeztek beállítani azt. Cs. Szabó László az októberi forradalom leverését követő időt „szovjet katonai rémuralom”, „új sztálinizmus”, „újabb Bach-korszak” jelzős szerkezetekkel nevezi meg. „Újabb Bach-korszak ereszkedett Magyarországra, immár a harmadik, s az intellektusokra a legvéresebb. [...] Különös, kétfejű szörny lett a magyar emberből. Egyik fejét hazájában viseli, s úgy hívják, hogy Ellenforradalmár, a másikat Nyugaton hordja, s az a neve, hogy Tanú. Egyik fejével véstörvényszékek, másikkal vegyes bizottságok előtt áll, egyiket a vesztőhelyre készítik elő, a másik tolmácsolt szavakkal visszakérődzi a hőstetteit. Az Ellenforradalmár és a Tanú persze egy személy volt 1956 októberében.” A Nyugatra jutott képzőművész-tanú tudta vizuálisan hitelesen megidézni a forradalmat.

A negyedik emigrációs hullámban külföldre távozottak nem éltek, közvetlenül nem is élhették át a forradalmat. Ők csupán közvetett élmények (elbeszélések, rádióadások és sajtóbeszámolók, a megjelent fényképek stb.) alapján alkothattak képet maguknak a történekről. E csoportba sorolható alkotók: Deéd Ferenc, Fiedler Ferenc, Domján József, Mészáros Andor, Szalay Lajos.

A forradalmat átélő és külföldre távozó képzőművészek közül soknak pályája megtört, nem tudott kiteljesedni, és ha születtek is műveik 1956 szellemében, azok már nem voltak elérhetők az elmúlt évtizedekben sem (pl. Szegedi Ernő szobrászművész a Képzőművészeti Főiskolán el-esett társai emlékére készített egészalakos szobra). Vagy már a rendszerváltás, a Magyarország-ra visszavezető út megnyílása előtt elvesztek a hazatérés számára (vagy köz-, illetve magángyűjteménybe kerültek, vagy fizikailag megsemmisültek). Nehezítette (és változatlanul nehezíti) a kutatást, az 1956-os művek föltárását az is, hogy a Kádár-rendszer egészében a magyar emigráció sajtótermékeit, amelyek a képzőművészeteknek is fontos médiumai voltak Magyarországon a forradalom emlékének éltetése, ápolása, ébren tartása miatt, szigorúan zárolt anyagként kezelték, így a közzétett információktól is el voltunk zárva. Ehhez még hozzá kell venni azt a tényt is, hogy minimális azon publikációk száma, amelyek elsőrendűen foglalkoznának a forradalommal összefüggésbe hozható művekkel. A kétszázézer magyar emigráns szociológiai összetétele – kivéve a parasztságot – nagyjából leképezte az 1950-es évek közepének magyar társadalmát, vagyis az eltávozott értelmiségiek és művészek aránya a társadaloménak megfelelően alakult. Semmiféle fölmérés nem történt, és megbízható adat sincs arra vonatkozóan, hogy valójában hány képzőművész és hány, főiskolai tanulmányait megszakító s azt a befogadó országban befejező hallgató hagyta el az országot. Egyetlen, a Képzőművészeti Főiskoláról emigrált hallgatószám ismert: „harmincnyolcan elhagyták hazájukat”. Elvileg számolnunk kell(ene) olyan fiatalokkal is, akik az új hazájukban tanultak képzőművészetet, és így már a befogadó ország vizuális kultúrája épülhetett be meghatározóan a szemléletükbe. Ez annál inkább fontos, mert az emigrációs létet elsősorban kulturálisan élték meg, és kollektív memóriájukban pozitív emlékként raktározták el az '56-ban történeteket, s ennek megfelelően az ébren tartását, megfogalmazását szinte kötelességnek érezték. Sok emigránssal együtt vallották: „Célunk az, hogy a magyar szabadságharc szelleme mindenhová eljusson.” (Ellentétben az itthon élők forradalomélményének a Kádár-rendszer diktálta elfojtásával.)

A Nyugatra távozott képzőművészek egy része a forradalom közvetlen átéléséből keletkezett műveit vitte magával, menekítette az új hazájába, s lelki szükségletei, élményei parancsolóan kikívánczoló megfogalmazási szándékában még gyarapította azokat. Voltak olyanok is, akik „út közben”, az emigrálás során, annak állomásain rajzoltak, s műveik elsősorban a menekülők helyzetének és lelkiállapotának hű tükröi (Nagy Éva, Prokop Péter). Marosán Gyula – sokakhoz hasonlóan – már az új hazájában rajz-sorozatban beszélte el a saját és képzőművész felesége emigrációját, s megfogalmazta mindazon képeit (fotómontázs, festmények és nagyszámú rajz-sorozatban), amelyek a forradalom átélt (vagy leírások, fényképek közvetítette) eseményeit rögzítik. A képzőművészeti tanulmányait Nyugaton kezdők vagy folytatók, az „56-os művészek” (Mihályi Géza fogalma) elsőként kiállításokon, ezzel párhuzamosan a sajtóban mutathatták be munkáikat. A forradalom évfordulóira (már az elsőtől) a magyar nyelvű sajtó és különféle rendezvények, programok (a forradalom emlékére rendezett hangversenyektől a VIT-ig) is igényelték vizuális esemény- és emlékidéző műveket. Adatunk van arról, hogy az e névsorban szereplőknek születtek '56-os munkái, ám csak az itt dőlt betűvel írtaktól tudunk kiállítani: *Ambrus Győző*, *Ács József*, *Ács László*, *Áldor (?)*, *Bálint Endre*, *Balogh Zoltán*, *Beck András*, *Bodó Sándor*, *Borbereki Kovács Zoltán*, *Bujdosó Alpár*, *Csizmadia T. Lajos*, *Daday Ferenc*, *Danielfy Tibor*, *Darázs Mária*, *Deéd Ferenc*, *Domján Árpád*, *Domján József*, *Domokos József*, *Domokos Sándor*, *Fényes Zoltán*, *Fiedler Ferenc*, *Gordon György*, *Gudics József*, *Herpai Zoltán*, *Homoródi Emma Vallót*, *Horváth Ferenc*, *Jánossy Ferenc*, *Jakovits József*, *Jancsek Antal*, *Jászai (Dávid) Kiss Mária*, *Juharos István*, *Kiss Pál László*, *Kazinczy János Antal*, *Klaudinyi László*, *Korcsmáros Mihály*, *Kovács Kálmán*, *Lux Antal*, *Major Kamill*, *Marosán Gyula*, *Matzenauer Hugó*, *Megyik János*, *Metykó Géza*, *Nagy Éva*, *Pázmándy István*, *Péntek János*, *Pintér Ferenc*, *Prokop Péter*, *Rapaich Richárd*, *Sartory Barna*, *Schwalm László*, *Szalay Gyula*, *Szalay Lajos*, *Szathmáry Lajos*, *Szegedi Ernő*, *Szóts Vilmos*, *Takács Pál*, *Terbots Gábor*, *Tölgyesy Anna*, *Török Pál*, *Várady Olga*, *Vörös László*. A Nyugaton élő képzőművészek találtak feladatot a napilap-, folyóirat- és könyvkiadásban, és magyar emigrációs szervezetekhez, egyesületekhez is csatlakoztak (pl. Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Kör). Az Amerikai Magyar Képzőművészek Szövetsége (1961) tevékenységi körét Gyimesy Kásás Ernő, az új elnök kibővítette 1964-ben a Külföldi Magyar Képzőművészek Világszövetségével. E szervezetnek az országos képviselői, a titkárok elsősorban a közös kiállításaik megszervezésében és a tagjaikról történő adatgyűjtésben voltak aktívak. (Erre a bázisra épült a helyenként elnagyolt és hiányos adattár: Gyimesy Kásás Ernő–Könnö László: *Külföldi magyar hivatásos képzőművészek*, St. Louis, 1977, angolul 1978.) A kötet szerint 983 képzőművész élt Magyarországon kívül, s közülük a világszövetség tagja 429 fő. (Az erdélyi származású Gyimesy Kásás szerepelteti az adattárban a Trianon után nemzetiségi élethelyzetbe került alkotókat is, csehszlovákiai, romániai stb.)

A külföldi magyar képzőművészekről két, redukált szempontú kiállítást rendeztek Magyarországon (XX. századi magyar származású művészek külföldön, Múcsarnok, 1970; *Tisztelet a szülőföldnek. Külföldön élő magyar származású művészek II. kiállítása*, Múcsarnok, 1982–83). E tárlatokból a Kádár-rendszer elvárásainak megfelelően kizárták – többek között – az 1956-os műveket és a trianoni határokon kívül nemzetiségi sorsba kerülteket. A forradalomhoz kapcsolódó művek egy része csak az emigrációs magyar irodalom hazai megjelenése, 1989/90 után, lassan-lassan, egyénenkénti elhatározások függvényében jutott, juthatott Magyarországra egy-egy kiállításra és/vagy publikációba, esetleg magán- és közgyűjteményekbe. 1956 képzőművészetének eddigi legnagyobb tárlatán szerepeltek az addig ismert, a magyar emigrációkban létrejött és megőrzött 1956-os képzőművészeti alkotások. (Magyar Nemzeti Múzeum, 2016).

AZ EMIGRÁNS KÉPZŐMŰVÉSZEK SZÁMA

Az 1956-os emigrációs hullámban hozzávetőleges pontossággal kétszázezren hagyták el Magyarországot. Pontos statisztika nem készült az emigráltak társadalmi helyzetéről és foglalkozásuk szerinti megoszlásukról, de „az 1956–57-ben távoztak mintegy a magyar társadalom keresztmetszetét nyújtották, minden lehetséges emigráns magatartásra találunk példát körükben”. Az elmúlt évtizedek kutatásai bizonyos adatokat (pl. egyetemeken tanulókról) nyilvánosságra hoztak, de az emigrált képzőművészekről és az új hazájukban (tovább)tanulókról, akik ugyancsak képzőművé-

szekké lettek, nem áll rendelkezésre információ. Egyetlen – már idézett – adat szerint harmincnyolcan disszidáltak a Képzőművészeti Főiskola hallgatói közül. Ha az ő pontos névsorukat szeretnénk összeállítani, az sem könnyű feladat, mert az intézmény levéltára nem őríz ilyet, és a rektori tanácsülések jegyzőkönyvei sem rögzítették. Ez önmagában tekintélyes szám, s közülük az emigrációban kifejtett munkásságuk, illetve annak hazai visszhangja vagy itthoni megjelenése (kiállításokon, publikációkban stb.) segíthet az azonosításban. A korabeli külföldi lapokban megjelenő híradások ugyancsak bővíthetnék az információkat. Ezenkívül a lexikonok, adattárak, adatbázisok információit lehet használni.

Föltehető, hogy a legkevesebb színész emigrálhatott a nyelvi kötöttség (esetleg gyenge idegen-nyelv-tudás) miatt. A képzőművészek esete más, mert az általuk használt nyelv, a vizuális kifejezőkészlet egyetemes, nincsenek csak egy nemzethez kötődő formaképletei. (Ezzel nem cáfolom a képzőművészetek – köztük a magyarok – bizonyosan létező nemzeti sajátosságait.) Képzőművészként – vagy ilyen pályára az emigrációban lépőként – sokan indulhattak neki úgy a nagyvilágnak, hogy erősen bíztak benne: sikeresek lehetnek külföldön, hiszen politikailag súlykolt elvárásoknak, mint amilyen a maguk mögött hagyott szocreál volt, ott nem kell megfelelniük, nincs erős elvárás egyféle kitűzött témakör és formarend preferálására. Hogy ez a szabad világban való alkotás milyen módon valósult meg, az szinte országonként változó. Ugyanis egészen mást jelent a siker (az anyagi is) az Egyesült Államokban, mint a nagy képzőművészeti kultúrájú európai országokban (Franciaország, NSZK stb.). Az Egyesült Államokban az általános ízlésszint még erősen méltányolta a portré műfaját, a híres/nagy emberekről, művészekről és történeti jelentőségű figurákról festetteknek ott még talán nagyobb volt (s talán az még ma is) a reputációja, mint nálunk. Egy másik példát említve: a képzőművészetek európai fővárosában, Párizsban (és Franciaországban) ugyan szám szerint is sok magyar vagy magyar származású képzőművész élt/él, de ott volt talán a legnehezebb kitűnni. (Ez csak nagyon keveseknek sikerült: Victor Vasarely, Hantai Simon). Nagyon sokan próbálták az ideáik szerint folytatni – vagy tovább folytatni – a munkásságukat, ám egzisztenciális okok miatt rákényszerültek a váltásra. Esetleg kénytelenek voltak alkalmazott művészeti feladatok felé fordulni a saját és családjuk megélhetését biztosítva, s emiatt kevesebb, akár töredék idő jutott csak az autonóm művészeti elképzeléseik megvalósítására, ami a megélhetést biztosító tevékenységük mögé szorult.

Az 1956-os forradalom után emigrált képzőművészek számát tehát csupán hozzávetőlegesen tudjuk meghatározni. Ez a szám bizonyosan százas nagyságrendű (akár több száz) lehet. Ennél pontosabban csak alapos itthoni és a befogadó országokban elvégzendő kutatások során tudnánk kideríteni a valóságos (vagy ahhoz közelítő) számot. Ha az 1956-os forradalomhoz való viszonyukat vennénk szemügyre, akkor is nagyon változatos lenne a kép. Azt most ne is firtassuk, hogy az ország elhagyásának mi lehetett a legdőntőbb motivációja. Itt csupán azt mérlegeljük, hogy az eltávoztak egy része, akik átélték/megfigyelték a forradalmat, annak magukkal vitt élményanyagát megfogalmazták-e, művekbe öntötték-e? Nyilvánvalóan sokan lehettek olyanok, akiknek erre nem volt belső késztetése, vagy az új életkeretei erre sem időt, sem lehetőséget nem adtak. Többen magukkal vitték a forradalom szülte, itthon megkezdett vagy elkészült műveiket, majd azok egy része visszatért ide. Mások a friss, feszítő forradalomélményeiket már az új hazájukban, az őket befogadó országban fogalmazták meg. Ezek a munkák általában utat találtak valamilyen megjelenésre, elsősorban emigrációs kiadványokban (újság, folyóirat, könyv) vagy kiállításokon. A külföldi sajtó is igényelt bizonyos, a forradalom egyes eseményeit, helyszíneit vagy szereplőit bemutató műveket (a forradalom idején s közvetlen utána nagyszámú fényképet elsősorban). A forradalom után megerősödő emigrációs sajtónak és könyvkiadásnak programszerűen elsődleges célja volt a forradalom emlékének fönntartása, ügyének éltetése, s ehhez gyakorta (elsődlegesen évfordulókon, már az el-sőtől kezdődően) igényelték rajzokat s más képzőművészeti alkotásokat is.

ALKOTÓK, MŰVEK

A forradalom utáni hónapokban még név nélkül jelent meg vizuális összefoglalási igénnyel (orosz tank fenyegetésében nemzetiszínű zászlóval letakart halott gyermekéért aggódó anya) egy rajz: „egy menekült magyar képzőművész” aláírással. A forradalom leverése utáni tüntetéseken,

KAZINCZY JÁNOS ANTAL, A felszabadító, 1944; Pro libertate, 1956

KAZINCZY JÁNOS ANTAL, *Nincs irgalom*, 1956; *Deportálás*, 1956

fölvonulásokon világszerte használtak föliratokat, transzparenszeket, alkalmi plakátokat, amelyeket képzőművészek készíthettek. Egy többek által megszervezett New York-i akciónak is volt aktív képzőművész tagja: Juharos István. 1956. november 18-án, vasárnap a 102 méter magas Szabadság-szoborra (mely a kezében tartott fáklával hirdeti az emberiségnek Amerika szabadságszeretétét) föltűztek egy 7×3 méteres magyar nemzeti lobogót, s a talapzatára föliratot tettek: „STOP GENOCIDE, SAVE HUNGARY!”

Az emigrációkban létezett, a forradalomhoz köthető művekből a látókörünkbe kerültek s a tárlat céljára mobilizálhatókat vesszük számba. Az emigrálás első számú útvonala Ausztrián keresztül, avagy Ausztriába vezetett. Marosán Gyula festőművész 35 darabos rajzsorozatában rögzítette emigrálásuk (a feleségével, Bazsó Sarolta festőművésszel) egész folyamatát a pesti elindulástól Sopronon és a határon át Bécsig és Kanadába történő behajózásukig. 1958 áprilisában megrendezte első kiállítását (Park Galéria, Torontó), ahol az absztrakt festményei mellett bemutatta a forradalmi rajzsorozatát, amelyekben „a forradalom alatti és utáni, felizgatott lelkének és fantáziájának emlékeit örökítette meg”. Nagyszámú tollrajzkollekciója a legismertebb helyszíneket és eseményeket, szereplőket (a pesti srác, Mindszenty stb.) és a határon átjutás stációit is rögzítette. A Sztálin-szobor ledöntését festményben, az egész történeti folyamatot fotómontázs vizuális foglatában alkotta meg. A művek alapját pesti élményei képezik: „Miközben jártuk a várost, ahol lehetett, rajzoltam.” Marosánhoz hasonlóan több képzőművész rajzmappával járta a fővárost, s az átélt eseményeket, helyszíneket és szereplőket, jellemző szituációkat in situ próbálta rögzíteni (Jancsek Antal, Metykó Géza, Nagy Éva, Rapaich Richárd stb.). Ez nem volt veszélytelen, ahogy Jancsek Antal festőművész lánya említi: „édesapám a forradalomban az utcákon, tereken, a házak kapualjába behúzódva dolgozott. Egyik fülének hallását elveszítette a mellette becsapódó lövedék miatt, és a légnyomás elrepítette pár méterre.” Jancsek a helyszíneken fölvett rajzai fölhasználásával (Széna tér, Rókus-kápolna, Kálvin tér, a Nagykörút több részlete, Ady Mozi, Szabad Nép Székház stb.) erős színhatású, expresszív festményeket fogalmazott. Nagy Éva munkásságának lényeges művei, az ausztriai menekülttáborokban festett drámai hangú akvarelljei az emberi kiszolgáltatottságba és kiúttalanságba, a kétségbeesés és a remény közti vergődésbe is betekintést engednek. Ezen művei egyúttal alanyi jellegűek, önéletrajzi igényűek is, mert kisgyermekével két évig ő is lágerben lakott. Ahogy Nagy Éva az ausztriai menekülttáborokban lézengők élethelyzetét rögzítette, a Jugoszlávián át Itáliába tartó Prokop Péter az ottani táborokban rajzolta a sors odavetette várakozókat. „Tömértelen sok modell volt. Jópofán beültek, nem sajnálták rám unalmas, lusta óráikat.” Klaudinyi László tusrajza egy bécsi, XXIII. kerületi menekülttábori épületet rögzített. Nagy Évával együtt többen tanultak Bécsben a Képzőművészeti Akadémián. Közülük Metykó Géza rajzlejegyzései a forradalmi pesti utca képét őrzik, Megyik János pedig akvarellsorozattal („Jó néhány akvarellt készítettem akkor Bécsben – friss élmények alapján”) idézte 1956 októberét. A Magyar Menekült Diákok Szövetsége a bécsi Képzőművészeti Akadémián tanulók egyéves munkáját, 137 művet önálló kiállításon mutatta be. A tárlatban szerepelt „a Magyar október két képe. Bizonyítékai annak, hogy nemzetünk súlyos történelme nem vész el fiatal művészeink alkotásaiból.” Az ugyancsak Bécsbe került Pázmándy István addig nem nyugodott meg, amíg az egész családját menekülésre késztető forradalom élményét ki nem rajzolta, festette magából. Hatlapos linóleum metszet-mappájának (*Hungary 1956*) bevezetőjében így fogalmazott: „Az 1956-os októberi magyar szabadságharc tragikuma egyike a modern történelem legjelentősebb eseményeinek. [...] Emlékezz, azért adja kezedbe albumát a művész. Élménye igaz és egyedülálló tanúvallomás, mellyel egyéni nyelvén emléket állít az ismeretlen hősöknek.” Sorozatán a képi összevonás, tömörítés eszközével bátran élve ad vizuális láttelepet a Sztálin-szobor ledöntéséről, az utcai harcokról, az áldozatok siratásáról, a nemzet gyászáról, az agresszor megjelenéséről és a menekülésről. *Ecce homo – Menekült* című festménye az emigráltak – köztük a művészek – mementója is lehetne. A vízben álló, ruhátlan, erős testalkatú, föltartott kezű férfi (önarcképi vonásokkal) a hazátlanná váltak szimbóluma a „csak magamban bízhatok” keserű reménységével. A forradalom idején és közvetlenül utána a külföldi sajtó és a magyar emigrációs lapok elsősorban fényképeket közöltek, majd azután már inkább képzőművészeti alkotások hordozták a forradalom- és szabadságharcra kapcsolatos tartalmakat. A forradalom leverése után, még 1956-ban a „magyar szabadságharcos írók” által Bécsben alapított Nemzetőr című folyóirat nagyfokú tudatossággal törekedett arra, hogy rendszeresen közöljön képzőművészeti munkákat. A Bécsben tanulók közül Kovács Kálmán, Tölgyesy Anna, Csizmadia T. Lajos és Nagy Éva rajzai rendre

megjelentek. A Münchenben megtelepedett Jászai Kiss Máriától (Jászai Géza művészettörténész felesége) ugyancsak több metszetet közöltek. *November 4.* című nagyméretű fametszetei (négy mű) drámai sűrítésben foglalják össze a forradalom történetét a fölvonulástól a fiatalok harcáig, az áldozatokig és a börtönig. *Mennyből az angyal* (1957) című kompozíciója Márai Sándor azonos című versének parafrázisa vagy illusztrációja is lehetne.

Az emigráns képzőművészek esetleg több országban is éltek, dolgoztak, míg végleges otthonra leltek. Schwalm László bécsi tanulmányai után Svájcba költözött, Kazinczy János Antal Ausztriából az NSZK-ba (1959), majd onnét végül Franciaországba (1967). Október 23-án este hallotta Nagy Imre beszédét a Parlament erkélyéről. Visszaemlékezése szerint: „A forradalom ideje alatt sokat voltam az utcán, mivel élelemről kellett gondoskodni. [...] Október végén a fiammal végigmennünk a Nagykörúton. [...] Főleg a Corvin köz és a Kilián kaszánya környékén. Az éjszakai harcok áldozatai fertőtlenítőszerral lehintve feküdtek az úttesten. Szétlőtt tankok, leszakadt villamosvezeték, törmelék, barnásszürke por a levegőben. [...] Egyszer még láttam az Oktogon közelében egy akasztott embert. [...] A Képzőművészeti Főiskolára is elmentem, ahol Pátzay Pállal és Hincz Gyulával találkoztam. Együtt láttuk a hat főiskolai hallgató sírját az udvaron.” Kazinczy fölfogása szerint ezeket az „apokaliptikus élményeket naturálsan megfesteni nem akartam”, elvontabb, összefogottabb kompozíciókat hozott létre. November 1-jén, halottak napján az „összelőtt műteremben [...] a kitört ablak előtt hirtelen és hangtalanul a fény felé röpült egy bagoly” – vallotta *November 1.* című szimbolikus festménye élményi háttéréről. Végül is a zsennyei művésztelepen húzta meg magát emigrálása előtt. Úgy tervezte, hogy a forradalomban átéltekről készített „vázlatok alapján majd még festek képeket. Ám az emigrációban erre sem kedvem, sem lehetőségem nem volt.” A forradalmat megidéző képei „Ausztriában és Németországban nem érdekelt egyetlen galériát sem”. Lux Antal munkaszolgálatos katonaként fegyverrel harcolt a Mecsekben az orosz tankok ellen. Menekülése után Stuttgartban, a Képzőművészeti Akadémián festészetet és grafikát tanult, majd Nyugat-Berlinben telepedett le. „1956 után rajzokat, skicceket, akvarelleket és metszeteket készítettem, rajzaimmal dolgoztam fel, s vezettem le a feszültséget.” 1956-os élményanyagát megjelenítette videókon (több film- és videofesztiválon bemutatták), előadásokon, mail-art munkákon, ofsetsorozaton (*Monitor I–VI.*, 1984). *Menekülés* című festményein az idő előrehaladtával egyre ártítabban, foltokra és erős színhangokra bízta vallomását a forradalomról.

Az emigráns képzőművészek közül néhányan hazajöttek, s a magukkal vitt vagy a külföldön készült '56-os munkáikat hazahozták. Jakovits József szobrászművész a forradalom alatti utcai harcokban való részvételről lemondva járta a várost, és naponta rajzolt mívés aprólékosságú, gondosan megművelt felületű ceruzarajz-sorozatán általánosított fogalmakat jelenített meg (*Bomlás, Kibontakozás, Testvérharc, Tankok előtt* stb.). Sorozatzáró kompozíciója (*Csend*) az elbukás, a leveretés, a tragikus vég mementója, síró madár/galamb jelképével Franciszek Starowieyski *Síró galamb* című ismertté vált plakátjához közeli ikonográfiai megoldásban. Jánossy Ferenc festőművész a kádári részleges amnezia hatására bekövetkező enyhülésben igyekezett haza svájci emigrációjából (1957–1963), mivel „mélyen élt benne a hazatérés vágya”. A Svájcban festett képeiről vallotta: „vágyálmok, vallomásnak nevezném őket”. Gyermekébe kapaszkodó, kétségbeesett női figurája 1956 ikonográfiájának egyik leggyakrabban használt, a Madonna-képtípustól eredeztethető imágója. Egy másik kompozícióján ugyanezen alak lábainál a maszkokkal az idegenséget, a hontalanságot jelképezőként jeleníti meg. Bálint Endre festőművész párizsi emigrációjában, 1959-ben készítette el az Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* című versének egyéni módon kontaminált négy verssorát is föltüntető festményét: „bilincs unalomban / az égisz érő rácsban / veled megy mint az emlék / a cellafal fehéren”.

A vörös (vér) és a gyász (fekete) színszimbolikájában fogalmazott műben a stilizált fej, a balra hajló bekarcolt forma és sírjelszerű képlet, vagyis a fölhasznált motívumok közelségbe hozzák a még itthon festett *Halottak napja 1956* című alkotásával.

A képzőművészek közül talán Rapaich Richárd próbálta a legsokoldalúbban megragadni a forradalmat. Naplót írt, 45 fényképfelvételt és 11 helyszíni rajzfelvételt, „vizuális sokkokat rögzítő gyorsírással jegyzetlapokat” készített. Majd lille-i képzőművész-hallgatóként folytatta: „Itt a főiskolán 1957–58-ban elkezdtem festeni, földolgozni '56-ot. Mindent megörökítettem, amit nem fényképeztem le, de láttam és beleivódott az emlékezetembe. [...] Csináltam festményeket, plakátokat, grafikákat, vázlatokat.” Mindenben a dokumentálás, a történelmi jelentékenységgű eseménysor

BÁLINT ENDRE, A forradalom továbbélése, 1959

minél hitelesebb megrögzítése volt a célja, ahogy fölzaklatott lélekkel naplójába jegyezte: „a történelemkönyvek legfrissebb lapjait nyomják most füsttel és vérrel.” Rapaichhoz – és többekhez – hasonlóan az Angliában, Farnhamban kikötő Ambrus Győző harmadéves képzőművészeti főiskolai hallgatót is feszítette-nyugtalanította az a lelki megrendültség, amit a forradalomban nemzet-örként, a mentősök segítőként és a társai elvesztésével átélt. Nagyméretű litográfiasorozatot fogalmazott a szovjet fegyverektől elesett képzőművész főiskolai hallgatók tiszteletére, emlékére: „Szörnyű állapotban csináltam a litográfiákat. [...] Ezt ki kellett hozni magamból, a lelkemből.” „18 hónapot leültem a Kőbányai Gyűjtőfogházban, ahonnan a forradalom szabadított ki október 31-én” – ismerteti Bodó Sándor, aki nemsokára az Egyesült Államok felé vette az irányt: „Festőládámmal a vállamon, három és fél éves kisfiammal a karomon, árkon-bokron, sárban, nemegyszer orosz tankok közelében öt óra alatt 15 kilométert gyalogoltunk a határig. Ezt a felejthetetlenül borzalmas éjszakát festettem meg a *Menekülés* című képemen.” Másik festménye a forradalom esszenciális összefoglalója, míg a harmadik évfordulóra megtervezte a *Champions of Liberty (A Szabadság bajnokai)* bélyegsorozatot „Freedom for Hungary/Szabad Magyarországot” felirattal, Kossuth Lajos, Nagy Imre és Maléter Pál arcképével.

Budapesttől több ezer kilométerre, Buenos Airesben lepte meg a magyar forradalom Szalay Lajos festő- és rajzolóművészt. „1956 októberében bejött hozzám Szalay Lajos feldúlt állapotban. »Három napja nem alszom, éjjel-nappal rajzolok« – mondta, s elővett ötven-hatvan rajtot. [...] November 4. után megint eljött sápadtan, kétségbeesetten, újabb rajzokkal. Megrendülve néztem át, és elhatároztam, hogy ki kell adni. Szalay nem kért a rajzokért egy fillért sem, csak azt, hogy ő tördelhesse be a rajzokat a szövegbe. Megtervezte a címlapot három sávból: fent piros S O S betűkkel, lent zöld S O S mezővel, a középső fehér sávon fekete betűkkel: *1956 El drama de Hungria*. [...] Az Egyesült Nemzetek rendkívüli közgyűlése előtt elküldtük minden UNO-delegációnak és minden latin-amerikai kormánynak.” A 45 rajtot tartalmazó könyv a magyarországi rádióadásokból (1956. október 23 – november 4.) közöl szövegválogatást. A rajzok geneziséről vallotta Szalay: „Hallgattam a rádióban a híreket, és rajzoltam. A rajzok a rádióhírekre érzett személyes megindultságom grafikai vetületei.” Az 1956-os rajzciklus a rádióhallgatást, az utcai harcokat, az orosz tankok ellen induló ifjakat ugyanolyan szuggesztív erővel idézi elénk, mint az áldozatok döbbenetét, a harc kilátástalanságát vagy a számonkérés megalázottságát, a börtönrácsok kietlenségét. Néhány kompozíción a keresztre feszített Jézust is agresszorok fenyegetik, míg másokon égi segítők, angyalok is megjelennek. A Steinbeck-illusztrációként ismert *Apokalipszis* négy lovasa itt elesettek hadán tipor. Szalay egy tényeken alapuló, de elképzelt, megkonstruált forradalomképet, a „látvány mögé rejtett valóságot” (Szalay kifejezése) vetíti elénk expresszíven, nagyfokú átéléssel és elhittetőerővel. (Kis anekdota: '56-os menekültek közül Buenos Airesben többen saját magukra véltek ismerni a rajzokban, ám az alkotó mindig elhárította e látszat-egyezéseket.) A folyamatosan bővülő rajzsorozata újságokban, könyvekben és kiállításokon kapott nyilvánosságot. Az 1957 októberében megjelent ötödik Szalay-rajzkiadvány (*Lajos Szalay Dibujos – Drawings*) élére *Szegény Hazám* bevezető rajzával a *La Tragedia Húngara/The Hungarian Tragedy* negyvenegy művét helyezte. A *Délamerikai Magyarság Jubileumi Évkönyve 1958* egyik fejezete: *A magyar szabadságharc költészete* – 29 rajzával. Borítóján kereszt alakú színes festménye: *Sicut et nos dimittimus*. A magyar forradalomról Buenos Airestől Stockholmig jelentek meg a magyar segélyalapoknak s az emigránsok támogatására följánlott irodalmi antológiák. Az argentin írószövetség *Liras en las Catacumbas* című kiadványának címlapja és 47 rajza: Szalay-mű. A rajzok több kiállításon is szerepeltek Argentínában, az Egyesült Államokban és a Miskolci Galéria szervezésében.

Emigrációs képzőművészeti tárlatokhoz (pl. Majos Kamil: *Hommage à 1956*, 1986), filmbemutatókhoz (Fényes Zoltán: *Ungarn in Flammen*, 1957), hangversenyekhez, évfordulós megemlékezésekhez vagy Nyugaton a forradalom megítélését befolyásolni szándékozó akciókhoz is nyomtattak plakátokat. Sorukból Rapaich Richárdnak a forradalom elbukását szimbolizáló terveit, Deéd Ferenc–Szalay Lajos VIT-ellenes plakátját és Pintér Ferencnek Nagy Imre szimbolikus párizsi sírhelyavatására (1988. június 16.) készült expresszív kompozícióját kell említenünk. Ez utóbbi fontos szerepet töltött be a Nagy Imre arc újrafelfedezésében az utcákon, a forradalom mártírjainak újratemetésén, a rendszerváltás hajnalán: „Emlékezetek Nagy Imre magyar miniszterelnök és mártírtársainak ravatalánál, Hősök tere, 1989. június 16.”

TÓTH LÁSZLÓ

tépőzárak

Hagyományfolytonosság –
hagyománytörés – identitás

Kérdések és töprengések

a szlovákiai magyar irodalomhoz (akár van, akár nincs)

(1. rész)

TÓTH LÁSZLÓ (1949) Dunaszerdahely

I.

1. (Száz év – honnan is nézzük? S mit is?)

Egyelőre kevés szó esett (esik) arról, hogy a 2018-as esztendővel – jobb szó híján – a határon túli (kisebbségi, nemzetiségi, nemzeti kisebbségi, külhoni stb.) magyar irodalmak idestova százévesek lettek (lesznek). Így a (cseh)szlovákiai magyar is. Melynek Turczel Lajos három és fél évtizede, 1983-ban a következő egyszerű, ám tényszerű, s lényegében ma is értelmezhető meghatározását adta, miszerint az „az Osztrák–Magyar Monarchia, illetve a történelmi Magyarország felbomlása után keletkezett mint a Csehszlovákiába került magyar néptöredék nemzeti létének és öntudatának természetes megnyilvánulása”. Majd hozzátette, hogy a történelmi gyökerekkel, valamint az önállóság és a különfejlődés bizonyos elemeivel is bíró romániai (erdélyi) irodalommal összevetve a csehszlovákiai magyar irodalom „eredendően kisebbségi irodalom, az egyetemes magyar irodalom új ága, s kialakulási körülményei az első világháborút közvetlenül követő évekhez kötődnek” (kiemelés tőlem – T. L.), s úgymond, „minőségi nullapontról” indult. (Magam, előrebecsátom, dolgozatomban mindvégig geopolitikai értelemben, történetileg-politikailag behatárolt, sajátos intézményi keretek közt fennálló és adott funkciókkal bíró szerveződésként, afféle segédfogalomként s nem pedig önálló, elkülönített [elkülönülő] értékrendszerként használok, jobb híján, a 'szlovákiai magyar irodalom' megnevezést.) Az államfordulattal Csehszlovákiához csatolt „különös keverék magyarság”, melyet a történelem „hosszú csíkban” szakított le „az anyaország testéről”, és „szervezett bele a csehszlovák állam keretei közé és utalt *önálló életre*” (Simándy Pál kifejezései; kiemelés tőlem – T. L.), kulturális tekintetben már rögtön a legelején kénytelen volt szembesülni hirtelen légüres térbe kerülésével, a magyar kultúra éltető és természetes vérkeringéséről való lekapcsolásával, melyet gyökértelenségként, hagyománytalanságként élt meg, s melynek alkalmas kezeléséhez hiányoztak a megfelelő személyes és kollektív történelmi tapasztalatai (és nemkülönben az eszközei is). Az elcsatolt területek államalkotóból hirtelen kisebbségivé (csehszlovákiaivá) lett őshonos magyar népességének képviselőit különböző ideológiák mentén legelőször is annak politikai struktúrái, pártjai jöttek létre, melyek aztán az irodalomszervezésben és -értelmezésben is különböző irányokat szabtak, különféle ideológiai és személyes érdekeket részesítettek – természetesen anyagiakkal is megtévezve – előnyben.

Ismert, hogy az első éveket mindenekelőtt három, ideológiájuk szerint is megközelíthető erővonal összezsugorítása, egymásnak feszülése jellemezte, melyek irodalomfelfogásukat illetően is erősen különböztek egymástól, de egzisztenciálisan is ellenérdekeltek voltak egymással. Ezek:

a) az államfordulat előtt is az adott területeken élő idősebb (többnyire a konzervatív s nemzeti irányzatokhoz vonzódó), zömmel közepes tehetségű vagy egyenesen dilettáns írók;

A következő oldalakon elsősorban beszélni, gondolkodni tartottam fontosnak az írásomba foglalt folyamatokról, s megérteni (értelmezni) azokat, s nem azt, hogy igazam legyen (illetve nekem legyen igazam). Hiszen arról sem vagyok meggyőződve, létezhet-e (egyetlen) igazság a tárgyban, melyről a következőkben mégiscsak szó lesz. Ezért azok a mondataim is, melyeket a következőkben állításoknak is vehetnénk, tele vannak kétségekkel, kételyekkel (s néha talán ellentmondásokkal is), és csak jobb híján került pont a végükre. Végül, bár utalásaimat, hivatkozásaimat tételesen is adathatnám, konkretizálásukat kérdéseim szempontjából most mégis másodlagosnak gondoltam – T. L.

b) a magyarországi tanácsköztársaság leverése után annak Csehszlovákia által befogadott és vezető köreitől manipulált, illetve azok anyagi támogatását élvező emigránsok;

c) a baloldali meggyőződésűek, azaz a kommunista, esetleg más baloldali pártokhoz vonzódó alkotók.

Ám az új helyzetben még ideje sem volt megszerveznie magát – így irodalmi, kulturális, szellemi életének kereteit sem – a csehszlovákiai magyarságnak, amikor az újonnan érkezett, esetenként kétségkívül komoly(abb) irodalmi minőséget (is) képviselő s kisebb-nagyobb mértékben tapasztalt(abb) emigráns írók már kétségbe is vonták a 'csehszlovákiai magyar' epitheton ornans irodalomra vonatkoztatottságának jogosságát, a 'csehszlovákiai magyar irodalom' elkülönítő, szűkítő fogalmának indokoltságát. Felállítva egyúttal a *dilettantizmus* és *minőség* lényegében máig élő (életett) ellentétpárját, miszerint az emigráns írók képviselték, úgymond, az egyetemes értékeket és a minőséget (színvonalat), a helyiek viszont egytől egyig – vagy legalábbis csekély kivétellel – mind dilettánsok voltak. (Arról azonban, hogy köztük hány középszerű és dilettáns akadt, sokáig nem szólt – nem szólhatott – a fáma.)

Persze a veszély valódi volt, s a dilettantizmus, a provinciába zártság valóban komoly fenyegetést jelentett a minőségelvű irodalomszemlélet, értékközpontú irodalomfelfogás kialakulása, általánossá válása szempontjából (noha korántsem ez volt az egyedüli, s talán nem is a legfontosabb akadálya ezeknek). Ami tény: a magyar irodalom (és kultúra) 1918 előtt túlnyomórészt Budapest-központú, Budapest-irányultságú, illetve onnan vezérelt volt, s a Csehszlovákiához csatolt részekben a századforduló táján még olyan erős vidéki irodalmi centrumok sem tudtak kialakulni, mint Kolozsváron vagy Nagyváradon, esetleg Debrecenben vagy Szegeden. Az innen származó írók tehetségesebbjei pedig többségükben a magyar főváros felé tartottak, hogy ott teljesít(hes)sék ki ambícióikat. Így adódott, hogy az újonnan létrejött ország határainak rögzítésekor, illetve Magyarország felé való kezdeti lezárásakor az elszakított északi területeken lényegében nem maradtak olyan számottevő írók (az említett emigránsok egyike-másika kivételével), akik afféle mintaként, húzóerőként szolgálhattak volna, illetve irányító szerepet tölthettek volna be a szóban forgó terület *irodalmi decentralizálásában*, irodalmi életének megszervezésében, kiépítésében. Azok viszont, akik már az új állam keretei között nőttek fel, s az idősebb (korábbi) nemzedékekkel szemben is már egy új, másfajta minőséget képviselhetek volna, az első Csehszlovák Köztársaság fennállása idején zömmel még írói pályájuk kezdetén voltak, vagy az adott körülmények nem kedveztek tehetségük (teljes) kibontakoztatásának, illetve, hogy a magyar irodalom egésze szempontjából is fajsúlyos(abb) műveket tegyenek le az asztalra. Mire azonban erre sor kerülhetett volna, s az irodalmi élet keretei kiépül(het)tek, és a magyarországi irodalmi élettel, folyamatokkal is szerves és termékeny kapcsolatba kerül(het)tek volna, Csehszlovákia szétbomlásával és dél-szlovákiai részeinek Magyarországhoz csatolásával újból légüres térbe jutottak, és az új helyzetben – részben származásuk, részben pedig a háborús viszonyok miatt – ismét talajtalanul próbáltak talpon maradni és érvényesülni. Schöpflin Aladár – aki maga is a Felvidékről származott – a korszak végén, irodalomtörténetében, valószínűleg nem véletlenül viszonyult megértően ahhoz, hogy a szlovenszkói – és a jugoszláviai – magyar írók „kevesbé tudtak az egyetemes magyar irodalom színvonalához eljutni”, amit történetesen ő is az erdélyinél „kevesebb regionális hagyományukkal”, továbbá „szétszórtságukkal és magyarságuk kisebb expanzivitásával” magyaráz.

2. (Hová? Merre? Kikkel?)

Tudvalevő, hogy az újabb háborúvesztést követően, a Szovjetuniónak ítélt kárpátaljai területek kivételével a müncheni döntés előtti határai között visszaállított Csehszlovákia a magyar lakosságot (a némettel együtt) – kollektív háborús bűnösséggel vádolva – teljes jogfosztással, vagyonelkobzással, továbbá kitoloncolásokkal, deportálásokkal (lakosság-áthelyezéssel) és Magyarországra telepítéssel (lakosságcserével) sújtotta. Mely – számottevő részének elvesztése mellett – megfosztott maradék gazdasági erejétől, kulturális intézményeitől, iskolarendszerétől, társadalmi szervezeteitől és sajtójától, továbbá polgárságának és értelmiségének (tanítóinak, papjainak, lelkészeinek) túlnyomó hányadától, a maradék pedig több százezres nagyságrendben nemzetiségük feladására (ún. reszlovakizálásra) kényszerültek. Vagyis ismét lekapcsolva a magyar kultúra vérkeringéséről, rövid

időn belül másodszor is légüres térben találta magát. Így 1945–1948 között a csehszlovákiai magyarság még azon a kényszerpályán belül is egy máig ható *belső kényszerpályára* került, mint amelyet Trianon a magyarság egésze számára megszabott. Mindennek következtében irodalma is példátlanul mélyről, úgymond, másodszori „minőségi nullapontból”, a szétszóratottság, a talajvesztettség ma már nehezen elképzelhető állapotából, a felkészültség, szervezethez és öntudat nullfokáról, zömmel tapasztalatlan, irodalmilag teljesen felkészületlen pályakezdőkkel indult. Hiszen a háború, valamint az azt követő magyarellenos diszkrimináció évei alaposan megritkították a csehszlovákiai magyar írói társadalmat (is), mivel annak túlnyomó része nem tért, nem térhetett vissza volt hazájába, illetve számosan közülük a háború és a holokauszt áldozatai lettek. (1948 utánra így mindössze hatan-heten maradtak csak közülük, ráadásul – talán egyedül Fábry Zoltán kivételével – nem is a legerősebb tekintélyek.) A felkészült, erős történelmi és nemzeti/kisebbségi küldetésstudattal bíró, tapasztalt és hiteles értelmiség, illetve a gazdasági, valamint politikai-társadalmi-szellemi (kulturális és egyházi) vezetőréteg nélkül maradt csehszlovákiai magyarság életének, művelődésének újjászervezése zömmel egy új, a faluról, a paraszti-népi társadalomból jött, éppen csak szerveződő-formálódó, nagy számban iskolázatlan és hiányos műveltségű értelmiségre – illetve, kezdetben: „értelmiségre” – maradt. Az 1948-as kommunista fordulat után ez a ráadásul a személyi kultusz politikájával és átideologizált kultúraértelmezésével sújtott *képződmény* magától értetődően nem tölthette be azt a szerepet, amely egy fejlett, a történelem kohójában formálódott művelt polgárságra és kiművelt értelmiségre várt volna, ráadásul nem is volt felkészülve azokra a feladatokra, amelyek hirtelen a nyakába szakadtak. A felkészületlenség, az ösztönösség, a kiszolgáltatottság – nevezzük most így: a műkedvelés (emlékezzünk 'dilettantizmus' szavunk korábbi, 'műkedvelés' jelentésére) – csapdái pedig egészen a 1980-as évek végéig ott kísértettek a csehszlovákiai magyarság politikai-társadalmi-szellemi-művészeti életének minden területén. Mindez egyúttal azt is jelentette, hogy az „önösszeszedés” évtizedei után az csupán a 1970–1980-as évek fordulójára volt képes szinkronba kerülni legjobb lehetőségeivel, illetve a magyar irodalomban, valamint az őt körülölelő nemzeti – cseh és szlovák – literatúrákban zajló folyamatokkal. Vagyis az, amit Grendel Lajos egyik esszéjében „az izoláció és egyetemességigény konfrontációjának” nevezett, nagyjából ekkorra, tehát csak a rendszerváltást közvetlenül megelőző évtizedre, annak is a vége felé látszott eldőlni végérvényesen az *egyetemesség*- és *minőségigény* javára.

3. (Az önösszeszedés esélyei és csapdái?)

Mindehhez még azt is hozzá kell tenni, hogy az 1980-as évek az 1968 utáni posztstálinista restauráció, az ún. husáki „konszolidáció” nem is mindig csendes terrorjának utolsó szakaszát is jelentették, amikor is az 1950-es évek kollektívizmusa után ismét minden a személyiség, az egyéni hang és a sajátos arcvonások kimunkálása ellen hatott. Az uniformizáltságtól, a hivatalosan engedélyezettől elűtő elképzelések, művészetfelfogások, poétikák, a fejlődésnek távlatot nyitó vagy a minőségi kiválasztódást segítő, a korábbiak rendszerezésére irányuló irodalomtörténeti, szerkesztői, szervezői törekvések minduntalan a hatalom erős falába ütköztek, melyek ráadásul az egyénre – egyéni utakra, karrierekre – nézve sem voltak veszélytelenek.

A helyzet ambivalenciájára jellemző, hogy miközben ekkoriban zajlott a csehszlovákiai magyar irodalom második világháború utáni legnagyobb értékdifférenciáló átrendeződése, és – a decentralizáltság természetes fenntartásával – máig nem kellőképpen feltárt és értékelt folyamatok indultak a csehszlovákiai magyar és az ún. „összmagyar” irodalom újbóli integrálására, a Csehszlovákiában elbizonytalanított, visszavonulásra kényszerített, értékközpontú irodalomkritika igazából csak Magyarországon kaphatott megjelenési lehetőségeket, s a legfiatalabb, ekkor induló nemzedék, az „iródiások” is itt talál(hat)tak maguknak több fórumot, nagyobb sajtót. S miközben a korábbi két, két és fél évtizedben a (cseh)szlovákiai magyar írók száma nagyjából megduplázódott, addig az irodalomkritikusoké már-már teljesen elapadt. Ami oda vezetett, hogy az 1990-es évek elejének legfiatalabb nemzedéke már teljesen meghatározó, karakteres kritikusegyéniség(ek) nélkül maradt.

Ám az irodalom egészében már *működött*, kiépültek a keretei és a fórumai, intézményeinek sora és állami támogatottsága olykor még a központi akarattal szembeni fejlődéséhez is megfelelő lehetőséget biztosított. S nem voltak akadályai a könyvterjesztésnek, a könyvek könyvtári állományba

való bekerülésének és a csehszlovákiai magyar könyv Magyarországra irányuló exportjának – illetve a magyarországi könyvek és irodalmi folyóiratok importjának, szlovákiai magyar piacra kerülésének – sem. A könyvek, irodalmi értékek viszonylag zökkenőmentesen jutottak el a Pozsonytól legtávolabb eső vidékek és a legkisebb községek olvasóihoz is, akik biztonságérzetet és visszaigazolást jelentettek az ekkorra már sok tekintetben megerősödött, sokszínűvé vált, megfelelő távlatok felé tekintő (cseh)szlovákiai magyar irodalomnak.

S bár igaz, hogy csak egyetlen irodalmi kiadó és egyetlen irodalmi folyóirat engedélyeztetett a számára, a Madách Könyvkiadó évi hatvan körüli műszámával – adott lehetőségein, keretein belül – optimális műnemi, műfaji, nemzedéki, sőt szemléletileg, az alkotók irodalomfelfogását érintően is többé-kevésbé differenciált struktúrát és bizonyos mércét, illetve minőségi-szakmai garanciákat is biztosított fejlődéséhez. És összességében ugyanez mondható el az Irodalmi Szemlééről is, amely bizonyos ideológiai-politikai kényszerűségek és egyéb regresszív tünetek ellenére is igyekezett eleget tenni a rá háruló bonyolult értékszervező, minőséggeneráló, sok szempontból összetett feladatoknak. Mindezek mellett az egyetlen csehszlovákiai magyar napilapnak, az Új Szónak, valamint a vagy féltucatnyi hetilap mindegyikének és a rádió magyar adásának is bőséges irodalmi rovata volt (sőt, akadt ilyen a járási hetilapok között is), melyek a szépirodalmon kívül műfordításokat, gyermekirodalmat, irodalmi tanulmányokat, könyvkritikákat és -recenziókat közöltek, vitákat, ankétokat szerveztek, és kiépültek azok a csatornák is, melyek segítségével a pályakezdők is folyamatos közlési lehetőségekhez jutottak. (E csatornák biztosították például az 1980-as évek derekára megerősödő és részben önálló röppályára kerülő Iródia-nemzedék első megjelenéseit is.) De adtak voltak az irodalom-népszerűsítés változatos formái is, melyek mellett a könyvesboltok és a könyvtárak megrendelése is hozzájárultak a csehszlovákiai magyar irodalom és írók iránti – a korjellegnek és -jellemzőknek megfelelő – tartós és növekvő érdeklődéshez.

II.

1. *(Rendszerváltás, avagy meddig egy, ami szakad?)*

Természetesen miközben 1989 a (cseh)szlovákiai magyar íróársadalom, irodalom belső rétegzettségét is szentesítette, új törekvéseknek is teret nyitott. Egyidejűleg láthatóvá tette a különböző nézetek, elképzelések, személyes ambíciók és érdekek közti, a felszín alatt már korábban is meglevő szakadékokat, addig lefojtott erők, elfojtott indulatok és vágyak törtek felszínre, és a szabad térhez jutott változatos ideológiák mentén itt is megjelentek az első szakadások. Azaz – Kulcsár-Szabó Zoltán hajdani kifejezéseivel mondva – a különféle „ideológiai praxisok” *burkolt* érvényesítésével egyre nagyobb teret nyertek „az esztétika leplében jelentkező ideológiai műveletek”, melyek mára itt is, miként Magyarországon, kibékíthetetlen (érdek)ellentétökké, összeegyeztethetetlen szembenállásokká váltak – az értékszempontok rovására. Mindennek következtében egy-másfél évtized alatt a szlovákiai magyar irodalmon belül is bekövetkezett az „irodalomkritikai beszédter” átrendeződése (Odorics Ferenc), amely annak végzetes kettő- (vagy háromfelé?) szakadását s a független értelmiségi szerepek és magatartások ellehetetlenülését hozta magával.

Az ország (geo)politikai-ideológiai-gazdasági irány- és szerkezetváltásával – s Szlovákia 1993-as önállósodása után is folytatódón – természetesen jelentősen átalakult a (cseh)szlovákiai magyar kultúra (ez esetben is jobb híján mondva így), ezen belül a könyv- és lapkiadás szerkezete és támogatásának rendszere is. Megszűnt az állami vállalként működött Madách Könyvkiadó egyeduralma, egyik magyar kiadó a másik után jött létre (Madách-Posonium néven, korábbi arculatát megőrizve, maga a Madách is privatizálódott), s – egyéb hatóerők eredményeképpen is – a szlovákiai magyar szellemi élet nem jelentéktelen hányada s később a súlypontja, Pozsonyból vidékre került (minek következtében a szlovák főváros elveszítette addigi, a szlovákiai magyar kulturális-szellemi életben, különösen 1948 után betöltött központi szerepét). Az állam kivonult a könyv- és lapkiadásból (ami a lap- és folyóirat-struktúrában is jelentős változásokat hozott, oly mértékben, hogy az a 2010-es évek elejére-közepére gyakorlatilag a minimálisra zsugorodott), s ezt tették a kezdetben még abban szerepet vállaló alapítványok is. A gazdaság piacgazdasággá történő átalakulása, a munkaerő-piaci változások, a foglalkoztatottság visszaesése, az elhelyezkedési gondok, a szlovákiai

magyar népesség szociális-strukturális átalakulása, demográfiai mutatóinak lassú regressziója, a vásárlóerő drasztikus elapadása, a szabadidős tevékenységek szerkezetének és az olvasói szokásoknak a jelentékeny módosulása, a színvonalra nem tekintő tömegkultúra mértéktelen térnyerése, az országosan jól kiépített (állami) könyvterjesztői hálózat szétesése (privatizálása), az újonnan alakult és a piac farkastörvényeinek alávetett, nyereségorientált könyvterjesztői vállalkozások térfoglalása, a magyarországi piac bedugulása, szétforgácsolódása, s nem utolsósorban az olvasás, az irodalom, a kultúra korábbi, bár mesterségesen is gerjesztett társadalmi szerepének megváltozása – mind-mind oda vezetett, hogy a szlovákiai magyar kiadók, melyek száma kezdetben megközelítette a tízet, mára egyenesen kilátástalan helyzetbe kerültek. Sőt, lehet mondani, a korábbi értelemben vett – szellemi műhelyként, több, könyvkiadáshoz kötődő szakma (és mesterség) találkozásaként, együttműködéseként értett – magyar (irodalmi) könyvkiadók mára gyakorlatilag megszűntek, s helyüket néhány, könyve(ke)t megjelentető, kényszer- és szükségszülte *képződmény* vette át. Elszaporodtak a fantomkiadványok, a sok esetben csak az állami támogatások elszámolására szolgáló *láthatatlan* művek és könyvek, a *vannak-is-nincsenek-is* kiadványok stb. A helyzetet ráadásul tovább súlyosbítják a tájékoztatás hiányosságai, a kínálat és a kereslet közt tátongó szakadék, a mára már jóformán az egyszerű tudomásulvételre, tájékoztatásra, dokumentálásra sem vállalkozó, mindössze néhány, joggal vagy esetenként csak egy szűk (baráti?) körben „kanonizált” szlovákiai magyar szerzőre figyelő kritika agóniája; s az, hogy a még megmaradt csekély számú érdeklődőnek, kritikusknak – illetve könyvterjesztőnek, könyvesboltinak – sem lehet áttekintése a szlovákiai magyar kiadók, írók kínálatáról. S még ha eljut(na) is az olvasóhoz egy-egy könyv megjelenésének a híre, megvásárolni már sem a lakóhelyén, sem másutt nem tudja, de – talán az egyedüli fővárosi Írók Boltja kivételével – Magyarországon sem, s többnyire hiába keresi azt az általa elérhető könyvtárakban is. De ugyanez a helyzet a még megmaradt szlovákiai magyar irodalmi lapok (Irodalmi Szemle, Opus, illetve a Kalligram) beszerezhetőségét illetően is. További gond, dolgozatom eredeti terepénél maradva, ha valamely szlovákiai magyar írónak Magyarországon jelenik meg könyve, szinte a legcsekélyebb esélye sincs, hogy az eljusson a szlovákiai (felvidéki) magyar olvasóhoz, aki értesülni is csak esetlegesen értesülhet róla, így a magyarországi könyvesboltokban is nehéz utánajárnia.

Másfelől, közvetlenül a rendszerváltást követően a (cseh)szlovákiai magyar írók nagy vehemenciával különböző új – magyar és szlovák – szakmai és érdekvédelmi szervezetek mögé is felsorakoz(hat)tak, de megnyíltak előttük a magyarországi írószervezetek (és társulások) kapui is. Ami egyidejűleg abbéli reményeiket is felébresztette, hogy a magyar irodalom tágabb kontextusában ezentúl tevékenységük és műveik valódi súlya és értékei szerint vehetnek részt. Csakhamar kiderült azonban, hogy ez nem következett be, és a szóban forgó szakmai szervezetek és fórumok figyelme és képviseleti tevékenysége rendre – s kezdettől – ugyanannak az elfogadott, úgymond, reprezentatív szerepbe emelt négy-öt(-hat) írónak a *túlszerepeltetésében* merül ki (s általában ugyanazokat találják meg a különböző elismerések is). Azok viszont, akik nem tudtak időben megszabadulni a korábbi beidegzettségektől, vagy hiányzik belőlük egyéniségük „látványossággá tágításának” (Csehy Zoltán), illetve önmaguk menedzselésének képessége, mára teljesen észrevétlenül maradtak, s e tekintetben kilátásaik a (közeli) jövőben sem látszanak javulni. De a magyar irodalom (irodalmi élet) csoport- és ideológiai érdekek mentén történt (teljes) szétesése, meghasonlottsága, két- vagy háromosztatúsága, széttagoltsága (atomizáltsága) a magyar(országi) irodalomkritika számára is lehetetlenné teszi a kortárs magyar literatúra egészének figyelését és számon tartását, minek folytán a határon túli magyar szerzők egy tágabb – nemzeti – keretben, értékrendszerben való elhelyezésének, integrálásának óhaja továbbra is puszta vágyakozás marad. Különösen hogy ilyen (tágabb) keret, illetve értékrendszer jelenleg nincs is, s egyelőre esélyt sem látni rá, hogy (újból?) létrejöhet. A jelenlegi kánonok ugyanis rendre baráti és érdekcsoportok, -szövetségek szerint alakulnak, melyek szemléletükkel, névsoraikkal csak nagyon ritka esetben képesek, illetve nem is igazán kívánnak túllépni saját kereteiken. (Ezzel kapcsolatban mondta Tózsér Árpád már 2003-ban, hogy a határok [már] nem az ún. „határon túli magyar irodalmak” és a magyarországi irodalom, hanem „az egyes irodalmi iskolák és szekértáborok között húzódnak”).

A fentiek ellenére egy 2011-es előadásomban még arról számolhattam be, hogy a szlovákiai magyar könyvkiadás évtizedünk elején is viszonylag szilárd bázisra támaszkodott, és a körülményekhez képest nagyobb zökkenők nélkül működött. Ám a térségünkön – Szlovákián és Magyarországon – is

végigsöprő gazdasági válság s az ennek következtében megcsappant kereslet, illetve az állami támogatások csökken(t)ése a könyvkiadásra is érzékeny hatással volt, aminek következtében néhány helyi könyvkiadó már ekkor éves műszámának lefaragására kényszerült.

2. (Lehet-e a lentnél lejjebb?)

A szlovákiai magyar könyvkiadás igazi „fekete éve”, negatív fordulópontja azonban a 2012-es, 2013-as esztendő volt, amikor a rendkívüli választásokat megnyert, ám gyorsan meg is bukott Radičová-kormány helyébe ismét Robert Fico (új) kormánya került. Mely korábbi ciklusának nyílt magyar-ellenessége helyett ezúttal olyan burkolt, adminisztratív – kormányhivatali – intézkedéseket fogantatosított (ti. a rövid életű Radičová-kormány idején a kisebbségi kultúrák támogatása a kulturális minisztériumtól a Kormányhivatalhoz került át), melyek a szlovákiai magyar könyvkiadók (könyvkiadás) gazdasági kivéreztetését, anyagi ellehetetlenítését vonták maguk után, padlóra küldve az addigi legerősebb kiadókat is. Ezen intézkedések alapja az az uniós előírás volt, miszerint gazdasági társaságok x év alatt nem részesülhetnek y összegnél nagyobb, uniós forrásokból származó állami támogatásban, minek következtében 2012-ben sem a Kalligram, sem a Madách-Posonium, sem pedig a Lilium Aurum – a nekik megítélt s új könyveikhez az addigi gyakorlatnak megfelelően még a megérkezésük előtt felhasznált támogatásokat is megvonva tőlük, s ezzel a csőd szélére sodorva őket – nem kapott egyetlen centet sem. Egyidejűleg a Kormányhivatal elrendelte, hogy gazdasági társaságok által működtetett vagy egyéni vállalkozásként tevékenykedő kiadók nem kaphatnak állami költségvetési támogatást, csupán polgári társulások és civil szervezetek, egyesületek, miáltal a szlovákiai magyar kiadókat jogállásuk és nevük megváltoztatására kényszerítették. Ennek az lett a következménye, hogy azok egyrészt közvetlen kereskedelmi tevékenységet sem folytathattak, másrészt pedig így az addigra már áruvédjegyként (is) működő kiadónévek eltűntek a használatból, s helyüket átvették az azokra jórészt csak utaló, rosszabb esetben a törzsolvasók számára semmitmondó, újnak ható nevet viselő formációk. (Így lett például a Kalligram Könyvkiadóból Kalligram Polgári Társulás, a Madách-Posonium Könyvkiadóból Madách Egyesület, a Lilium Aurumból Vámbéry Polgári Társulás, az AB-Artból Pro Arte Danubiana, a NAP Kiadóból pedig Media Nova M.) Ami oda vezetett, hogy a Median és a Plectrum szinte azonnal bedobta a törülközőt, majd az évtized közepére a Méry Ratio is beszüntette szlovákiai tevékenységét, 2015-ben pedig a Madách-Posonium kiadó is a felszámolás sorsára jutott, és 2016-ban végül a Kalligram Könyv- és Lapkiadó Kft. is befejezte működését. (Szlovák részlege eladásra került, a vállalkozás budapesti képviseletének számító Pesti Kalligram Kft. pedig önállósult.) Ám hogy a kiadó szerzői törzsgárdájához tartozó (hazai) írók egyike-másika s a Kalligram folyóirat ezt követően se essen el a kisebbségi könyv- és lapkiadásra fordított támogatásoktól, tovább folytatja működését – állandó alkalmazottak nélkül – a Kalligram Polgári Társulás, melynek szépirodalmi kiadványai száma évente kevesebb mint egy tucatra csökkent. De mára bizonytalanná vált az AB-ART kiadó tevékenysége is, melynek tulajdonosa, Balázs F. Attila időközben Magyarországra költözött, s egyelőre nem világos, folytatja-e – folytatni tudja-e – szlovákiai tevékenységét. 2012–2013 után nehezen bír talpra állni az addig a közepes nagyságú kiadók közé sorolható, nevét Vámbéry Polgári Társulásra cserélő Lilium Aurum is, melynek ez időtől volt olyan esztendeje, hogy csupán két-három (szépirodalmi) kötetet tudott kiadni. Ráadásul az idén a közben a kisebbségi kultúra – így az irodalom és a könyvkiadás – támogatásának felügyeletét a Kormányhivataltól átvevő, újonnan létrejött Kisebbségi Kulturális Alap illetékes bizottsága első fokon furcsa mód valamennyi pályázatát elutasította.

Pedig a Kisebbségi Kulturális Alap múlt évi létrejötte valóban ígért (ígérhetett volna?) némi változást (s a szlovákiai kisebbségek kulturális autonómiája felé tett lépésként is szolgálhatott volna), melynek ugyan már megszülettek a szlovákiai magyar könyvkiadókat is érintő első ideai döntései, e sorok írásakor, augusztus közepén a támogatottak túlnyomó többsége még mindig nem kapta meg az elnyert támogatásuk folyósításának feltételét jelentő szerződésüket (az Alap – abszurd módon – a hivatali kapacitás hiányával indokolja késlekedésüket). Így amellet, hogy ellentmondásosságuk révén maguk e döntések is meglehetősen sok kérdést vetnek fel, a szerződések késlekedése óvatosságra inti a kiadókat, hogy ne siessék el előkészített könyveik nyomdába adását. Végül beszédes az is, hogy – összehasonlítva a korábbiakkal – az Alap a szlovákiai magyar kiadók ez évi szépirodalmi

és irodalomtudományi pályázatai közül első körben mindössze a Kalligram, illetve a NAP hét-hét elképzeléséről döntött pozitívan, melyek mellett csupán a Phoenix Polgári Társulás két, valamint a Szlovákiai Magyar Írók Társaságának négy kiadványát érdemesítette támogatásra.

A helyzetet súlyosbítja, hogy a 2010-es évek elejére-közepére a korábbi szlovákiai magyar lapstruktúra is szétesett, s a megmaradt egyetlen napilap (Új Szó), valamint a Vasárnap és az Új Nő című heti, illetve havi magazin – irodalmi rovatukat még nem sokkal a rendszerváltás után elhagyva – már nem tekinti feladatának, hogy lehetőleg széleskörűen és ideológiamentesen, tárgyyszerűen tájékoztasson a magyar – s ezen belül is a szlovákiai magyar – irodalom, irodalmi élet eseményeiről. (Jellemző e tekintetben az Új Szó esete, amely ugyan „szlovákiai magyar napilapként” tünteti fel magát, ideológiája, azaz eszme- és ízlésvilága, értékszemlélete – így irodalomképe is –, úgy tűnik, az utóbbi évtizedben programszerűen egyoldalú, s nem is törekszik túllépni e szemléleti és értékzárólagosságon, kirekesztve ezzel olvasótáborából a tőle eltérő állásponton levőket, illetve a szélesebb horizonton való s elfogulatlanabb tájékozódásra vágyókat is.) Az ideig-óráig még meglevő, itteni kiadású négy irodalmi folyóirat közül a Szőrös Kő mára, úgy tűnik, teljesen megszűnt, s főleg a Kalligram Kft. felszámolása után az is kérdésessé vált, hogy a Kalligram folyóiratról beszélhetünk-e még ebben az összefüggésben. A 2010-es évek közepére mintha viszonylag (s programszerűen?) távol került volna az eredeti lapalapítói céltól az Irodalmi Szemle is (azaz hogy egy szélesebb s esztétikai kizárólagosságtól és ízlésdiktátumoktól mentes magyar, valamint világirodalmi horizontot rajzoljon a szlovákiai magyar írók, művek s irodalmi történekek köré), bár a lap legutóbbi számai már mintha ismét egy plurálisabb érték- és irodalomszemléletre való törekvés jegyében készülnének. Magam, természetesen nem kizárva lehetséges személyes elfogultságaimat és szemléleti korlátaimat sem, az adott – szlovákiai magyar – térfélen ez időben a Szlovákiai Magyar Írók Társaságának kiadásában megjelenő Opus szerkesztésében, valamint az említett szakmai-érdekvédelmi szervezet tevékenységében látom leginkább azoknak a széles(ebb) körű kultúra-, irodalom- és értékszervező, valamint közvetítő szerepeknek és feladatoknak a megjelen(ít)ését, melyek mind irodalmi, mind olvasói (közösségi) szempontból is kívánatosak (távlatosak) lehet(né)nek. Az elektronikus média viszont e tekintetben jelen pillanatban nem vállal semmilyen értelmezhető(bb) szerepet (miként – irodalmi műsorainak tulajdonképpeni megszüntetésével – lemondott korábbi illetén törekvéseiről a Szlovák Rádió magyar adása, a Pátria is). Talán csak a felvidék.ma hírportál 2010-es évek közepi, azóta már megfeneklett kísérletét említhetném itt jóváhagyólag, mely a szlovákiai magyar kiadványok lehetőség szerinti széles körű szemlészésére és értékelésére irányult, hozzátevé, hogy e szempontnak jelenleg – néhány jel szerint – talán a dunszt.sk „kulturális magazin” („kultmag”) *tehetne* leginkább eleget.

3. (Magad, Uram...?)

Valamelyest javítanak a szlovákiai magyar könyvkiadással kapcsolatos összképen a magánkiadások, továbbá a magyarországi megjelenések. Mindkettőre legjobb példa a fiatal(abb) nemzedékhez tartozó Bíró Szabolcs, aki elsősorban történelmi regényeinek, regényfolyamainak kiadására évtizedünk elején Historium néven saját kiadót alapított, amelyek – színvonaluk mellett nem utolsósorban menedzselésüknek köszönhetően – a magyarországi könyvpiacra is akkora érdeklődésre találtak, hogy két-három éve az Athenaeum Kiadó is szerződtette az írókat (akinek további magyarországi kiadóknál is voltak már könyvei). Vagy itt van példának Szomolai Tibor, aki már túl volt az ötvenen, amikor – a rendszerváltás után vállalkozóként komoly anyagi háttérrel teremtve magának – magánkiadásban megjelentetett első regénye, a szlovákiai magyarság Trianon utáni történetét tablóba foglaló nagyszabású, csoportidentitást erősítő attitűdjé mentén is értelmezhető *Felvidéki saga* 2013-ban rögtön könyvsiker lett. A regény azóta, a szerző szervezőképességének köszönhetően, már jóval túl van a tízezredik (eladott) példányon, feltehetően megelőzve ezzel a Kalligram évekkorábbi nagy könyvsikerét, a mellesleg civilben nemzetközi ismertségű pszichiáter és politológus, Hunčík Péter szintén már jócskán az ötvenen túl közreadott első s azóta is egyetlen regényét, a 2008-as *Határesetet* is.

Durica Katarina eddigi három könyve viszont Budapesten látott napvilágot (a *Szökés Egyiptomba* a Jaffánál; a *Szlovákul szeretni* és *A rendes lányok csendben sírnak* a Librinél). És Magyarországon jelent meg a már közvetlenül a rendszerváltást megelőzően vagy annak évében született fiatal írók közül a királyhelmeci Palágyi László (*Határon innen*, Napkút, 2010), továbbá a komáromi Fekete

SZALAY LAJOS, Rajz A magyar dráma c. kötetből, 1956

Anna első könyve is (*Oda-vissza*, Fiatal Írók Szövetsége, 2015, mellyel rögtön el is nyerte az év legjobb első kötetéért járó Makói Medáliákat). Magyarországon kezdte slamjeivel a karrierjét a füleki születésű komáromi gimnáziumi tanár, Laboda Róbert, s miután egymás után kétszer is díjazták az országos slam poetry versenyen, első verseskötetére rögtön „le is csapott” az Athenaeum (*Túlzások*, 2015), miként ugyanez a kiadó jelentette meg Mucha Attila irodalom és sörfőzési útmutató határán egyensúlyozó könyvecskéjét is (*Konyha, sör, főzés*, 2016). A legújabb indulókhöz tartozó, nemkülönben komáromi Bese Bernadett az Előretolt Helyőrség Kárpát-medencei Íróakadémia ösztöndíjasaként kezdett, és kisnovellákkal szerepelt a Tehetséggondozó *Enumeráció* (2016) antológiájában, s a rimaszombati Guzák Klaudia és a losonci Nagy Hajnal Csilla is Budapesten, a JAK Füzetek R25. *A rendszerváltás után született generáció a magyar lírában* antológiájában szerepelt először kötetben, s az utóbbinak csak ezután jelent meg első verseskönyve, a *Miért félünk az örültektől* a Kalligramnál (2016). Nemkülönben a FISZ adta ki a nádszegi Csillag Lajos első regényét (*Túlsó part*, 2018), s ugyancsak Budapesten, a Pozsonyi Pagony készül kiadni Balla Margit harmadik könyvét a *Bibi és Kifli kutya* me-

sesorozatának legjobb darabjaiból. Végül hadd említsem meg itt az egészen fiatal, feketenyéki Király Anikó nevét, aki az idei Könyvhéten debütált a Manó Könyvek Kiadónál megjelent *Strand, papucs, szerelem* című, egy mai tini balatoni nyári vakációját mesélő, színes, eleven nyelvű, könnyed (könnyű?) történetével. (Megismételve egyúttal a kérdést, hogy ezek a könyvek – hiszen nemcsak hogy zömmel hiányoznak a szlovákiai könyvesboltokból, kevés kivétellel az itteni sajtó sem tájékoztat róluk – visszajutnak-e egyáltalán a szlovákiai magyar olvasókhöz, vagy már – természetes módon? – nem is tartanak rá igényt? Esetleg az olvasói szokások legújabb alakulása felől már teljesen elhanyagolható ilyen, helyi/területi szempontok szerinti tájékozódásuk? S itt van továbbá az a Németh Zoltán által már többször is felvetett kérdés, hogy megfogalmazható-e, rögzíthető-e egyértelműen, hogy mi kapcsol/kapcsolhat egy-egy szerzőt, művet, könyvet a szlovákiai magyar irodalomhoz, vagy az előzőleg még megfogható kategóriák már csak szűk – egyre szűkülő? – körben értelmezhetők, s annak új szempontú, napjaink valóságához illeszkedőbb megközelítésére van szükség. Netán hagyományos 'irodalom'-fogalmunk is átértelmezésre, 'irodalom'-képünk is átfogalmazásra szorul? Hiszen természetesen nem lehet nem észrevenni az e tekintetben végbemenő változásokat, az ezzel összefüggésben zajló folyamatokat sem.) Ami tehát a rendszerváltás után még egyedi esetnek számított (Tózsér Árpád vagy Gál Sándor példája alapján), hogy egyik-másik könyvüket Magyarországon adták ki, mára, lehet mondani – s főleg a legfiatalabb nemzedékek köreiben –, mindennapos gyakorlattá vált. (Ami valószínűleg szintén hozzájárult a szlovákiai székhelyű magyar kiadók korábbi szerepének átértelmezéséhez, újrafogalmazásához is.)

4. (Folytatás? Szakadás?)

A szlovákiai magyar irodalomban, irodalmi életben, irodalom- és értékszemléletben a rendszerváltás után bekövetkezett legnagyobb változást, *revíziót* az 1980-as évek „kritikai szélcsendje” után részben az 1990-es évek elején induló, főként az 1970-es években születettek nemzedékéből, egyetemi tanulmányaikat frissen elvégzettekben verbuválódott, erőteljes elméleti érdeklődésű és képzettségű irodalomkritikus és -történész-gárda hozta. (Név szerint Csehy Zoltán, Németh Zoltán, Benyovszky Krisztián, Keserű József, Kocur László, Bárczi Zsófia, Polgár Anikó, Beke Zsolt, kiegészülve az íródiások közül hozzájuk csatlakozott Csanda Gáborral, valamint az időközben a magyar fővárosból Érsekújvárba költözött H. Nagy Péterrel.) Nem mellékes tényező, hogy fellépésük és megerősödésük, esztétikai és irodalomszervezői, irodalompolitikai ambícióik kirajzolódása egybeesett a magyar(országi) posztmodern elterjedésével. Mára azonban az is eldőlt, hogy ez volt az utolsó nemzedék, illetve kirajzás a szlovákiai magyar irodalomban, mely még a korábbi felfogásban és struktúrák szerint értett és értelme-

zett nemzetiségi (kisebbségi, határon túli) irodalmi keretek között nevelkedett, akiket annak akkor még meglevő műhelyei és fórumai indítottak. Amely megerősödve és saját kapcsolatrendszerre téve szert, s rátérve a maga (külön) útjaira, (szinte) teljesen szembefordult vele, sokáig egyértelműen – s elvből – tagadva a (cseh)szlovákiai (kisebbségi) magyar irodalom létét, és egy-két író – főleg Tőzsér Árpád, Grendel Lajos és az irodalomtörténész Turczel Lajos hangsúlyozott – kivételével elhatárolta magát annak korábbi alkotóitól és hagyományaitól, akiket és amelyeket – sok esetben tudomásulvételre vagy említésre méltónak sem érdemesítve – sietve kívül helyezett a maga állította kánonokon.

A szlovákiai magyar irodalom korábbi értelmezése, fogalom- és hagyományrendszere ellen egyébként 1989 novembere után nem ők, hanem – már rögtön a rendszerváltás első óráiban – az egykori íródiás, Hízsnyai Zoltán indította az első erőteljes támadást Fábry Zoltán munkásságának, értékszemléletének és jelentőségének teljes tagadásával, illetve Grendel Lajos, aki szintén a történelem kelléktárába utalta a fogalmat s az alája sorolt irodalmi művek, írói teljesítmények jelentős részét. Németh Zoltánnak nagyjából az 1990–2000-es évek fordulójától kirajzolódó felfogása pedig – melyet azóta tucatnyi tanulmányában, nyilatkozatában, kritikájában, publicisztikájában és előadásában is kifejtett – magát a (cseh)szlovákiai (felvidéki) magyar irodalom létét, illetve a fogalomhasználat indokoltságát, létjogosultságát is teljességgel megkérdőjelezte, mondván, hogy a legfiatalabb alkotók – nemzedékének írói, irodalomértői és -értelmezői, köztük kiemelten említve Csehy Zoltánt, Polgár Anikót, Benyovszky Krisztiánt és Beke Zsoltot – „olyan irodalomelméleti szerepek és identitások mentén olvassák végig a szépirodalom legtagabb tartományait, mely szerepek és identitások számára nincs szükség »szlovákiai magyar« irodalomra”. S másutt is, immár folyamatosan erről értekezett, mint például: „A szlovákiai magyar irodalom számára a '90-es évek azt a folyamatot tetőzték be, amelynek eredményeképpen »szlovákiai magyar« irodalomról már nem érdemes, sőt szinte lehetetlen beszélni.” Bár a 'szlovákiai magyar irodalom' létezését, fogalomhasználatának indokoltságát megkérdőjelező, másoknál is rendre felbukkanó érvek sok olyan elemet tartalmaznak, melyek külön-külön s elvben akár érvényesek és elfogadhatók is lehetnének, és elvi kiindulásukban helyeselhetők is, összefüggéseikben több helyen felületeseknek, elmentmondásosoknak, tendenciózusoknak, esetleg hiányos vagy másodlagos információkon, cáfolható adatokon és következtetéseken alapulóknak tűnnek. (S még annyiban sem megengedők, mint Tőzsér Árpád véleménye, aki szerint bár világos, hogy nincs a magyar irodalomtól elkülöníthető szlovákiai [erdélyi, jugoszláviai] magyar literatúra, ám ha ennek ellenére „szinte naponta használjuk a kifejezést”, meglehet, „mégis létezik itt valami, amit meg kellene neveznünk, csak nincs rá adekvát szavunk”). A fenti szemlélet azután a következő másfél évtizedben egyre többeknél és egyre erőteljesebben érvényesült, olyannyira, hogy idő múltával már csak idézőjelezett formában találkozhattunk – ha találkozhattunk – a 'szlovákiai magyar irodalom' fogalommal. Sőt, olvashattam már az adott összefüggésben a „magyar nyelvterület északi pereméről”, mi több, az „északon, Magyarországgal határos területen élő, de euróval fizető, magyar nyelven író irodalmárok, szerzők”-féle „anomáliákról”, továbbá – mint már említettem – a nem is csekély mértékben ironikus felhangú „szlovmagy”-ról is (amelyek közt még a „szlovákiai magyar irodalmi közösség” volt a legmegengedőbb és legszelídebb). Mialatt a magyar(országi) irodalom 'szélein' az erdélyi (romániai), délvidéki (vajdasági), kárpátaljai magyar irodalom továbbra is megmaradt régióik irodalmi-szellemi élete szervezőjének és fórumának, s egyben az erős magyarországi (ezen belül fővárosi) centralizáló és kritikai-kanonizációs kizárólagosságokkal terhelt törekvésekkel szembeni érdekérvényesítő és értékmentő mechanizmusok megtestesítőjének.

De mi lehet az oka – egy erőteljesen és nemritkán erőszakosan fellépő, s helyel-közzel hatalmi aspirációkkal is bíró nemzedék (természetes) térkövetelésén és térfoglalásán, saját(os) tapasztalatain és érzékenységén alapuló világlátásának és értékrendjének az érvényesítésén túl – ennek a látványos elkülönülésnek, a maga közvetlen előzményeit, „korábbi történetét” hagyományként elfogadni képtelen szemléletnek?

(Folytatjuk)

SZALAY LAJOS, Rajz A magyar dráma c. kötetből, 1956

MONOSTORI IMRE (1945) Tatabánya

MONOSTORI IMRE

Szabó Dezső, az „útmutató”

Németh László Szabó Dezső-képeinek változásai
(1926–1968), 2. rész

„FAJI” GONDOLAT – ASSZIMILÁCIÓ – „ZSIDÓKÉRDÉS”

Ez az a leggyakrabban feltűnt (és újabban is feltűnő), rendkívül szerteágazó kérdéskör, amely a maga ideológiai súlyával egyaránt ránehezült mind a két életműre. Szabóéira súlyosabban. (Másokéira is természetesen, de erre most nem térhetünk ki.)

Szabó Dezső pályája során számos alkalommal foglalkozott a „faj” és a „nemzet” fogalmainak értelmezésével. Tulajdonképpen egybecsengő vagy ahhoz közeli megállapítások, meghatározások formájában többé-kevésbé letisztult, ismétlődő politikai-társadalmi értelmet öltve és gyakorlati programot is meghirdetve. 1929-ből való az egyik ilyen definíciója: „Történelmi-politikai értelemben fajnak nevezünk egy olyan szolidaritást, melynek tagjai közös elnevezés alá tartoznak, egyazon nyelvet beszélnek, s bennük a közös vér szerinti származás öntudata él.” Továbbá: „Magyar mindenki, aki magyarnak tudja magát, magyar az anyanyelve, és öntudatában más fajjal való vérbeli kapcsolatnak tudata nincs.”¹ A vér szerinti származás, a vérbeli kapcsolat tudata – mint nemzetképző komponens – mindvégig bizonytalanná teszi ezt a felfogást: létezik tehát a történelmi faj, s vannak azok, akiknek van „más fajjal való vérbeli kapcsolatnak” tudata? Vajon ők hová tartoznak „fajilag”? S mi a nemzet? „A Nemzet: mindenek előtt és mindenek fölött: egység, a legfőbb életérdekek egysége.” Egészséges körülmények között a többségi nemzetalkotó faj a legerősebb: a meghatározó állami döntések az ő kezében vannak. Ez a nemzetalkotó faj pedig a „történelmi faj”, amely „főképpen pszichikum: lelki folyamatok azonossága”.² Szabó fentebbi értelmezése szerint eredetileg a magyar faj az államalkotó faj; a nem magyar fajisággal bírók pedig – mai fogalmaink szerint – nemzeti kisebbségek? Sokszor említi, hogy 1867 után a nem magyar származásúak fölébe kerekedtek a magyar faj érdekeinek: Szabó Dezső egész nemzetpolitikai vonatkozású életműve ezen állapot megváltoztatását szorgalmazza. A magyarországi asszimilációt nagyrészt sikertelennek tartja: legtöbb esetben nem mély, szerves átlényegülés volt ez a folyamat *magyar lélek*ké, hanem az állam által megkívánt magatartásminták és -formák külsődleges követése. Mindazonáltal *nem zárja ki* a sikeres, a teljes asszimilációt: *hosszú és önkéntelen* folyamat eredményeként lehetségesnek tartja. Továbbá: „Az asszimilációnak [...] igen sok foka van, s így igen különböző a megbízhatósága is.”³

Németh László ebben a fentebb említett (a korabeli magyar értelmiséget rendkívüli módon foglalkoztató), igen bonyolult, „deficit” nélkül gyakorlatilag megoldhatatlan problémahalmaz közepete mint szereplő letisztultabb, differenciáltabb, ám politikailag többször rossz időzítésekkel operáló állásfoglalásokat tett. Kezdetben ő is szót ejt a „vérnedvről”, ám ez *különböző* csoportok vegyülését jelenti egyetlen fajtába. „Szintézis eredménye a faj. Történelmi és társadalmi erők préselik egy musttá az egy présbe hullott emberszörlőt.”⁴ Később azt mondja, hogy a „fajhoz” tartozás magatartásbeli és erkölcsi kategória.⁵ További – meggyőző – finomítás Némethnél: a faj *különböző alkatú* csoportokból alakul ki. Az alkat a *személyiség* belső világának teljessége. S ezen a ponton ragadható meg leginkább az ő „nemzetkarakterológiai” szemlélete, álláspontja: magyar az, aki „a magyar fajiság terében nőtt fel, akiben a dolgok magyar mitológiája él, magyar az, ha Hruží Máriának hívták is az édesanyját”.⁶ Petőfi ugyan – Németh szerint – „jött magyar”, ám *alkata szerint* magyar (hétköznapiasan: átesett a teljes asszimiláció folyamatán). Fontos distinkció tehát (mindvégig): Németh László (már a kezdetektől) *nem a származás, hanem az alkat* szerint tekint a „ki a magyar?” dilemmára.

Ami az asszimiláció nem kevésbé szövevényes kérdését illeti: Németh is sokszor ütött meg kritikus hangot. (Miként a korabeli magyar értelmiség jó része is.) Mint tudjuk, a magyarországi asszimiláció története sokáig sikeres volt: mindaddig, ameddig a befogadó nép nagy zökkenők nélkül képes volt befogadni, illetve addig, ameddig a történelmi magyar felsőbb osztályok ebből hasznot húz-

tak. A harmincas évek végének az asszimilációról szóló vitái (elsősorban a Nyugatban) minderről sokat mondtak. Németh László is ekkor fejt ki legrészletesebben elméletét az asszimiláció történelmi okairól, hangoztatva azt is, hogy az asszimilánsok a tudomány és a kultúra területén fontos értékeket hoztak is. „Nemcsak ő asszimilálódik, hanem a befogadó nép is megszerez, asszimilál valamit, ami odáig nem volt meg benne.”⁷

Szabó Dezső és a „zsidókérdés” (antiszemitizmus?) sokáig nem vitatható témaként (mintegy evidenciaként) nehezedett az érdeklődő gondolkodókra. Semmi kétség: különösen fiatal korában nemegyszer tett *ténylegesen antiszemita* kijelentéseket újságcikkeiben⁸ (habár nem tudni, hogy mennyi volt ezekben a megnyilatkozásokban a kivagyiság provokáló gesztusa). Maga is írt erről, még 1914-ben, nevezetes válaszcikkében: *A magyar zsidóság organikus elhelyezkedése* címűben. Érdemes ebből a cikkből egy kicsit hosszabban idézni. Azzal kezdi ezt a vallomást (tehát 1914-ben), hogy „a magyar zsidóság történelmi problémáját többé nem lehet elválasztani a magyarság problémájától. A zsidóság lelki és anyagi élete annyi gyökérrel szövőődött bele a magyar életbe, hogy jövőjének, fejlődésének, elhelyezkedésének kérdése egyike a magyarság vitális alapproblémáinak.”⁹ Kinyilvánítja, hogy ő maga a kritikai gondolkodás és gyakorlat híve „És mihielyt a kritikai alapra álllok – hangsúlyozza –, jogosultnak tartok minden kritikát, azt, amelyik az én haladó elveimet érinti épen [sic] úgy, mint azokat, amelyekkel én az emberi elfogultságokat tárgyalom. Mert csak ez lehet becsületes szellemi állapot.” Ma már „a zsidóság történelmi fejlődésében elért ahhoz a ponthoz, amikor nem csak kritikaképes, de életszüksége az elfogulatlan kritika”. A magyar zsidóság erős, „életalakító hatalmas realitások ura”, s ennél fogva nem vonhatja ki magát „a kritika alól”. Bevallja, hogy neki voltak antiszemita megnyilvánulásai egy hamis magyar egység feltételezése miatt. Ez azonban már a múlté, mert meggyőződött róla, hogy „a zsidóságnak talán sehol a világon nincs oly nagy hivatása, mint Magyarországon”. Őt antiszemitizmussal vádolni hazugság, ő *kritikai alapon áll mindenféle hittel és fajjal kapcsolatban*.¹⁰

Ide vonatkozó kritikai írásaiban legtöbbször valóban *bírálatról, kritikáról* van szó, amely éppúgy érinti a magyar kapitalizmus uralmi pozícióban lévő elnyomó rétegeinek nem zsidó tagjait is. Tehát Szabó nem „faji”, hanem *működési kör* szerinti alapon bíralt, támadott, kritizált, nemegyszer szidalmazott. Zsidót, németet, magyart, tót. Mindenkit, aki nem a magyar nép érdekeit nézte, tekintette *elsődlegesen fontosnak*. 1923-ban írta a következőket: „A zsidókérdés csak egyik része a magyar demokrácia problémájának. [...] Ha egyszer megvalósítjuk [...] a magyar demokráciát, ha egyszer lehetővé tesszük intézményeinkkel minden kizsákmányolást: akkor a zsidókérdés és minden faji kérdés önmagától elesik.”¹¹ A „görénykurzus” antiszemitizmusa csak ürügy: a demokráciától elriasztják a tömegeket, és elfedi a rezsím bűneit. 1931-ben pedig – mintegy *A magyar zsidóság organikus elhelyezkedése* című vallomása gondolati folytatásaként – ekként nyilatkozott: „Én ugyanazokat az emberi szempontokat és emberi követelményeket tartom szem előtt a zsidóság megítélésében, mint a saját fajtám vagy bármely más faj megbírálásánál. [...] Én ebben az országban a becsületes magyar–zsidó együttműködést mindkét faj s egy emberibb jövő alapszükségének tartom. De ez csak a kritika teljes szabadságával s minden elfogultság kiirtásával történhet meg.”¹² (Az az ötlete viszont meghökkentő, hogy az 1848 után bevándorolt zsidóknak föl kell mondani a vendégjogot, s a magyarságnak kell birtokolnia az összes állami, gazdasági stb. kulcspozíciót.)¹³ S végül 1938 tavaszán (az Anschluss és az első zsidótörvény megszavazása után): nem változtat azon a történelmileg igazoltnak vett álláspontján, hogy a magyarországi gazdasági és államügyek idegen (német és zsidó) érdekeket és nem a magyar nép érdekeit szolgálják. (Annyi kétségtelen – fűzhetjük hozzá –, hogy nem a magyar nép érdekeit szolgálták.) Az igazi, a legnagyobb probléma azonban a *germán veszedelem* – hangoztatja. Határon innen és túl egyaránt. A zsidóság – szemben a „germánokkal” – ugyanis nem képes asszimilálni a magyarságot, nem fenyegeti a magyar nyelvet, nem áll mögötte egy óriási felfegyverzett birodalom, s a németiség itthoni befolyása sokkal nagyobb, mint a zsidóságé. Ilyen körülmények között az *antijudaizmus* „a legkönnyebb út arra: hogy valaki a tömegeket saját uralmi célja eszközévé tegye”.¹⁴

Németh Lászlónak a magyar zsidósággal kapcsolatos tanulmányait, cikkeit, esszéit korábban már volt alkalmam bemutatni és értelmezni.¹⁵ Jellegzetes vonása az ő szemléletének (mindvégig a két világháború közötti időkben) az elsősorban *kultúrkritikai* attitűd, egyszersmind a „sorskérdésnek” minősített tartalom (gazdasági, szociális kérdések, a demokrácia problémái). A kultúra *életet szabályozó elv* az ő felfogásában, ami azt is jelenti, hogy az eltérő kultúrák egymást *nem becsülő* ma-

gatartása egy nemzeten belül nem erősíti, hanem gyengíti egymást. Ő maga számos magyar zsidó író szellemi teljesítményét méltányolja és méltatja.¹⁶ Úgy véli, hogy a zsidó szellemiségnek a magyar népi mozgalom mellé kellene állnia. (Mint például Sárközi György is tette.) Németh bírálatainak célpontja nem a zsidó, hanem az ember, az emberi minőség. Akár író, akár nagykapitalista. 1934-ben írta például, hogy a „zsidó egyént sosem mint zsidót [...] mindig csak mint egyént” bírálta.¹⁷ „A zsidót egy emberséges kor nem üldözheti azért, mert zsidó. Viszont a gazdasági reformról sem mondhatunk le azért, mert a zsidóságnak ellenszenves. A magyar kapitalizmus tízmillió magyarnak volt – egészségtelen: bűne-e a reformnak, ha tízmillió magyar javára néhány százezer zsidó (és ugyanannyi nem zsidó) alól a szabad verseny vizeit lecsapolja?”¹⁸ A zsidókérdés megoldható, ám ez új magyar erkölcsiséget követel. „A zsidókérdés megoldható – írja –, nem botokkal vagy »humanista« szembekötősdível, hanem új magyar erkölcsiséggel, mely a zsidóságból mint értéktisztelő népből az első türelmetlen mozdulat után, hiszem, hogy a kiválóság féltékeny versenyét fogja kiváltani.” Továbbá kijelenti, hogy a zsidóság nem azonos a kapitalizmussal. Saját pozícióját is meghatározza e rendkívül kényes kérdésben, amikor kijelenti: „Mint szocialista küzdök a kapitalizmus ellen, mint nem zsidó békét akarok kötni a zsidósággal.”¹⁹ S nem csekély horderejű az a tény sem, hogy Németh László mindvégig ellenezte a „*numerus clausus*” törvényt éppúgy, mint a zsidótörvényeket.

Hasonló nézetet képviselnek Szabóval a magyar zsidó szellemi élet működése egyik nagy pozitívuma tekintetében: a magyar tehetségek felkarolása, a magyar szellemi élet serkentése kérdésében. Szabó ekként: „A magyar író Magyarországon csak egy idegen faj védelmében bonthatta ki erőit.” (Majd hozzáteszi: „Természetes, hogy kötelezőnek kellett elismernie a védő faj életakarátának parancsait.”²⁰ Klasszikus példa erre Ady Endre sorsa.) Némethnél ugyanez: „A zsidóságtól egyet nem lehet megtagadni: a feltörő új magyarság ebben az elkérgesedett társadalomban csak rajtuk át tudott fölhajtani.”²¹

Mind Szabó Dezső, mind Németh László „zsidókritikáit” a fentebb körvonalazott kiindulópontokkal egybevetve kell értelmeznünk: ekként lehet valós képünk egy-egy konkrét álláspontjuk, véleményük valódi értelméről, szellemi és érzelmi meghatározottságaikról.

TOVÁBBI KÖZÖS PONTOK, HASONLÓ RAJZOLATÚ FELÜLETEK:

1. ADY ENDRE; 2. A VÉGZETES ESZTENDŐ 1867: KIEGYEZÉS AUSZTRIÁVAL; 3. HASONLÓ VÉLEMÉNYEK SZEKFŰ GYLÁRÓL

1. Szabó Dezső – több mint húsz évvel idősebb lévén Némethnél – értelemszerűen előbb fedezte fel Adyt;²² rajongásukat iránta mindketten sokszor leírták, elemezték, magyarázták.

Szabónál Ady „romantikus titán” „zseni”, aki „prófétának, vátesznek érzi magát”, „fajilag végzetesen meghatározott”. (Nehéz szabadulni attól a gondolattól, hogy Ady-képébe belejátszik saját vágyott önképe is.) Forradalmiságának igazi tartalma és jellege nem a társadalmi-politikai témájú verseiben van (sőt, ezek nem is igazán jó Ady-versek), hanem ez „művészi-irodalmi forradalom”. Tanítása legmélyebbről a következőkben foglalható össze: „Kapitalizmus és szabadverseny halál a versenyre képtelen magyarnak, faji tülekedés, halál az erős gyűlöletre és összetartó szeretetre képtelen, oldott akaratú magyarnak. Egyetlen menedék: egy legszélesebb emberiség, mely felszabadítja az elfojtott faj mély értékeit. Minden magyar táguljon egyetemes emberré, s az életmentés egyetlen menekülésével vesse magát a szocializmusba, hogy előkészítse a minden emberit szabad természetbe védő kommunista világrendet.”²³ Szabó Dezső tehát mint a szocializmus és a kommunizmus (láthatóan önellenőrzés nélküli fogalmazásba is tévedő) prédikátora és propagátora – 1919-ben. (Ez az új keletű láz nem volt ritka tünetény akkoriban: Németh László maga is többször leírta, hogy a forradalmak idején – tizenkilenc évesen – ő maga is „kommunista” volt. Megrázó élmények voltak ezek a forradalmas idők akkoriban a magyar értelmiség számára.) Szabónál sem tartott sokáig a félreértésre alapozódott eufória: a húszas évek elejétől már az *elsikkasztott magyar forradalom* miatt kesereg – és rázza ökleit.²⁴

Németh László Ady-élményét alaposan föltárta a szakirodalom.²⁵ Néhány megállapítást, megfigyelést azért még ide helyezünk. Németh számára Ady költészete elsősorban a „mélymagyarság”

kifejeződése, párhuzamban a „rég Magyarországgal”. Feltűnő, hogy míg Szabónál – érdemben, külön tanulmányokban – már a húszas évek végén lezárul az Adyról szólás, addig Némethnél a negyvenes évek közepén is tart. (Látványos belső párhuzam, hogy az Ady-tanulmányok és a régi magyarságról szóló írások Németh Lászlónál nemcsak kronológiailag, hanem tartalmukban is átjátszanak egymásba.) Arra hívja föl a figyelmet elsősorban, hogy „mélymagyarság”, *protestantizmus és európai-ság* legteljesebb megtestesítője a 20. században Ady Endre volt. Szabó Dezső nagy érdemének tartja, hogy – a tízes évekbeli fontos tanulmányaiban – áttörte „a Nyugat íróit a magyar ifjúságtól eltökölő előítéletet, Ady örökségét ő menti át az özönvízen”.²⁶ Ez az örökség pedig a magyar lélek legtökéletesebb kifejeződése: az ősi rezdülésektől a legmodernebb Európa-érzékelésig. Azt is megállapíthatjuk, hogy – Szabóhoz hasonlóan – Németh is Adyban látja *saját magyarságeszményének* fő kritériumait: a Berzsenyi–Széchenyi–Kemény Zsigmond eszmei-szellemi vonulatban helyezi el, ő is *sorslátó történelmi realista*. „Ady a legrégibb magyar költő, versének a gondolati és formai szerkezetéből egy Európa-alatti magyar lélek szól.”²⁷

2. Aligha lehetne közelebb nézethasonlóságot leírni Szabó Dezső és Németh László gondolatvilágában, mint amelyik az 1867-es kiegyezés következményeinek taglalásaiban mutatkozik meg. Szabó is, Németh is számos alkalommal és összefüggésben tér vissza ehhez a „fertelmes évhez” (Szabó), illetőleg „a magyarság négyszáz éves vérbaja: a Habsburg-uralom” témájához (szintén Szabó szóképe). Ő sokkal nyersebb, mint Németh, kevésbé merül el a lassú tételekben és a történelmi ismeretekben: lázasan mondja ki észrevételeit, s nemigen differenciál, nemigen mérlegel, nemigen érvel. (A negatív vonásokat – teljes joggal – annál inkább kiemeli.²⁸) Tézisének lényege, hogy a kiegyezéssel húztuk magunkra végzetes következménnyel az *idegeneket*, s megerősödött minden, ami idegen: a dinasztia, az arisztokrácia, a magas klérus, az ipari és a kereskedelmi kapitalizmus, a sajtó, a magas katonaság, a magas bürokrácia. Egyetlen magyar talpkő-reális létezik: a magyar paraszt, a magyar munkás és a magyar szellemi munkás értéke és ereje. Az ő hatalomra kerülésük a jövő záloga.²⁹

Németh László történelemképében úgyszintén az egyik központi probléma a kiegyezés és annak következményei. Az 1939-ben írt szintézisében, a *Kisebbségben* lapjain távlatos képet vázol fel. Ő sem megy bele történész vagy gazdaságtörténeti elemzésekbe. A magyar történelem egyik *nagy bukásaként* értékeli: „a magyar történet legvégzetesebb szerződéséeként” tekint rá. Miért? Azért, mert *két megroppant szereplő* szövetkezett általa, benne. A Habsburg-dinasztia Königrätznél, a magyar nemzet pedig – már korábban – a lelkében roppant meg. Magyarország egy végleg legyengült, *haldokló birodalomért* vállalt felelősséget: cserébe az *ellene forduló nemzetiségei* feletti uralmat kapta. Innentől kezdve kialakult egy haszonelvű részvénytársaság, amelynek morál nélküli aktív és mohó résztvevőit „az új államgründolás fénye és sápjja vonzotta”. Addigra már legyengült a mindezt ellenőrizni képes magyar szellem, s az „új részvénytársaságba bekéredző asszimilánsok” már ehhez a megroppant szellemhez és az új, romlott morálhoz alkalmazkodtak.³⁰ Németh László a magyarországi *aktuális liberalizmust* már eleve a *megromlott állapotában* hivatkozta (nagyon sok más korabeli – részben Szekfű Gyulát is ide számítva – és későbbi gondolkodóval együtt): olyan eszmei és gyakorlati jelenségeként tekint rá, amely részben oka (pl. a korlátlan szabad verseny), másrészt természetes velejárója volt (közjogi küzdelmek, nemzetiségi feszültségek) a *kiegyezési lélek*- (azaz *nemzet*) *rombolásnak*.

3. Látható, hogy e tekintetben Szabó is, Németh is Szekfű Gyula (és mások) „hanyatláselméletének” terében³¹ mozog: nem a kiegyezés – kétségkívül – hallatlan gazdasági, kulturális stb. felledülést hozó pozitív következményeit értékeli, tartják szem előtt, hanem a magyar szellem és a nemzeti morál, valamint az emberi minőség és nemzeti ellenálló képesség, a lelki megroppanás miatti *nemzeti betegségek* foglalkoztatják mindkettőjüket.³² S be kell látni (a kiegyezés mai híveinek is), hogy ez a meggyőződés és állásfoglalás úgyszintén életbe vágóan fontos *realitás*, valóság volt (és maradt). S éppen a kiegyezés *közjogi aktusának apoteózisát* megjelenítő Szekfű Gyula történet-szemlélete *egészének* elutasításában találkozik össze, kerül egy platformra s folytatásos támadásba 1939 végén Németh László és Szabó Dezső is.³³

Az apropó ehhez a különleges együttálláshoz a *Kisebbségben*-t (1939) bíráló Szekfű-cikk (*Lírai történet-szemlélet*) volt a Magyar Szemle augusztusi számában. Szabó decemberben *ugyanazzal a címmel* írt szokásosan maró pamfletjében támad rá Szekfűre (nem említve Németh László nevét).³⁴ Hosszas, Szekfűt kifigurázva sértegető tirádák után (az ő nevét se írja le, ám könnyen azonosítható)

rátér a szakmai és erkölcsi tartalom lényegére: a *kiegyezés* kézzel fogható veszélyeinek sokaságára és az ezeket látni nem akaró Szekfű *lírájának* ostromozására („lírának és romantikának és demagógiának sajnál le mindent, ami a magyar életösztön megmozdulására mutat”) ³⁵. Többek között: „Ha így örökre lekötjük a magyarságot az idegen dinasztia biztosítékának: nem fogunk-e paraszat gyűjteni a magyar jövő alá a Monarchia többi népének gyűlöletéből, melyek bennünk nemzeti vágyaik gátját látják?” Ráadásul nemzeti érdekeink sem érvényesülhetnek megfelelően. Katasztrófális veszély, hogy a hadsereg „nem magyar”. Hogyan nem látták a kiegyezés hívei – kérdezi –, hogy nagy földrengés esetén a szétbomlásban Magyarországot a dinasztia magával rántja a pusztulásba?! Üdvösebb lett volna várni – mondja Szabó – és tovább szenvedni. „Az ilyen szenvedés minden veszteségét megfizeti az a nemzeti egység és öntudat, melyet kivált a lelkekben.” ³⁶

KIÜTKERESÉSEK ÉS POLITIKAI-TÁRSADALMI PROGRAMOK A HARMINCAS ÉVEKBEN ³⁷

Mind Szabó Dezső, mind Németh László számos reformtervvel lépett elő az írói homályból az idők során. S mindketten *kelet-közép-európai keretekben* gondolkodtak. Szabónak mintha csaknem az összes társadalmi-politikai tanulmánya ezt (is) tartalmazná, mégis: ezek a szellemi löktetések nála elsősorban a harmincas évek közepén kulmináltak. Németh úgyszintén a harmincas évek középső harmadában osszpontosít erre a sorskérdéscsoportra. (Ez az időszak a magyar politikai vezetésben – Gömbös miniszterelnöksége idején elsősorban – a kormányzati reformígéreték időszaka volt. ³⁸ Másfelől: a népi írók és a népi mozgalom fénykora a népi szociográfiák páratlanul bő termésével, a Márciusi Front programjainak országos visszhangjaival.) A fő programpontok Szabónál és Némethnél (de az egész népi gondolkodásban is) szinte ismétlésszerűen hasonlóak: földkérdés, paraszti sors, demokrácia (választójog), középosztály, közigazgatás, kultúra, oktatás és így tovább: mindazon változatok és változtatási szándékok, amelyek egy nagy múltú népet, nemzetet megilletnek és jellemeznek. A korhangulat, az értelmiségi elit számtalan reformgondolatot dédelgetett, amelyek persze nemegyszer „alibi” reformprogramok voltak. (Maga az uralkodó elit, valamint központi nagy lapjaik jártak élen ez utóbbiak gyártásában; Németh László pedig ilyennek tartotta még Szekfű Gyula publicisztikai munkásságának javát is.)

Szabó Dezső 1939 októberében először írt *Az egész látóhatár* című háromkötetes tanulmánygyűjteménye elé. Ez az előszó egyben politikai hitvallása is, amely ebben a mondatában csúcspontot ér: „A magyarság teremtsen meg egy új, szabadságaiban és kötelességeiben intézményesen biztosított demokráciát, mely az eddigi »népképviselő« történelmi megtévesztése helyett olyan politikai rendszert alkot meg, mely a nemzeti munka egyetemes tömegét minden tényében és intézményében állammá neveli.” Kiemeli még: „A magyarság sajátos egyénisége, erejének legjava, fejlődésének gazdag lehetősége a magyar parasztságban van.” ³⁹ A számtalan Szabó Dezső-írás, amely ennek a doktrínának az újra- és újra-kifejtését, illetve megismétlését adja, azt mutatja, hogy Szabó ideális állameszménye a méltó helyre emelkedő parasztság demokráciája.

A húszas évek elején, „szocialista” korszakában még a szociáldemokrácia elveit látta az egész magyarság felszabadítójának, egészséges jövője megteremtőjének. ⁴⁰ Ámde nem a *magyar élet* zálogának: ez ugyanis szerinte – valójában misztifikált szociológiai jelenséggént – a parasztság. „Alaptételünk tehát – írja ugyanekkor –: a magyar paraszt = a magyarság, a magyar faj. Ez matematikailag pontos egyenlet, az egyik fele sem több a másiknál. Teljes azonosság.” ⁴¹ A magyar parasztból hiányzik ugyan a hazafias öntudat, de megvan benne a faji öntudat és a faji ösztön. Középosztályunk beteg és idegen, magyar rétege „lelkileg gyarmatosított emberréteg, mely csak idegen kitermelőinek terem életet”. ⁴² A feladat: a magyar parasztságból és munkásságból kell megteremteni az új középosztályt. Az egyik komoly visszhangot kiváltó (rendkívül szellemes) esszé pamfletjében (*Ede megevé ebédem!*, 1937) a középosztállyal kapcsolatos vitában nagy dühvel támad Szekfű Gyulára, mondván: „történelmi megmutatásom egy döntő újsága az volt, hogy az eddig a nemzet legkiválóbb rétegének ódázott zagyva, öntudatlan, szellemileg gyáva és tájékozatlan középosztályról kimutattam, hogy ez a magyarság halálrétege. És fellépésem első percétől sürgettem, hogy új magyar középosztályt kell intézményesen fejleszteni a magyar parasztság és magyar munkásság arravaló gyermekeiből.” ⁴³ Azt vallja, hogy a „Treuga Dei” törekvéseket nem szabad elfogadni, mivel az a kulcspozíciókat a kezükben tartó németek, zsidók, szlávok számára előnyös: márpedig az irányítást

a „magyar faj” képviselőinek kell elfoglalniuk. Amíg ez be nem következik, Szabó mindaddig „Bellum Dei”-t hirdet.⁴⁴ Az „általános és titkos” választójogot eleve csalásnak tartja, mivel azt is „idegen akarat” vagy párt irányítja. Ehelyett új törvényeket, új rendszert kell alkotni. Ennek az lenne a lényege, hogy „szerves” és specifikusan kialakított választókerületekben szerves és specifikus munka által kidolgozott szabályok szerint, többlépcsős menetben kellene kikérni a véleményeket. Ez a választási szisztéma jelentené – Szabó egyik gyakori toposzával szólva – az „orgánikus” népképviselési rendszert, amely „az új magyar honfoglalás” döntő csatája lenne.⁴⁵ Ami a „magyar jövő alapproblémáit” illeti, ebben a terjedelmes, de *koherens összefoglaló*, egyszersmind alaposan részletező, „tematikus” esszéjében (1938–39-ben) már nem tesz hozzá új építőelemet a korábban kifejtett nemzetépítő gondolataihoz.⁴⁶

Németh László is számtalan társadalmi kérdésben foglalt állást a harmincas évek jelzett, lélektanilag kivételesnek mondható közepe táján. Összefoglaló, szintén „tematikus” nagy esszéjét *A reform* címmel tette közzé a Tanú 1935/1-es számában. Ebben az útmutatónak szánt írásában – mint oly sok egyéb munkájában – elsősorban *erkölcsi megújodást* sürget, hiszen bármilyen materiális vagy szellemi megújulás elképzelhetetlen az erkölcsileg megújodott *ember* nélkül. „Egy igazi mozgalom [...] nem egyes politikai vagy gazdasági feladatokat akar megoldani” – állítja –, de „új sugalló életérzést” is teremt. „Az a reform, amelyre ma szükség van megint: cluny reform. [...] Új, világi rendnek kell köztünk támadni láthatatlan kötéllel a derék körül, néma fogadalommal a szívben.”⁴⁷ Az *emberanyag védelme* című fejezetben úgyszintén régebbi meggyőződését hangoztatja: „Minden igazán nagy mozgalom vallásos forradalom is.”⁴⁸ Majd később: „A terv igazi fedezete tulajdonképpen nem is a terv helyessége, hanem a tervezők személye s a terv alá vetettek lelkesedése.” Mindez nem jelenti azt, hogy „a gazdasági reform jelszavait ne vegyük alaposabban szemügyre, mint ahogy azt gazdasági reformereinknél megszoktuk” – figyel a materiális valóságra is Németh László.⁴⁹ A középosztály-problémával kapcsolatban – Szabóhoz hasonlóan ő is Szekfűnek címezte esszéjét (1936) – hasonlóan radikális utópiát fogalmaz meg, mint Szabó Dezső. Keserűen számol le a középosztály fiatalabb és műveltebb generációjával is. Mégpedig morális okok miatt. „Ez az ifjúság – írja – minden kenyéren elmegy vajnak, s ha különállásával tüntet, csak a saját árát veri fel magasabbra. Hadd mondjam ki: kilencven százalékát csirkefogónak tartom, s a tíz százalékot azért veszem csak ki, hogy elég tág keretet hagyjak azoknak, akiket nem ismerek vagy félreismertem.”⁵⁰ A jövő magyar társadalmát *értelmiségi társadalomként* írja le, ez marad az egyik fő eszménye: a tanultságból élő osztály – az új középosztály – a másik két munkacsoport szerinti „osztállyal” együtt alkotja az új magyar társadalmat. „A »proletárok egyesüljetek« (melyben hallgatólag az is benne van, hogy süllyedjetez mindnyájan proletárokká) a múlt század jelszava volt. Új szenvedélyeink és hóbortjaink alól én egy optimistább csatajelet hallok ki: Legyetek mindnyájan értelmiséggé.”⁵¹ (Ez az ideaképlet a „minőségszocializmus” szellemi, erkölcsi és társadalmi alapja.)

MAGYARORSZÁG HELYE EURÓPÁBAN: KELETEURÓPA (SZABÓ DEZSŐ, 1935); NÉMETH LÁSZLÓ: TEJTESTVÉREK (1932); MOST, PUNTE, SILTA (1940)

Szabó Dezső világgképének az egyik leginkább pozitív eleme, *ideája* az egészséges külpolitikai: kelet-(közép)-európai helyzettudat s ennek hirdetése már a húszas évektől kezdődően. Az 1919 és 1935 közötti magyar életet „ezeréves európai létünk *legmagyartalanabb korszaka*”-ként említi.⁵² A kelet-európai népek sors- és alkati rokonságai, valamint politikai érdekeik – legfőképpen a német és az orosz imperializmus kivédése – kívánatosá teszik „a Keleteurópai Államok történelmi együttműködését”. Olyan szuverén nemzetek szövetségét, amelyben a nemzeti, faji jelleg külön-külön szabadon érvényesülhet, ugyanakkor a közös ügyekben egymást segítik a szövetségesek.⁵³ A jelenlegi magyar állam nem állhat a szövetség élére, de éltetheti a sokszínű kulturális kapcsolatokat. Szabó Dezső hangsúlyozza, hogy ez a szövetségtervezet nem lehet utóda sem a kossuthi Duna-konföderációnak, sem a „Keleteurópai Svájc”-nak. A kiegyezést ostromozva (a már említett) Szekfűnek „címezett” írásában 1939 végén a kelet-európai kis népek körébe sorolja a magyarságot (még frazeológiaiájában is emlékeztetve Némethre). „Nem lett volna-e életet adóbb, ha biztonságunkat, függetlenségi akaratunkat a többi kisebb nép biztonságába, függetlenségi akaratába igyekeztünk volna beépíteni? Milyen egész másként alakulhatott volna a keleteurópai kis népek egybefogásával a jövő!”⁵⁴

Németh László a harmincas évek elejétől foglalkozott – gyakorlati: nyelvtanulási és művelődés-történeti szinten is – a szomszéd népek kultúrájával és történelmével. A Tanú 1932. II. számában „Középeurópa” témamegjelöléssel új rovatot nyit és két esszét közöl: *Új nyelvtanokra* és *Tejtestvérek*. Az elsőben többek között ezeket az idealizáló sorokat írja: „Ideje, hogy szétnézzünk a házunk táján, patrióták legyünk. Cseh, szerb, román – és patriotizmus? Igen! [...] Cseh, szerb, román, német: ellenség, tanítja a régi patriotizmus, én azonban a Rajnától az orosz határig, az etnográfiai és nemzeti sérelmek fölött egy új vállalkozás körvonalait látom, mely testvérré teszi az ellenséges népeket, közös csillag felé tereli a farkasszemet néző tekintetet.” A magyar mint közép-európai nép ennek az új Európának a természetes erjesztője. „Itt a hivatásunk, itt a revízió.”⁵⁵ A másik itt említett cikkében olvashatók a sokszor idézett mondatok, melyek szerint: „mi, Duna-népek ott tartunk, ahol a háború előtt, itt élünk egy sorsközösségben, egymásról mit sem tudva. Igazán itt az ideje, hogy megismerjük tejtestvéreinket, akikkel egy sors száraz emléjét szoptuk.”⁵⁶ A *Most*, *Punte*, *Silta* három nyelven (cseh, román, finn) jelenti ugyanazt: *híd*. A cikk 1940-ből való, a szimbolika a kis közép-európai népek történelmi sorsközösségéről szól.⁵⁷

(Folytatjuk)

JEGYZETEK

¹ SZABÓ Dezső, *A végzet* (1929) = Uő, *Egyenes úton. Tanulmányok és jegyzetek*, II, Püski, Budapest, 2004, 529.

² Uő, *A végzet ellen* (*Hungarizmus és halál*) (1938) = Uő, *A egész látóhatár*, 3. kiad., [Budapest, 1943.] Magyar Élet, II, 174. és 187.

³ Uő, *A végzet i. m.*, 537.

⁴ NÉMETH László, *Faj és irodalom*, Napkelet, 1928/1, 36.

⁵ Uő, *Mozgalom. Káté* = Tanú, 1934. VII. (febr.), 73.

⁶ Uő, *Faj és irodalom, i. m.* A kérdéskört részletesen tárgyalom: „*Faj*” és „*alkat*”. *Népi író?* = MONOSTORI Imre, Németh László esszéírásának gondolati alaprétégei, Kortárs, Budapest, 2005, 51–64. A „faj” fogalom irodalmi és tudományos használata egyébként természetes jelenség volt: Babits Mihálytól József Attiláig jószerével mindenki használta. Tudományos meghatározása azonban mind a mai napig nem járt sikerrel. (Miként a nemzetkarakterológiai kutatások sem bírnak tudományos relevanciával.) Németh szerint a kritikus feladata az *alkat* (egyedi jegyek), a szociológusé a *faj* (közös, hasonló jegyek) vizsgálata.

⁷ NÉMETH László, *Kisebbségben*, Első Kecskeméti Hirlapk. és Nyomda Rt., Kecskemét, 1939, 22.

⁸ Például 1908-ban az egyik újságcikkében a zsidóság faji moráljáról értekezett, amelynek lényege: „az intranszigiens faji gyűlölet” az idegenek ellen, s amely faji morál a *Talmud*-ból táplálkozik. Vö. SZABÓ Dezső, *Faji morál*, Fejérmegyei Napló, 1908. márc. 5. Lásd még VESZPRÉMI László Bernát, „Az elsodort falu szerzője [...] nem konjunkturalovag”. Szabó Dezső eszméiségének következetességéről, Kommentár, 2017/3, 44–60., továbbá Szócs Zoltán: Antiszemita – filozemita (Gondolatok a Szabó Dezső-vitához), Szombat, 1990/7 (szept.), 15–17. és 1990/8 (okt.), 12–13., valamint Uő, Szabó Dezső és a magyar zsidóság, Havi Magyar Fórum, 1995. május, 53–59.

⁹ SZABÓ Dezső, *A magyar zsidóság organikus elhelyezkedése. Válasz a Múlt és Jövő szerkesztőjének*, Huszadik Század, 1914/3, 340–347. Idézet: 341.

¹⁰ Uő., 342–347. Egy ugyanekkor írt másik cikkében úgyszintén a magyar zsidóság gazdasági és társadalmi súlyának megnövekedéséről és fontos szerepéről beszél: „a zsidóság a magyar élet egyik elsőrendű tényezője lett. [...] a mostani modern Magyarország [...] jó részben az ő munkájuk, javaiban az ő dicsőségük, hibáiban az ő felelősségük.” (Uő, *Hommage aux mourants* [*Klasszikus nyelv és radikalizmus*] Nyugat, 1914/2 (jan. 16.), 111–114.

¹¹ SZABÓ Dezső, *Rocamból romantika* = Uő, *Az egész látóhatár, i. m.*, II, 241. (Kiemelés az eredeti szövegben.) Ennek ellenére sem mentes minden szakaszában, minden pontján ez az életmű a tényleges antiszemitizmustól. Egy 1921-ben írt esszéjében a két faj harcáról értekezik, s arról, hogy a zsidóság Budapesten kívánja felépíteni a cionista zsidó imperializmus „világuralmának nyugati bástyáját”. (Vö. *Két faj harca*, A Nép, 1921. máj. 5.) Ugyanezen évtized végén (1929-ben) egy hosszú évtizedeken át lappangó nagy esszéjében pedig azt írja az „internacionalista” szellemű és érzelmű zsidóságról, hogy az világuralomra tör: „szétoldani a nemzeti és faji összetartozás minden kötelékét, minden olyan emberi egységet, mely ellene áll hódításának, kiölni a lelkekből a faji emlékeztetést [...], hogy megépíthesse a maga egyetlenül kiválasztott faja világuralmát”. (Vö. *A végzet ellen*. *A magyar kisebbségi többség sorsa a többségi kisebbségek között*, Havi Magyar Fórum, 1993/10, 15. Az 1934-ben írt *Karácsonyi levélben* Szabó Dezső hozzávetőlegesen rekonstruálta *A végzet ellen* tartalmát. (Gondolatkísérletként fölvethető lenne a Németh László-i „kisebbségben” gondolatnak az itteni alcímből levezethető forrása, ám Németh értelemszerűen nem ismerhette Szabónak ezt a terjedelmes esszéjét.) Kötetben (*A végzet* címmel, s az alcím elhagyásával) lásd SZABÓ Dezső, *Egyenes úton. Tanulmányok és jegyzetek*, 524–579. (A kézirat Bartók Béla hagyatékából került elő ifj. Bartók Béla jóvoltából. Bartók annak idején 200 P-ért vásárolta meg Szabó Dezsőtől a kéziratot. Lásd Havi Magyar Fórum, i. h., 2.) Ismerhette viszont Németh László az 1931-ben írt *A németiség útja* című Szabó-esszét, amely a Magyar Életben jelent meg először, s felfogásában azonos az 1939 tavaszán írt Németh-esszé, a *Kisebbségben* egyik eszmevonulata fogalmi tartalmával. Szabó ugyanis itt a következőt írja. „A magyarság ma Magyarországon csak számában többség. Politikai, gazdasági, szociális súlyában

kisebbség.” (Magyar Élet, 1931. július. 17. A tanulmányt a *Szabó Dezső Füzetek* 4–5. számában [1934. dec. – 1935. jan.] újraközölte.)

¹² SZABÓ Dezső, *Megered az eső*, Pesti Szalon, [Budapest,] 1996, 311.

¹³ Uő, *Toborzó* (1936) = Uő, *Az egész látóhatár, i. m.*, I, 126.

¹⁴ Uő, *Az antijudaizmus bírálata* = Uő, *Az egész látóhatár, i. m.*, II, 273., 253.

¹⁵ Vö. MONOSTORI Imre, *Rajzok a magyar zsidóságról* = Uő, *Németh László esszéírásának... i. m.*, 65–89.

¹⁶ Mindenekelőtt Pap Károly művészete ragadta meg, aki „zsidó sorslátó” író volt, aki „népe sorsában a maga gyökereit kutatta”, munkásságának megvolt a „sorsmélisége”. Azaz: Pap Károlyt „mély zsidó” írónak tartotta. (Miként Erdélyi Józsefet „mély románnak”.)

¹⁷ NÉMETH László, *Ember és szerep*, Tanú, Kecskemét, 1934, 47.

¹⁸ Uő, *A reform*, Tanú, 1935/I, 51–52.

¹⁹ Vö. Uő, *A magyar élet antinómiái* (A Három nemzedék új kiadásához), Válasz, 1934/2 (júl.), 117–135.

²⁰ SZABÓ Dezső, *A kettőszakadt magyar irodalom* (1935) = Uő, *Az egész látóhatár, i. m.*, III, 225.

²¹ NÉMETH László, *Kisebbségben* (1939), 52.

²² Szabó Dezsőtől lásd *A romantikus Ady* (1911); *A forradalmas Ady* (1919); *A két forradalmi költő* (1919); *Ady archához* (1923); *Ady Lajos: Ady Endre* (1923); *Ady-kérdés?* (1924); *Három arc. Előadás vázlat Adyról, Petőfiről, Jókairól* (1925); *Az Ady síremléke* (1927); *A jövő felé* (1928); *A szobor Ady* (1930); *Szellemi honvédelem* (1939) című írásokat.

²³ SZABÓ Dezső, *A forradalmas Ady* = Uő, *Ady*, szerk. SZIGETHY Gábor, Magvető, Budapest, 1982, 47.

²⁴ Később is ez az egyik fő intellektuális és morális sérelme: „Nem az volt a bűn, hogy forradalmat csináltak. Az volt a bűn, hogy az esedékes »magyar« forradalmat elsikkasztották.” (*Válasz egy magyar munkásnak* [1927] = *Az egész látóhatár, i. m.*, III, 301.) Szabó Dezső tehát továbbra is megmarad – *baloldali eszméket valló, radikális gondolkodású, de mégis harmadikutas értelmiségnek*.

²⁵ A már említett Hartyányi–Kovács életmű-bibliográfia mellett lásd még: „*A megőrző megőrzése*”. Németh László *bibliográfia 1987–2003*, összeáll. KÖSZEGFALVI Ferenc, Németh László Városi Könyvtár, Hódmezővásárhely, 2005. Németh László tanulmányai Adyról: *Az Ady-vers genezise* (1925); *Az Ady-pör* (1927); *Ady Endre költészete* (1927); *Költő és mecénás* (1927); *Pamflet és kritika* (1929); *Ady összes versei* (1930); *Ady Endre* (1934); *A teológus Ady* (1936); *Vitathatatlan Ady* (1939); *Ady ünnepére* (1944).

²⁶ NÉMETH László, *Magyarság és Európa*, Franklin, Budapest, 1935, 98. Némethnek ez az esszékönyve az addig kialakult politikai-társadalmi-kulturális világképének legfontosabb összefoglalása.

²⁷ Uő, *Ady Endre* (1934) = Uő, *Két nemzedék. Tanulmányok*, Magvető–Szépirodalmi, Budapest, 1970, 57.

²⁸ Már a húszas évek végén többször előkerül Szabónál „az ellenforradalom természetrajza”, amely szerint: „Az ellenforradalom-részvénytársaság három nagy részvényese: a magas klérus, az arisztokrácia, a magas kápitalizmus: Magyarországon majdnem abszolúte idegen képletek.” (*Az ellenforradalom természetrajza* [1928] = *Az egész látóhatár, i. m.*, II, 90. Kiemelés az eredeti szövegben.) Máshol világos okfejtéssel mutatja be a liberalizmusnak mint eszmének és mint politikai-gazdasági-társadalmi jelenségnek az eleinte (eredendően) *egyéni és közösségi* értelmét és hasznát: a „demokratikus szabadversenyt”, majd élesen elmarasztalja azt a folyamatot, amelynek során „végeredményben olyan valamit idézett elő, mely saját lényegét, a liberalizmust semmisíti meg”. (Vö. *A végzet ellen, i. m.*, 22.) Lásd még Uő, *A banya mélye felé* (1940); *Elkergetett istenek* (1940).

²⁹ Vö. SZABÓ Dezső, *A népképviselő* (1935) = Uő, *Az egész látóhatár, i. m.*, I, 168–187. E gondolatköröt még bővíti azzal, hogy „a magyar parlament az egész politikai, az egész közélet a német és zsidó életakarat kifejezője. A bennük résztvevő magyarok vagy a német vagy a zsidó ideológia janicsárjai, vagy cél-vakon ténfergő magánosok.” (Uő, *A mai magyar politikai horizont*, Ludas Mátyás kiadás, Budapest, 1936. febr., 23.)

³⁰ NÉMETH László, *Kisebbségben*, 44.

³¹ Szekfű a kiegyezés előkészítését és *konstrukcióját* 1848 kiteljesedéseként írta le, ám a gyakorlati megvalósulását – elsősorban a magyar uralkodó körök politikai s emberi fogyatkozásai miatt – *hanyagló kornak* tekintette. Önmagára nézve is súlyos szakmai vétségként azonban nem tisztázta egyértelműen az éppen aktuális, a századvégi, majd a 20. századi „liberalizmus” fogalmának pontos *tartalmát*, csak később fogalmazta meg, hogy ő valójában az *eredeti* tartalmától „kiürített”, megfosztott liberalizmust utasította el. (Vö. Uő, *Három nemzedék. Egy hanyatló kor története* [1920, majd – időben bővítve – 1934], illetve – a korrekciót –: „*Valahol utat vesztes-tünk*” [1943–1944].)

³² Nyilván nem véletlen, hogy az *Eltorzult magyar alkat, zsákutcs magyar történelem* című híres, nagy esszéjében (1948) Bibó István – a lényegre tekintve – úgyszintén ezekre a nemzeti lelki és szellemi tényezőkre: a kollektív sérülésekre, torzulásokra, roncsolódásokra és bizonytalan magatartásmintákra összpontosította a figyelmét elemzése során (miközben élesen elítélte Szekfű „hamis realizmusát”).

³³ Szabó a húszas évektől többször élesen (durván) támadta egykori Eötvös-kollégiumi társát, Szekfűt. (Vö. pl. *Mai Nap*, 1929. dec. 15.; később *Ede megevő ebédem* [1937].) 1935-ben esszét írt *Az új magyar történetírás feladatai* címmel, amelyben azt állítja, hogy a történetírás mindig *lírai* indíttatású, mégpedig az adott hatalmi elit céljainak megfelelően. Itt sem írja le Szekfű nevét, de néhány konkrétumból kiderül, hogy elsősorban az ő történetírói működését marasztalja el. (Vö. *Az egész látóhatár, i. m.*, III, 7–15.) Németh kezdetben méltányolta Szekfű reformtörekvéseit és történetírói kvalitásait (bár kritizálta is), a harmincas évek végétől már egyértelműen úgy látta, hogy „ellenünk jó” magyar történetírást művelt, emiatt többször és élesen föllépett ellene. Leginkább a *Szekfű Gyula* című kis könyvében (1940), amelyben Erdély szerepének kicsinyítését („Erdély kiürítését”) „Szekfű folyton rágó lírája” (!) egyik példjaként említi. (Vö. *Sorskérdések*, 557.)

³⁴ SZABÓ Dezső, *Lírai történet szemlélet. Szabó Dezső újabb művei 55–56*, Ludas Mátyás kiadás, Budapest, 1939–1940.

³⁵ Uő., 40.

³⁶ *Uo.*, 43–44.

³⁷ Részletes összefoglalást ad a témakör egy részéről: PÉTERFI Gábor, A „puha diktatúra” és az emigráció Szabó Dezső-képe = *Uő*, Szabó Dezső és Féja Géza Trianon-reflexiója és külpolitikai nézetei, L'Harmattan, Budapest, 2011.

³⁸ Szabó Dezső egyik kedvelt műfaja volt az éppen hivatalban lévő magyar miniszterelnökök tetemre hívása (illetve tanácsokkal történő ellátása) nyílt levelek formájában. Az érintett miniszterelnökök az idők során a következők voltak: Tisza István (1911); Bethlen István (1923 és 1928); Gömbös Gyula (1936); Darányi Kálmán (1938); Imrédy Béla (1939); Teleki Pál (1939 és 1941). (Részletesen lásd Szabó Dezső és a magyar miniszterelnökök [1975], szerk. és bev. GOMBOS Gyula, 2. kiad., Occidental Press, Budapest, 1995.)

³⁹ *Az egész látóhatár*, i. m., I, 14–15. Kiemelés az eredeti szövegben.

⁴⁰ *A munkásság*, i. m., 300–317.

⁴¹ *A magyar paraszt*, i. m., 259.

⁴² *A magyar középosztály megteremtése*, i. m., 253. Mint ismeretes, a magyar új középosztály megteremtésének vagy a régi megerősítésének és átalakításának szükségessége a korabeli társadalomkutatóknak, íróknak és publicistáknak egybehangzóan az egyik legfontosabb, mintegy társadalmi és politikai kulcskérdése volt.

⁴³ *Ede megevé ebédem! Milyen Szekfű nyílt Schittenhelm Ede sírján? = A magyar Káosz. Pamfletek*, vál., szerk. s. a. r., el. NAGY Péter, Szépirodalmi, Budapest, 1990, 372.

⁴⁴ *Treuga Dei. A nemzeti egység fogalma, határai, feltételei* (1935) = *Az egész látóhatár*, i. m., II, 93–117.

⁴⁵ *A választójog reformja*, i. m., I, 189–210. Szabó még talányosan hozzáfűzi: „Állítom: hogy minden látszatok és mondatok ellenére: Mussolini és Stalin és Hitler e felé az új demokrácia felé tart. A biztosított szabadságok orgánikus, szerves és megszervezett demokráciája felé.” (*Uo.*, 209.)

⁴⁶ Szabó Dezső, *A magyar jövő alapproblémái = Az egész látóhatár*, i. m., II, 346–442. (Beúszik ebbe az okfejtésbe a Németh Lászlónál is fel-felbukkanó „harmadik oldal” metafora, amelynek itteni tartalma „az örök magyarság szerves érdekei”. [*Uo.*, 384.] Némethnél is hasonló tartalomról van szó.)

⁴⁷ NÉMETH László, *A reform*, Tanú, 1935/I, 11–14.

⁴⁸ *Uo.*, 23.

⁴⁹ *Uo.*, 27. Az egész Tanú-számot kitevő reformtervezet néhány főbb fejezete a következő. *Harmadik oldal vagy Nagyida; Új, világi rend; A művelődés reformja; Az emberanyag védelme; A gazdaság reformja; Tájhaza és alkotmány; Kisebbségi sors; A reform ellenségei.*

⁵⁰ NÉMETH László, *Messziről. Válasz Szekfű Gyulának*, Tanú, 1936/III–IV, 126.

⁵¹ *Uő*, *Népi író*, Magyar Csillag, 1943/1, 4. (Az idézett szövegrész a *Két nemzedék* című életműsorozat kötetben megcsonkítva jelent meg.)

⁵² Szabó Dezső, *Magyarország helye Európában: Keleteurópa = Az egész látóhatár*, i. m., I, 211–236. Idézet: 211. Kiemelés az eredeti szövegben.

⁵³ *Vö. még Uő*, *A szellemi együttműködés célja, tartalma, határai* (1937) = *Az egész látóhatár*, i. m., III, 107–117.; *A holnap nacionalizmusa* (1938) = *Az egész látóhatár*, i. m., I, 19–81.

⁵⁴ *Uő*, *Lírai történet szemlélet*, 44.

⁵⁵ Tanú, 1932/II, 127–128.

⁵⁶ *I. h.*, 130.

⁵⁷ NÉMETH László, *Most, Punte Silta = Uő*, *Európai utas*, Magvető–Szépirodalmi, Budapest, 1973, 689–694. *Vö. még: Híd a Dráván* (1940). Itt a következőket írja: „kelet-európai kis nép vagyunk, és sorsunk kitéphetetlen a Németország és Oroszország közé ékelt kis népek sorsából”. (*Uo.*, 683.)

„ami igazán fontos, azt ma néha nehezebb megőrizni”

Thimár Attila interjúja Tari Annamáriával

TARI ANNAMÁRIA (1969) Budapest

► Napjaink fontos tapasztalata, hogy az idősebb generációk sokkal nehezebben tudnak szót érteni a fiatalabbakkal, mint korábban. Eddig sosem tapasztalt kommunikációs szakadék alakult ki, bár ezt a szülők, a nagyszülők nem akarják elismerni. A probléma azért válik kiemelten fontossá, mert a kommunikáció akadályoztatásakor bármiféle hagyományátadás is lehetetlenné válik, és kialakul két egymástól nagyon eltérő világ. E helyzetben lehet apokaliptikus képet festeni a valóságról, megoldási javaslatokat is fel lehet vázolni, amelyekkel talán oldható ez a jelentős feszültség. Te melyiket tartod a fontosabbnak?

► Az elsőt, bár ez nem feltétlenül apokaliptikus vízió, inkább valamiféle kicsit optimista-realista gondolkodásmód. A 21. század annyi újdonsággal, jó, de veszélyes dologgal szolgál, amelyeknek negatív oldaluk is van, hogy erre nem lehet nem figyelni. Az életben előfordul, hogy az ember megteheti, hogy nem vesz tudomást arról, amit maga körül tapasztal, és van, hogy nem. Ez most a „van, hogy nem” helyzet.

Ami a másik utat, a jó tanácsokat illeti, azokkal én mindig bajban vagyok. Pszichoanalitikusként tevékenykedem, aki sosem mondhatja azt, hogy „jó napot kívánok, rúgja ki Józsit, és helyette Gézával barátkozzon”, mert ez lélektani feltáró munka, aminek a legfontosabb ars poeticája, hogy mindenkinek a pszichoanalitikusa segítségével, de saját magának kell rájönnie bizonyos összefüggésekre, amelyekhez értelmezéseket kap. Azért sem szeretek konkrét tanácsokat adni, mert minden család érzelmi kontextusa más. Az egyértelműnek látszó generális tanácsokkal – amelyektől egyébként hemzseg az internet – nekem az a bajom, hogy mindenki elhiszi, hogy ha azt a két mondatot jól alkalmazza, az majd neki segíteni fog. Ezzel mentesül a saját valóságának feltérképezésétől és megértésétől, pedig azt nem lehet megúszni. Lehet, hogy két hangzatos mondat egy konkrét helyzetben valakinek véletlenül segít, de úgy általában nyilván nem fog.

► Azon gondolkodtam, hogy egy pszichoanalitikus vajon csak a saját szemszögéből látja-e világot. Ahogy az autókereskedő szerint minden autó csodás és remekül megy, az autószerelő szerint viszont minden autó rossz, és még szerencse, hogy a többségükön tud segíteni. A te foglalkozásod esetében nem szükségszerű-e, hogy csak a nem jól működő helyzetekkel találkozol?

► Abban igazad van, hogy mindenki másként látja a világot. Amit én látok, azt mások nem látják, és ez nyilván fordítva is igaz. Valószínűleg a marketingszakember, a kommunikációkutató, a szociológus nem szokta nézni a mögöttes érzelmi folyamatokat, engem meg csak az érdekel, azok az összefüggések, amik a kutatási adatok mögött találhatók. Engem az foglalkoztat, hogy lehet-e kapcsolatot találni két meglévő kutatási adat, például a jellemző életérzés és a korcsoportok típusos viselkedése között. Sokszor hetekig gondolkozom azon, hogyan kapcsolódik egyik a másikhoz, milyen érzelem kell mindehhez, milyen étellel szembeni attitűd. Milyen tudattalan konstelláció fűzi össze ma egy tizen- vagy huszonevévesben azokat az érzelmeket, amelyekkel ő áll a lábán, és amelyek szükségesek lennének az önbizalmához, önértékeléséhez és önbecsüléséhez? Én inkább a klinikai pszichológia felől jövök: azt nézem, van-e tünetképzés, van-e a tünetképzésnek lehetősége vagy veszélye. Mi az a jellemző érzelmi kép, ami a 21. századra kirajzolódik?

A pszichoterapeuták kezében van egy fontos fegyver: sok mindenfélét lehet ugyan magyarázni a világról, de hogy valójában milyen, azt a pszichiátriák kórrajzain lehet megnézni az alapján, hogy aktuálisan mi a vezető pszichiátriai vagy pszichoterápiás diagnosztikus adat. Ma ez a narcisztikus és agresszív tünetképződés mentén írható le.

Szóval, ha így nézzük, végül is én mindig a boldogtalanabbik vége felől nézem a dolgokat. Arra figyelmeztetek a könyveimben, hogy azt, ami igazán fontos, ma néha nehezebb megőrizni, mint régen.

THIMÁR ATTILA (1969) Budapest

► Nagyjából kétfévente publikálsz egy könyvet. Ez elég nagy munkatempó – nekem sosem volt ilyen, vagy csak rosszul osztom be az életemet –, hogy tudsz erre is időt szakítani a klinikai munká, a rengeteg konferencia és előadás mellett?

► Másfél évig írom a könyvemet a fejemben. Amikor megvan a vezérfonal, csak annyit teszek, hogy négy héttel korábban, mielőtt elkezdeném a munkát, megírom a tartalomjegyzéket. Azután magam mellé gyűjtöm az összes szükséges szakirodalmat, leülök, és öt hét múlva felállok, hogy megírtam a könyvet. De ekkor napi tizenkét órát írok, mert ilyen tempóban jön belőlem.

► Ez egy pompás szakdolgozati módszertani útmutató. De bennem felmerül a kérdés, hogy miért éppen a könyvet választottad mint kommunikációs eszközt, amikor manapság sokféle egyéb lehetőséggel vagyunk körülvéve. Lehetne YouTube-csatorna is, vagy saját blog – ezek a mai online világban működő formák nem állnak közel hozzád?

► Nem mondom, hogy nem állnak közel hozzám, viszont ha már állandóan ilyen témákról beszélek, fel kell mutatnom valami következetességet abban, hogy mindazt, amit fontosnak tartok, még mindig printben írom le. Számtalanszor kértek fel, illetve ajánlottak nekem saját YouTube-csatornát. Az viszont egy másfajta kapcsolódás az emberekkel, mint a könyv. Bizonyos szempontból messzebb van, mégis közelebb jön a kommentek lehetősége révén. Vannak, akik képesek vállalni, hogy állandóan csinálják, én biztosan nem tudnék erre annyi időt szánni, amennyi szükséges. Inkább őszintén felvállalom, hogy nem szeretnék naponta harminc embernek válaszolgatni, mint hogy könnyelműen azt mondom, hogy persze-persze, mindenkit szeretek, aztán még vissza sem írok nekik. Az élőszóban hiszek inkább, meg a print lassúságában. Most is nyolc kiló könyvet hoztam el az antikváriumból.

► X-generációsként én is alapvetően könyvpárti vagyok, de azzal is számolni kell, hogy éppen az Y- és Z-generációhoz gyorsabban és hatékonyabban jutna el az online térben mindaz, amit a könyvekben leírsz. Kiknek, melyik generációnak szólnak a megfigyelések, amelyeket a könyvekben elemzel?

► Ma nagyon sok otthon ragadó fiatal felnőttet látunk magunk körül, és az ő életükről nagyon sok családban a szülő dönt, aki az idősebb generációhoz tartozik, ezért alapvetően a szülőknek írok, az X-, illetve az Y-generációsoknak, a Z-generáció szüleinek. De megdöbbenően sok tizenéves is ismeri a könyveimet. Ebben szerepe lehet annak is, hogy rengeteg cikkem olvasható az interneten, és ezeket nagy számban osztják meg a fiatalok. Sokszor a szülők vásárolnak könyvet a tinédzser gyerekeiknek. De a könyveimet alapvetően a szülőknek szánom, mert tinédzsereknek írni egy másik műfaj. Az első könyvem, az *Intim szféra* ilyen volt, meg is fordult a fejemben, hogy meg lehetne csinálni ennek egyfajta újraformálását. Akkor újfent tudnék mondani valamit a 12–17 éves korosztálynak. És lehet, hogy azt már e-book olvasóra kellene elkészíteni. De ezt még fontolgatom.

► A könyvek mellett rengeteg előadást is tartasz, felnőttek mellett fiataloknak, tizenéveseknek is. Az ő számukra hogyan tud hitelessé válni az, aki egy régebbi, internet előtti világból származik, és sok mindenben a régi értékeket képviseli?

► Szerintem akkor lesz valaki hiteles, ha nem teljesen tökéletes és perfekcionista, ha hibázik is olykor, ha van benne humor, jókedv és valamilyen megejtő vonás, ami egy tizenöt évessel is tudatja, hogy a vele szemben álló „nagyon okos” felnőtt egyébként bizonyos pontokon egy kicsit béna, mert az információk korban ő járatlanabb. Úgy gondolom, hogy ezzel az alapállással sok mindent át lehet adni. Rengeteg diákelőadásra is hívnak, ezek között van, ami igen nehéz, mert közel hatszáz diák ül ott. Közepesen nehéz, amikor háromszáz körüli, és egészen könnyűnek látszik, ha csak száz valahány tanuló van jelen. Ezek olyan alkalmak, amikor pontosan le lehet mérni, hogy ha képes vagyok egy stand up előadás stíluselemeit is magamévá téve hatpercenként mondani valami humorosat, utána valami aranyosat, akkor meg lehet ragadni a figyelmüket, és tényleg figyelnek. Akkor megy át a lényeg, ha vannak hozzá példák, ha az nem egy elméleti dolog, és ők megérzik, hogy én ezt nem azért mondom, mert olvastam valahol, hanem mert a két szememmel láttam. Ha ez egy való tapasztalat.

A gyerekek már telítődtek azzal, hogy ma mindenki annyira okos és annyira tudja a dolgokat. A YouTube csak olyan celebekkel van tele, akik mind nagyon fűjják a magukét. A gyerekeknek nagyon nehéz így, nem biztos, hogy van annyi kapacitásuk, hogy megtalálják, kit és miért kell tényleg meghallgatni. Nagy kérdés, hogy az ízlésük, kultúrájuk vezérfonala aktuálisan kinek a kezében van.

Nemcsak a netceleb szellemi vezérekre gondolok, hanem arra is, hogy otthon milyen kulturáltság veszi őket körül.

➤ **Az előadások mellett számos interjút is adsz. Mennyire vetsz számot azzal, hogy immár közismert személy vagy – bizonyos szempontból híresség –, a feltöltött videóidat több tízezren nézik meg, és sokaknak fontos, amit mondasz?**

➤ Nagyon sok előadást tartok, rengeteg megkeresést kapok, interjúkat adok. Emögött van valamiféle elhatározás a részemről, nagyjából tíz éve. Akkor – az Y-generációs könyvem előtt egy évvel – döbbsentem rá először, hogy valami nagy változás készülődik. Akkor úgy reagáltak körülöttem az emberek, hogy „á, biztos nem lesz ilyen”, meg „nem olyan fontos”. Ehhez képest most itt tartunk, ahol tartunk. Az első egyike vagyok, aki azt mondta, hogy vigyázni kell, és úgy gondolom, hogy azt a tudást, amit megszereztem, és a sok gondolkodás eredményét érdemes megosztanom másokkal.

Az előbb említettem, hogy nem szoktam konkrét tanácsokat adni az előadásokon. Fontos tapasztalat ennyi előadás után, hogy a hallgatóság egy részén többnyire látom, amint elmélyülten figyel, és gondolatban már alkalmazza a hallottakat a saját életére. Valószínűleg neki is, meg a család egészének is van önreflexiója. Gondolkodni fognak azon, amit hallottak. Másrészt számos szülő van, aki felteszi a kérdését, és már látom, hogy agresszív, és a kérdésében benne rejlik annak válaszképtelensége. A kérdésének provokatív jellege mögött az bújik meg, hogy ő egy konkrét tanácsot szeretne kapni, ami valójában használhatatlan, de ő ezt nem hiszi el. Őszintén gondolja, hogy tanácsot kér, én meg tudom, hogy az a mondat, amit ő haza akar vinni, nem fog működni. Ennek a helyzetnek próbálok elébe menni a hatszáz fős előadáson azzal, hogy amikor valaki elkezd sorolni, hogy „de náluk otthon az van”, meg „ekkora a gyerek”, akkor elmondom, hogy én társadalmi jelenségekről beszélek, mert már vannak csapásirányok, amikre figyelni kell. Hány évesen, milyen okostelefonja legyen a gyerekeknek, mennyi időt engedjük használni, mit engedünk letölteni – de azt már a család egyéni érzelmi rendszere, mítosza, ceremóniája és hagyományai fogják meghatározni, hogy ezt hogyan éri el, mi a jó út: közös családi megbeszélés vagy kettesben egy cukrászdában, hogy határozottság vagy éppen gyengeség szükséges-e hozzá.

➤ **Amikor előadást tartasz a fiataloknak, akik egy másik generáció képviselői, mire figyelnek a legjobban?**

➤ Amikor történeteket hozok arról, hogy mi esik meg köztük. Hogy hogyan néz ki az a kortárs agresszió, aminek nem kellene megtörténnie. Komoly kifogásom az információs korról kapcsolatban, hogy ez a fajta kommunikációs éra elvette a gyerekektől a felhőtlen gyerekkor lehetőségét. Vannak jó részei az online térnek, de ezt a lehetőséget kegyetlenül elvette a gyerekektől. Hatéves koruktól folyamatosan kommunikálnak írásban is. Nyolc-kilenc évesen, megkapva az első okostelefont, állandóan projektív készenlétben vannak, képeket néznek, posztokat olvasnak, maguk is írnak. Az a fajta gyereklét, ami régen volt, és ami az Y-generációnak még megvolt, hogy az ember csak úgy gyerekek, összesen annyi dolga van, hogy megegye a fagyit, ne egyen csokit ebéd előtt, valamennyit tanuljon, megpróbáljon ötösöket hozni, feküdjön le időben, egyébként a délutánjai és a hétvégei szabadok, az a múlté. Ma egy gyereknek figyelnie kell a csoport online normáira, azokra az érzelmekre, amik veszélyesek, figyelnie kell, hogy kivel van jóban, kivel nem, hogy ki mit mond, ki mit csinál. Állandóan egymást nézik. Ez a folyamatos összemérés és az állandó rivalizáció pedig iszonyatosan fárasztó, de főleg szorongáskeltő. Úgy látjuk a kutatási adatokban, hogy a gyerekek már korán felnőtt problémákkal és szorongástípusokkal küzdenek. És nincs olyan, hogy „ő, én nem veszek részt benne, mert nem csinálok semmit, csak olvasok”, mert a bejegyzéseket, hozzászólásokat olvasni ugyanolyan megterhelő.

➤ **Ezek a generációs jellemzők általánosak vagy inkább a nagyvárosias életformához kötődnek?**

➤ Évekig ringattam magam abban a hitben pestiként, hogy vidéken mindenki boldog. A kis falvakban még biztosan mindenki szereti egymást, és egyáltalán nem nyomkodják a gyerekek az okostelefont, hanem játszanak, ahogy azt kell. Azután beszéltem néhány vidéken tanító tanárkollégával, és kiderült, hogy ez egyáltalán nincs így. A gyerek kimehetne a kertbe vagy át a szomszéd kislányhoz, de inkább nyomkodja a telefont. Aztán egy előadáson találkoztam más területen tevékenykedő szakemberekkel, akik elmondták, hogy Magyarország legszegényebb régióiban is, ahol tényleg az életben maradásért és a létminimumért küzdenek, ott is van a gyerekeknél okostelefon, és használják a közösségi médiát, mert nem lehet kimaradni. Igazából már az a különleges, ha valahol nincs meg az online tér.

► Ha ez ilyen általános jelenség a Földön, vagy maradjunk szűkebb környezetünkben, itthon, és tudható, hogy ez negatív folyamat, lehet-e tenni ellene, és milyen utakat érdemes választani?

► Egy hasonlattal válaszolok. Olyan ez, mint amikor kétnyelvű a gyerek. Ha valakinek magyar az anyukája, angol az apukája, ő rögtön két nyelvet tanul. Mind a kettőt tudja, mind a kettő segítségével kommunikál, nem lehet kizárólagosan az egyiket vagy másikat erőltetni. A szülők akkor teszik jól, még tizenkilenc éves korban is, ha mind a két nyelvet fontosnak tartják és használják. Nem lehet nem részt venni az információs korban, mert ebben élünk. De nagyon nagy könnyelműség elengedni azt a fajta offline működést, ami egyébként az élet alapja jelenleg is! Hihetetlenül fontos, hogy a gyerek képes legyen az online világon kívül, az offline térben is feltalálni magát. Hogy jól tűrje a szeparációs szorongását, vagyis képes legyen egyedül maradni, szeressen gondolkodni, szeressen olvasni – és ez most nem valamiféle elitista bölcsészszöveg, hanem annak a közvetítése, hogy az a fajta lassú kulturáltság vagy lassabbnak látszó értelmi működés, ami a 20. század vége és még az információs éra megjelenése előtt volt, kiemelkedően fontos. Az ember agya még arra van „programozva”. Az a gyorsaság, amit most látunk, kognitív értelemben valóban létezik, mert látjuk, hogy egy tizenkilenc hónapos gyerek is elkezd használni az okostelefont, el tudja indítani rajta a YouTube-t a kedvenc rajzfilmjével. De a jelenség pont azt mutatja, hogy ez az alapvetően érzelmi eszközökkel indukált okosság még nem tartalmazhat semmiféle valódi megértést. Ez egy technikai eszközhasználat. Ha ehhez kezdenek kapcsolódni az érzelmek, az más, mint régen, amikor egy könyv felé irányultak. Ha már az eszközhasználatot nézzük, mi még kinyitottuk és becsuktuk a könyvet, de már a legkisebnek az olvasás, a megértés, az elmélyülés, a belső narráció, mindaz, ami miatt az ember gazdagodik egy könyvvel, az félő, hogy hiányozni fog. Azoknál, akik már nagyon korán szocializálódnak a technikai ügyességre, egy olyan működést indít el, ahol a tényleges eszközhasználati technológia észrevétlenül kezdi húzni az érzelmek működését is olyan irányba, ahol minden gyorsnak látszik, elérhetőnek.

Nem az a fő kérdés, hogy printet jobb-e olvasni vagy az érintőképernyőt, mert nyilván printet, még a szemmozgásunk is más, ha printet olvasunk. Viszont tudomásul kell venni, hogy a működéshez vagy az élmény átéléséhez kapcsolódó vágyak egy gyors gondolkodású, gyors és értelmes eszközt használó generációnál egészen másként alakulnak, és még nem lehet látni, hogy e generáció tagjai öt-tíz év múlva birtokában lesznek-e bármilyen olyan tudásnak, amit ilyen gyorsan szerettek meg. A kérdés tehát az, hogy akik kisgyerekkoruktól így nőnek fel, milyen életre ítéltetnek.

► Ítéltetnek? Valójában mi, az idősebb generáció, a szülők ítélik őket.

► Így van.

► Ezzel a helyzettel mindenképpen kezdeni kellene valamit. Például lehetne olyan mozgalmat hirdetni, hogy ha hazamész, otthon ne vedd elő a mobiltelefont, a tabletet. A számítógépet csak akkor kapcsold be, ha a gyerek alszik vagy nem látja. Vagy ha ezt nem tudod megtenni, különíts el olyan tereket, ahová a gyerek nem tud belépni, ahol nem látja a rossz példát.

► Igen, vagy hívj vendégeket, rendezz egy kis házi filmklubot. Vagy lehetne szervezni olvasóklubokat, ahol mindenki elolvassa ugyanazt a könyvet, aztán meg lehet beszélni. Lehetne akár kimondottan tinédzsereknek is. De létezik például a SlowHow mozgalom is, a „vidd cukrászdába a nagymamád!” – egy félórásra próbálj meg visszalassulni a nagy tempójára. Ezek mind jó irányba mutatnak.

► Ezek az összefüggések azért nem túl bonyolultak, és józan ésszel könnyen belátható, hogy egy belülről fakadó vagy akár kívülről jövő, az eszközhasználatot érintő társadalmi korlátozás jobb irányba terelné a folyamatokat.

► Igen, ezt meg lehetne tenni, talán a szülők, akik egyre inkább az Y-generációból kerülnek ki, és ők maguk is eszközhasználók, jobban átérzik ennek fontosságát. Az a szülő, aki otthon kicsapja a két telefonját, mert még gyorsan lebonyolít egy üzleti levelezést, és még rákukkant a saját Facebookjára, percekben belül rá fog jönni, hogy bort iszik és vizet prédikál. Milyen alapon mondja a gyerekeknek, hogy ne használja a saját készülékét?

A „milyen alapon mondja?” kérdésben megjelenik a másik nagyon fontos változás, amivel a szülőknek tisztában kell lenniük. Az a fajta tekintélypozíció, ami régen megvolt – ha az apám megtehet valamit, attól én még nem tehetem meg ugyanazt, mert én gyerek vagyok –, ez ma már eltűnt. A gyerek az online térben sokkal hamarabb meglát dolgokat, meg is fogalmazza őket, és az internet státuskülönbségeket elmosó működése miatt ott már egészen elképesztő életkorokban a szülővel

partneri szintre húzza fel magát. A tekintélyelvű kijelentések az online térben egyáltalán nem működnek. Legjobb, ha a szülő inkább szabályozza önmagát.

➤ **Az interneten elég nagy olvasottságot ért el az az interjúd, amelynek a vezérszlogenje: „Ha drogot nem ad a gyerekeknek, miért vesz neki mobilt?” Ez eléggé erős megfogalmazás, de éppen ezért irányítja a figyelmünket a probléma lényegére. Ezekkel az erős metaforákkal és retorikai eszközökkel lehetne hatni az Y-generációs szülőkre?**

➤ Szerintem igen, az Y-generáció ezzel a helyzettel nagyrészt tisztában lesz. Ők is bizonyos értelemben addikciótól szenvednek, ezért nyilván másként fogják ezt a helyzetet értelmezni.

Számolni kell persze azzal is, hogy még a kutatói társadalom felől is érkezik olyan eredmény, amely szerint az a jelenség, amiről beszélünk, nem áll fenn. Aki azt akarja gondolni, hogy nem olyan mértékű a baj, nyilván olyan kutatási eredményt keres, amelyben talál meggyőző érveket arra, hogy az eszközhasználat nem is káros. Szerintem pedig igenis nagy baj van. Egyetértek Jean M. Twenge amerikai generációkutató pszichológussal: a szülők nagy része még ott tart, hogy rögtön védekezik, mondván, miért ne vegyen okostelefont a gyerekének. Amerikában is, máshol is azonnal jön a válasz: „El akarom érni a gyerekeimet, mi az, hogy nem érhetem el?!” Twenge azt mondja, hogy a szülő vegyen „buta” telefont. Miért kell okostelefon?

Egyik előadásom után kaptam egy húsz centiméter hosszú e-mailt, amelyben egy anya leírta, hogy az internet korában már nem lehet „buta” telefont kapni. Visszaküldtem neki egy linket az egyik telefoncég nagyifonjához – ha akar, be tud szerezni ilyen telefont is. Elsőre a szülőknél is van egy furcsa, irritált attitűd. Ez két dolog miatt következhet be. Az egyik az, hogy hatalmas szorongás van bennük. Érzik, hogy valami baj van, de ezt elfedi egy tudattalan perceptuális hómező. Igazi perceptuális vakság alakul ki, és ebből fakad ez az irritáció, hogy „most mit ijesztget, nincs is ezzel semmi”. A másik irritált reakcióban pedig az a fajta érintettség van, amikor már tudja, hogy baj van, de azt mondja, hogy ehhez neki joga van. „Te nekem ne mondd meg, hogy mit és miért!” Mindkét szülői magatartást meg lehet érteni az adott család, az ő élete kontextusában, hogy miért ilyen, miért reagál így. Én viszont ilyenkor mindig el szoktam mondani, hogy itt egyáltalán nem arról szól most már az élet, hogy a szülő hogy érzi magát és mit gondol. Arról van szó, hogy tíz-tizenöt-húsz év múlva a gyerekének milyen felnőtt élete lesz. Nagyon erősen bele kell gondolni abba, hogy úgy néz ki, egyáltalán nem olyan vonások mentén alakul majd a gyerek élete, mint azt egy X-generációs szülő most párás szemekkel elképzei, vagy mint egy Y-generációs gondolja, aki még azt mondja, hogy biztos jó élete lesz a mostani egyévesének. Egyáltalán nem biztos.

➤ **És a gyerekek, a diákok hogy látják saját szüleiket? Ők is érzik a kommunikációs problémát az idősebbek irányában?**

➤ Valamilyen formában érzékelik. Azon gondolkozom, milyen arányszámot mondjak, hogy ne legyen túl elkésztítő. Mondjuk, legyen fele-fele. Ha tartok tíz diákelőadást, és mindegyik alkalommal megkérdem, hogy kinek vannak jó fej szülei, van olyan, hogy egyáltalán nem emelik fel a kezüket, körülbelül az előadások felében. Van, amikor nagyon sokan felemelik. Nem tudnék tájégséget vagy életkort mondani, amelyik szignifikáns.

➤ **Tehát a mai tinédzser diákok ötven százaléka úgy gondolja, hogy nem lehet semmit sem kezdeni a szüleivel?**

➤ Igen, nagyjából. Sokszor csak egy-két látszatkéz emelkedik fel a kérdésre. Na jó, ne legyen ötven, legyen negyven százalék. De az is sok. Ez nyilván azt jelenti, hogy a szülők hullafáradtan hazaesnek, és nem foglalkoznak azzal, mi van a gyerekük online életével. Nem kérdezik rá, nem néznek rá, és nem mennek oda remek zenét hallgatni, rajzfilmeket, filmeket nézni, posztokat és fotókat bámulni. Hanem azt mondják, hogy „Úristen, gyerekeim, menj már lefeküdni, ugye, kész van már a leckéd?” A szülők nagy része úgy viselkedik, mint egy igazi 20. századi, az információs kor előtti szülő.

Akkor még nem kellett ezzel az egész online-nal foglalkozni. Mindenki hazament, és az volt a lényeg, hogy a gyerek evett-e, ivott-e, kész-e a lecke. De ma legalább hetente háromszor – ezt ajánlják a kutatók – be kellene illeszteni este legalább egy félórás-órás időszakot, amikor elkezdünk beszélgetni: „És egyébként mi történt veled az online térben, bántott-e valaki, kivel beszéltél, ki küldött valami tök izgit, megmutatod-e a fotókat?” El kellene jutni egy nyolc-tíz-tizenkét évessel oda, hogy önként megmutassa az Instagramját, amit nem fog megmutatni egy „bezzegelő” szülőnek, aki unottan ül, és már az első kép után azt mondja, hogy „jól van, mucikám, megyek, megindítom a mosógépet”, és nem jön vissza. Ezek olyan kibúvók, amiket minden szülő ismer. Csinálja is, meg nem is,

mert már tévét szeretne nézni, mert mindjárt fél kilenc van. Ez egyrészt teljesen érthető, én mégis azt mondom, hogy teljesen megengedhetetlen. Mert amikor a szülő észreveszi, hogy helyzet van, akkor már sokszor túl késő. Kérdőre vonni egy tizenhét éveset sokkal nehezebb, mint egy kilencévest. A tizenhét éves nem fogja azt mondani, hogy itt a telefonom, nézd végig, nézd meg, hanem inkább azt mondja: „Nem gondolod, hogy megmutatom?!”

Az is igaz, hogy amikor offline körülmények között találkozom a diákokkal, például előadás után, olyanok, mint ami a kutatási adatokból kiolvasható. Minden látszat ellenére nagyon szívesen beszélgetnek. Csak nem nagyon beszélget velük senki. Mármint a felnőttek közül. A családi kommunikációra szánt idő hervasztóan kevés, az iskolában mindenki rohan, a felnőttek nem nagyon szoktak leülni. Néha egy-egy rokonlátogatás, de az meg milyen? És kész. Érdekes észrevenni, hogy nagyon kevés olyan használható felnőtt van napközben meg este, nem is feltétlenül szülő, hanem jó fej nagybácsi vagy más rokon, aki egyébként hajlandó lenne beszélgetni, meghallgatni a fiatalt.

▼ De ez nemcsak az információs kor eredménye. Korábban is így volt, nem? Már az én gyermekkoromban is...

✓ Így volt, de a probléma nem oldódott meg, inkább súlyosbodott. Körülbelül hét éve volt először, hogy Zacher Gáborral tartottunk előadást, akkor használtuk a „hétperces gyerek” fogalmát. Készült egy megdöbbenő adatokkal teli dunántúli kutatás, aminek az az eredménye, hogy a családi kommunikáció a gyerekekkel Magyarországon napi hét perc. És akkoriban ennyire még be sem indult a közösségi média. Ha a valós életben a valódi kommunikáció elég csekély, a gyerekekben marad egy ösztönös igény a jóval kiterjedtebb kommunikációval rendelkező online térben létező formákra itt, az offline világban is. De ha ez valójában érzelmileg elégtelen, vagy olyan helyzetet biztosít, ami értékeiben nem diffundálható az online térben, akkor mégiscsak azt a hiányt jelöli, hogy kellene valaki a szülő házában, a családban vagy bárhol, aki időt, türelmet és szeretetet áldoz arra, hogy ezt a helyzetet elmondja a gyerekeknek, és átbeszélje vele a nehézségeket.

Vannak olyan cikkek is – például nemrég, egy-két napja olvastam egyet –, hogy nem is olyan káros a közösségi média. Az írás nyilván hatásvadász volt, mert már a nyolcadik sorban azt írta, hogy egyébként kártékony, csak bizonyos csoportokban nem. A közösségi médiában egy szorongó, befelé forduló gyerek milyen jól megtanulhat ismerkedni és beszélgetni, kialakít kapcsolatot, leír mondatokat. Megtapasztalja, hogyan tudja uralni a szorongását, és ez egy nagyon szép szimulációs rendszer. De a nagy dolog az lenne, ha ez a gyerek kimegy a lakás ajtaján, és ugyanazt meg tudja csinálni egy szemtől szemben helyzetben. Hogy ez az elért jó hatás kivihető-e a valóságba – erről viszont már nem szólnak a cikkek.

Olyannak tűnik a helyzet, hogy a közösségi média addiktív mivoltához képest most címkéket kell ráakasztani. Olyanokat, mint amik például arról szólnak az alkoholistáknál, hogy ha nem tetszik napi három liter bort meginni, akkor már nem tetszik alkoholistának lenni. Tehát online függőség, de közben legalizált, támogatott, elismert, sőt, az egyik legtrendibb dolog.

▼ Akkor mégiscsak kellene egy külső, hatalmi tiltás is az ügyben? Kínában például betiltották a Facebookot. Az ottani pszichológusok vizsgálják-e, hogy van-e ennek pozitív hatása?

✓ Ázsiában a legnagyobb probléma az online addikció és az online játékfüggőség. Ezekben a nagyon fegyelmezett gyerekekkel jellemezhető országokban ez egy hihetetlenül nehezen kézben tartható dolog.

Ami a központi szabályozást illeti, úgy gondolom, hogy nagy kérdés, mit és hogyan lehet szabályozni valójában akkor, amikor egy gyerek a saját eszközére azt és úgy tölt le, amit és ahogy akar, és megtalál olyan csatornákat, amikről a szülő azt sem tudja, hogy léteznek. Az ilyen típusú szabályozásban nem feltétlenül hiszek, mert az olyan, mintha azt mondanánk, hogy a gyereket az alkoholvásárlá-

si korhatár egymaga képes megvédeni attól, hogy tizen-nyolc éves kora előtt alkoholistá legyen. Ha inni akar, hozzájut. Nem azért nem fog inni, mert nem ihatott tizennyolc éves koráig, hanem azért, mert nem akar alkoholistá lenni. A beavatkozásoknak tehát értelmeseknek és hasznosaknak kell lenniük. A felnőttek azért hozzák meg a szabályokat, mert felismerik a trendi jelleg mellett a veszélyt, de nem mondják azt, hogy egyáltalán ne csináld. Twenge azt mondja, hogy másfél-két óra használatban húzható meg a határ, ami még nem okoz személyiségbeli károsodást.

► **De mit lehet tenni, ha ez egy olyan iparág, amely újabb és újabb piaci területekre tör?**

► Nemrég Franciaországban rendelkeztek arról, hogy az iskolákból kitiltják az okoseszközöket. Sokan ágálnak ellene, sokan úgy gondolják, hogy ez teljes képtelenség a 21. században, és sokan támogatják, mert a gyerekek érzelmi fejlődését ezen a módon lehet megvédeni. A tanulás, a megértés, az elmélyült figyelem és a megjegyzés-émlékezés folyamatához kell a nyugalom. Ha érintőképernyő van a közelben, egy tininek óránként tizenkétszer térítődik el a figyelme, mert ilyen vonzerővel bír az impulzus utáni vágy és az a dopaminlöket, amit át lehet élni, ha posztokat és képeket néz, vagy az ismerősök számát tudja növelni, vagy ha várja a lájkokat.

► **Ha élére állítjuk a kérdést, akkor manapság, a 21. század elején a fiatalok esetében mi okoz nagyobb kárt: a drogfogasztás vagy az online médiafogasztás?**

► Az online addikció. Többek közt azért, mert nem is tudjuk, hogy mekkora. Ettől már vélelmezhetően sokkal nagyobb.

Én leginkább akkor döbbenek meg, amikor óvodába megyek, olyan előadást tartok, ahol óvodapedagógusok vannak, akik odajönnek, és elmondják, hogy mi folyik a nagycsoportban, az öt-hat éveseknél. Egy amerikai kutatás kimutatta, hogy az egyévesnél fiatalabbak tíz-tizenkét százaléka már tablet user: ez nyilvánvalóan addikció. Magyarországon az eszközellátottság nagyon jó, tehát vélelmezhetjük, hogy itthon is hasonló a helyzet. Majdnem minden háztartásban van már okoseszköz, internet. A bementések általában úgy néznek ki, hogy a tíz-tizenkét évesek is képesek napi tizen-nyolc órát online lenni és csinálni valamit. Hát a tizennyolc éves? Gondolhatod, hogy az tizenhat órában online van, ha teheti. Egész pontosan, amíg ébren van...

Ez addikció, és azért veszélyes, mert hosszú ideig fel sem tűnik. A telefon működik, csak az aksiját kell feltölteni. És, mondjuk, az első szervizelésnél derül ki, hogy ha a gyerek nem kap a kezébe három napig telefont, csendben elkezd őrjöngeni, hogy ő ezt így nem bírja ki. Ekkor lehet egy kicsit észbe kapni. Vagy akkor, ha szabad neki játszani, de sűríteni vagy növelni akarja az időtartamot. Ha látszik, hogy az adagot akarja növelni, és nem lehet ezt kiváltani valami offline dologgal, akkor nagyon el kell kezdeni gondolkodni az addikció tényén, visszaszorítani az online teret az életében, és egyre klasszabb dolgokat mutatni az offline térben.

Jó elmenni nyaralni legalább két hétre tértől nélküli helyekre, és olyan beszélgetős helyzeteket teremteni, ahol az egész család egymásra figyel, nem arra, hogy ki és mit posztolt. Az offline élet még mindig a realitás, és mindennél fontosabb, hogy a fiatalok és a gyerekek tudjanak arról, hogy később majd ebben kell jól érezniük magukat, kellő énerővel, önértékeléssel és önbizalommal, amit nem kívülről kapnak, hanem belső előállítású.

Úgy gondolom, ez ma a legnagyobb szülői kihívás.

SZALAY LAJOS, *Rajz A magyar dráma c. kötetből, 1956*

AMBRUS GYŐZŐ, Kivégzés, 1956

AMBRUS GYŐZŐ, *Elfogottak*, 1957

SZAKOLCZAY LAJOS (1941) Budapest

SZAKOLCZAY LAJOS

Kit elítéltek, hódéra magának

Csillag Tibor: Bejárat a múltba

Csillag Tibor (1928–2007), az ismeretlen pesterzsébeti költő tíz éve halott. Hogy ismeretlen, pontosabban csak a kevés, még élő barát előtt ismert, mindannyiunk szégyene. A magyar irodalomtörténet és -kritika, már ami a kortársak értékelését illeti, aluszékony, csak arra a zajra ébred föl – sok van belőle, és a *zajongók* költőnek érzik-mondják magukat –, amely a repedt cintányérok (posztavantgárd, neoblabla, slam poetry) összeütéséből keletkezik. S rögtön értékvonulatot képez (vizionál) a korábbi líra hagyományt így-úgy fölrugó nagyhangú csoportokból. Ennek az „ide kapok – oda kapok” szemléletnek esett csaknem áldozatul a világ egyik legnagyobb költője, József Attila, s ez ítélte feledésre, holott a mostani „avantgárd” sokat tanulhatna tőle, Kassák Lajost is.

Ha ilyen klasszikusok kezdik elveszíteni (bár elveszíthetetlen!) a rangjukat – azonban láttunk már csodát, hiszen a valódi érték újraéleszti önmagát –, hogyne kerülne a némasággal egyenlő feledés kalodájába az a költő, aki életében, az Átlók művészcsoporthoz szűk körét leszámítva, nem tudta magának kivívni a költészetét megillető helyet. Kishitúsége, kirekesztettsége, az akarva-akaratlan rászakadt József Attila-i sors (szenvadás, önvád, sajátságos gondolatvilág, anyakomplexus stb.) terhe, az ÁVH börtöne akadályozta meg, hogy költészete ismertebbé váljék?

Ha más nem, a Shakespeare és az olasz reneszánsz iránti szerelme, amelyekről műfordítás- és tanulmánykötetekben vallott, kelthetett volna nagyobb figyelmet. De aki saját szerepét és alakját indokolatlanul kicsinynek látta a külvilágban (miként a lírikus utószóként is értelmezhető egyik, 1979-ből való levélrészlete közli), az „túlzott gátoltságból, talán csak jóérzésből” a saját sírját ásta. Félelmetes a fönti levél záró gondolata. „De mint Josef K. próbálkozhatsz be a szellemi életbe bármiféle csellel: megalázkodással, hízelgéssel, góggal, ha nem akarnak befogadni: egy lehetőség marad számodra, a kiközösítetté.”

Ez utóbbi megállapítás is csak félig igaz, hiszen Csillag Tibor csillaga a pesterzsébeti égbolton fényesen ragyogott. Olyan művésztársak vették körül – élén a baráti társaság motorjaként ismert költővel, a Stádiumot megálmodó Kárpáti Kamillal, a korán meghalt piktorral, Gaál Imrével, az itt kiteljesedő festői életművet létrehozó Rátkay Endrével és Czétényi Vilmossal –, akik az Átlók helyi színet egyetemesre emelték. Hallatlan műveltségélményükkel, a karakteres életműveikben ugyancsak megjelenő *szabadságszomj*jal, a kortárs magyar irodalmat és képzőművészetet tágitó érték-szemléletükkel nem akartak belesüppedni – erkölcsi magatartásuk folytán nem is tehették volna meg – a hely mocsarába.

Aki Rátkay Endre kozmikus méretű és igényű, a mindenség rajzát ikonikus bölcsességgel élénk varázsoló táblaképeit ismeri – ő is és barátai is Pesterzsébet fölé Firenze egét akarták emelni –, az a vásznon számtalan formában találkozhat a művésztársak, közöttük Csillag Tibor alakjával, portréival. Az utóbbi diákként, ágyú lövi ki a tehetséget, éppúgy megjelenik, mint Marke királyként vagy a söprűn lovagoló hölgyeket kulccsal kíséző „csillagportásként”, avagy földiánsok közt gondolkodó ezeréves bölcsként. Ám ez a szeretetglória, akármilyen mély is a kútja, pillanatnyilag földoldhatta a költő gatlásait – nem beszélve arról, hogy a festő barát kitalálta megannyi maszkban megjelenő figurák bizonyos öröklétet sugallnak –, de nem léphetett a költő elismertségének a helyébe.

Csillag élete végéig kiismerhetetlen (valós és képzelt) tonnákat cipelt: az idő (történelmi idő) sziklatömbjeit – „Fülünkbe ugatott még a halál korcs kutyája” (*Pirosló pusztulás: 1945*); „Tündérkertünket mégiscsak elértük / a »lány« zsarnokság trágya-záporában” (*Az Átlók négye*); „Hajnal-mosoly gyúlt az ávós szemében. / Ki hitt neki? Szabadulás? A kényszer- / munkatábor, bánya rémlett szemünkben, / lepecsételt tehervagon, sötét völgy” (*Szabadulás előtt*). Ezt súlyosította tovább, irgalmatlan teherként, érzékenysége s a nőhöz (főképp az anyához és a szeretőkhöz) fűződő viszonya.

Fullasztó üvegkalitkát épített magának, emléktársakkal összebilincselve fogyasztván a kevés levegőt, amelyből ugyan (ha épp a szenvedés nyomorúsága és köde nem takarta el a látnivalót) ki

lehetett pillantani, de a belőle való szabadulás – mert nem akarta? nem merte? nem volt hozzá ereje? – kétséges volt. Ebben a „szép rabságban” való őrlődés, melyre csak a szellem különleges tornái adtak valamiképp gyógyírt, határozta meg idegrendszerét, tette *étekké* a verset. Örökös büntudatából hozott valaminő – paradox – szabadulást. Ám ez a „szabadulás” csupán a legyőzöttség, a tehetetlenség ismérve volt. Akit egyszer megbélyegeztek – nem pecséttel, hanem tüzes vasgolyóval –, az sosem tudja magáról lerúgni a gyalázatot.

Mi másról regélne a *Büntudatom* című vers, mint erről az iszonytató lélekállapotról. „Aki rab volt, mindhalálig szorong az. / Ki rabruhát hordott, frakkján is átüt. / Mert ráförmedtek: ma is ösz-szerezzen. / Kit egyszer megaláztak, megalázott. / Kit gúnnnyal vertek, ma is gúnyra »méltó«. / Kivel nem emberként bántak, nem ember. / Akit vallattak, ma is vallomást tesz. / Akit vádoltak, büntudatba dermed. / Kit kitaszítottak, maga huny otthon. / Kit elítéltek, hódéra magának. / Ki nem lép, az erdő sarába süllyed. / Ki bújik, fogadósa a halálnak. / Akit egyszer a föld alá lelöktek, / nem az égit, a járdáig sem törhet.”

Jól látható a kötetben, hogy a hagyományos szonett ékköve, a rím (itt csak a sorok száma stim-mel) jobbra kilúgoztatik. A gondolatritmus, enjambement-nal fűszerezve, lesz a „szürke” hintó. Az állítás az állításra ráütve kopog, mert nem a szép, kellemes, ringató vers a cél, hanem – jóllehet a kép sosem lesz megtagadva – a „költőietlen” beszéd igazsága. A *Honfoglalás* mint cím, a minden-honnan kitagadottnak is lehetnek ilyesféle vágyai, föltszabadultabb, derűsebb versbeszédet előle-gez, ám Csillag a sokszor megverték nyersen kételkedő hangjával borítja ki a lélekbugyrot. „Elfoglaltuk a betonkatrecek szűk / konyháit, a beépített kredencet, / a kisszoba fogdáit, és a kádban / vergődünk, mint hal a dunctos üvegben. (– – –) / Elfoglaltuk az asztalnál helyünket; / lecsó, akár anyánk vére piroslik, / a borban kurucok szeme dereng fel. / De lelkünk még nem tárta fel az ajtót, / még nem foglaltuk el vidám rohammal / – pedig a miénk – a házat s hazánkat.”

Akarjuk, nem akarjuk, a rendszerváltás előtti (szemérmes hazaszeretetről valló) pillanatokban – a költemény 1989-es keltezésű – ott lélegzik a költő egész lénye. Aki fél a hétköznapi riasztó tényeitől, álomvilágában fürdőzve éli meg a valódi létállapotot. Számára a költőietlen Közért (a vásárlás netovábbja) éppúgy pusztító közeg, mint a számlakiegyenlítések sivársága. Azzal, hogy Radnóti hazaszeretétét, híres verssorának citálásával, versébe emeli, nem múlik el szorongása, de jobb jövőt – még ha az kívánsága szerint megvalósíthatatlan is – képzel magának. „Szorongok az árlövő pisztolyoktól / lányok kezében a Közértben, egyre / sorozatot eresztenek anyáink / bőrébe – kiárusítják jövődönk. / Szorongok, ha ajtóm előtt az esti / hegyekre nőtt árnyék felrémlik, és én / rádöbbenek: ez a díjbeszedő nő. / Szorongok a pénztárosnő előtt, bár / még gyereklány. Nem tudhatom, hogy másnak / e tájék mit jelent, ha én szorongok” (*Nem tudhatom*).

Ha Puskin verses regényében, a klasszikus *Anyegin*-ban vagy a próbálkozás szintjén jóval túllépő magyar párjában, az 1917-es *Nyitott könyvben* (Somlyó Zoltán) – az egyik a mese életrajza, a másik az életrajz meséje – benne foglaltatik a mindenség nem is olyan kicsi (karakteres, szenvedélytől izzó) szelete, hogyne volna ott Csillag Tibor nyolcvanhat darabból álló szonettregényében. A modernizált *én-változatban*. A romantikus sallangok helyébe a szenvedés apokaliptikus képét ültetve. A 20. század megannyi förtelmét, az emberiség-mértant kikezdő gyalázatotokat a meg-megcsukló *nem szép* mese búrájába oldva.

A *Bejárat a múltba* című szonettregény (tőlem az elnevezés) szerkezete tematikus ciklusokkal – *Hová repülnél?*, *Karácsonyi szerelem*, *Megmarad*, *Üvegkoporsó*, *Körbejáró nappal* – úgy épít az időrendre, hogy a jelen lámpája egyben magában foglalja a múltat és a jövőt is. A szorongásos látomásokat megszépíti a felhőtlen gyermek- és ifjúkor, a szatócsbolt zamata, a barátok-társak, bohém világlátók ölelése: a „málnák tűzében és zöld kötényben” álló Matild néni, akinek „szemében nyár s leves aranya úszik” (*Bejárat a múltba*); „Ha Rátkay jött, a kredenc csikorgott, / rimbomba! – verte ki rajta a ritmust. / Leonardo Ő, és Isten van itt most, / poharak zúgtak, táncoltak a polcok (– – –) / Végül fekete Dantéjába bámult, / ha konyhaszékünk reccsent rá, elámult. / »Melyik évszázad van?» – ezt tudakolta” (*Rátkay járt nálunk*).

Nem véletlen, hogy a sok barát közt is a magány kíméletlen szorítását érző, egyik verse szerint „világhuzatban” álló költő szeretettornyokat épít magának. S eme univerzális tornyoknak nemcsak a régi barátok – a Borzorrú (Kárpáti Kamil), a Kosfejű (Gaál Imre) és a Pizskosszakállú (Rátkay Endre) – lesznek lakói (közülük, sajnos, már csupán Kárpáti él), hanem a Stádium ékszerdobozában pal-lérozódo, föltörő hölgy-poéták, Rózsássy Barbara, Nagy Cili és Follinus Anna is. Az a lírikus szólítja

KAZINCZY JÁNOS ANTAL, Csizma tér, 1956

KAZINCZY JÁNOS ANTAL, 1956. november 1.

a nem akármilyen költőcsapatot, akit – fájdalommal teli versek vallanak erről – a szerelem lángsu-gara annyiszor megégetett. „Hol vagytok lányok, Barbi, Cili, Anna? / Hova lett lenge, holdas lények-tek? Míg / tavaszi mezőn futkostok vidáman, / lehet-e méltón élnetek a földön?” (*Hol vagytok költő lányok?*)

Az emberhez méltó élet, mindvégig ez izgatta, hú lenni ahhoz a közeghez, amely fölnevelte. A történelem vérgőzös napjai, hiszen *megjelölt* volt, ugyan nem múltak el fölüle nyomtalanul – Bandi, a festő okosította: „»... Te tudsz a / Rembrandt koldusairól? Nézd, a rabbi / szakállá éppúgy kunko-rog, a múltba / vezet le, alvilági inga-kútba!»” (*Csillag szállt a zsidótemplomra*) –, de az álom bármely röppályáján indult el barangolni, a szíve mindig hazahúzta. Két versben is megkérdezi, kérdése egyúttal megnyugtató és zaklató, hogy *Van-e hazám?* S a második költeményben adott válasz is csak azzal – de azzal igazán – igenlő, hogy az életrajz tényeit púpozza az íróvá készülődés-válás boldog örömeivel.

Itt sem szükséges, akárcsak a többi versében, álarc mögé bújni, hiszen a lírahős, torkában a vallomás gubancával, az élő, mozgó, szenvedő költővel azonos. „Hazám a Török Flóris utca. S az árva / Nagy Sándor utca sarkán: a szövőgyár / – s alvadtvér Holdja a rácok között állt – / aszpiri-nért mentem a patikába. / Hazám a mellékudvar a Madiszbán, / duplé órával egy kisgyerek ingben – / romos szobán koplalva keringtem, / szerkesztőségünk sólyom-rajja szárnyalt. / S hazánk volt Móricz Zsigmond sírja: ölnyi / dombján Kamillal kirobbant belőlünk / a lázadás lávája: fürödnünk a Napban! / S Kató ha szánkba dugdosta ökölnyi / szőlőszemeit, egy volt a szerelmünk: / hazánk, élj végre nálunk szabadabban.”

S ha a vágyakozás plakátlobogása, a didaktikus hűségmegvallás nem volt elég az őt foglalkoz-tató gondolat, gondolat mint magatartásforma kinyilvánítására – az emlékezésvers ugyancsak a ma terméke –, többször is körüljárja, örök vesztesként érthető, a „menni vagy maradni” problémakört. De mielőtt megkapnánk a frappáns feleletet, időzzünk el egy kicsit a költő *Demokrácia*-fogalmánál! Közbeiktatva a *Megszállás* égető szegyenét: „A lelkemet szállták meg, így a tankok / belém tapadtak szöges talpaikkal, / nemcsak Tököl s Magyarország sarában, / de szívemben is ott ragadtak éjjel. (– – –) / Áradtak gepidák és longobárdok / hazámba, s gyanakodva összehúzott / barbár szemrés-sel ázsiai hordák. / A márciusi óceáni szélvész / kifújja-e lelkünk rémét belőlünk? / Hova és milyen egyezmény alapján?”

Az 1956-os forradalom utáni megtorlás, a nép és benne az értelmiség megvesszőzése sok el-mét megzavart. A labirintus éjsötétje, középpontban az akasztásokkal, ugyancsak nem ígért *bizo-dalmat*. De aki minden korábbi megaláztatás és iszonytató szenvedés ellenére ide kötötte – igaz, jégzivataros, de mégiscsak *magyar* – sorsát, az nem a „vagy-vagy”-ok szorításában élt, hanem az önként vállalt (maradok!) fegyelmében. A *Hova repülnél?* ennek az álláspontnak a világosnál vilá-gosabb bizonyossága. „Hívogat Shakespeare árnya a virágok / bársony mezőin, a stratfordi rétek / fél évszázados távlata, a mélység, / az irgalomfűvön a galambvirág. / Hívogat Firenze konok sasorrú / száműzöttjének szirt-arcéle, távol / hegyek ismerős, anyahajú lombja. / De marasztal Eger és Kő-szeg égbe / szédült bástyája, vártapasztó vérünk. / Itt fogsz meghalni – hát hova repülnél?”

Az *elárult* 56 (verscím) gombóc a torokban – „Kussoltunk negyven évig: „*Szót se róla!*” / Szé-gyellje magát a költői, vert had. / Igaz egyén, aki egy népet elhagy?” –, melyet nem tett semmissé a börtönben való gyötrődés (*A falábú táborparancsnok, Szabadulás előtt*) szívszorítóan bizarr élménye. Ám a *Demokrácia* sem föltétlen föloldódást hoz, sokkal inkább kemény önvizsgálatot. A költőnek foj-togathatták a torkát, ellophatták tőle – kis adagokban, hogy azonnal meg ne haljon – a levegőt, ám sem a politikai és irodalmi zűrzavar, sem az igencsak megrettent lélek félelme nem foghatta be a száját. Közéleti vers az önostorozás szorításában? Inkább útkereső confiteor.

„Vajon elfelejtettünk-e hazudni? / A szavainkban rejlő szolgaság is / felszabadult? Országnyi hallgatásom / és a gondolatom nem állít-e csapdát? / Ha leoldjuk a kapukról a láncot, / szabad lesz-e a lelkünk és szavunk is? / Őszintén szólunk-e – mint az anyánkhoz, / feledjük-e a félelem ra-gályát? / Pandúrok sortüze húsunkba verte / a sebhelyet, a golyót letagadtuk, / azt mondtuk róla, hogy kelés a bőrön. / Én megöleltem álmomban a hóhért, / lelkemben hurcolom – vigyázz, barátom! / Ne ölj meg engem is, ha leteríted.”

Bármily zaklatott is ez a lírabeszéd – az igazság trónjának elfoglalásáról (illúzió!) van szó –, tár-sadalmi gyökere kitapintható. A szonettregény emlékezéssora túltekint a látható és fogható időn, s minthogy Csillag Tibor a költői mesterség megszállottja, József Attila-i dühvel és szorongásos he-

vülettel kiáltja világgá fájdalmát. Minden sorában olyan tűzzel dalol, érzelemtornyok lépcsőin lépdel fölfelé a lélek, mintha én-megvallása szeretetmáglya volna. Olykor a sírás sincs kizárva. *Barátom hiánya 2*: „csak pincefal az erzsébeti égbolt, / ha gyújtva szád nem fűt minket varázslónk, / te 'Erzsébet kovásza, ikon és vers / bábája, mindennapi harc kovácsa, / katicabogarat jövőbe fújó, / te sereghajtó, agresszív utóvéd – / jaj, világtalan nélkülöd az égbolt”.

Ha a nő, fordítsunk a belénk rögződött mondáson, a teremtés koronája, akkor közelsége, kelleme, őrző-védő gesztusa, Földanya-ölelése ajándék a férfi számára. Ám Csillag úgy szerette, olyan félelem övezte rajongással a gyengébb nemet, hogy beleremegett. Nem piedesztálra, hanem oltár-ra ültette a nőt; azt is, akit elvettek tőle (*Szeretőm elrablása*), azt is, aki „elomló testtel” csupán rá gondolva utazott a kéj hintáján (*Onán húga*), s azt is, aki hamar elengedte, gondolván, „rossz férjje-lőtt vagyok” (*Magány*). Érzelmi kisülésnek sem utolsó két verskezdet (Tested otthona, Teremtés) nem más, mint a nő apoteózis: „Az egyetlen nő, akitől sose irtózhatok: / öle szenteltvíztartó, gyöngy-kazetta, gyűszű, / gyermek-gyűjtötte kagyló, baba-ágy, / titkokkal teli barlang kalóz kikötője, / besüppedt gyermekágy, játék-fiók, / fióka-fészek, lágy, árny-ölő forrás, / völgy gyeptölcsére, kishúgod haja, / sugárzó, simító arc, melyhez bújni jó”, illetve „Elfedi-e Isten a teremtést? / Az égbe nőtt vizek dómját? Az égve / kirobbanó Nap dicsfényét? A csendből / szült árnyakat, az Úr lenyomatát mind? / Mert én soha nem feledem az első / éj boltjában ellengő hajadat, halk / Botticelli-hullámát, szívszorító / varázsát a Hold olvadt réz tűzében”.

A föntiek tükrében nehéz ideírni a megannyi kérdést. Irtózott valamely nőtől? Nem mert a kerítésen belülré lépni? A gyönyör megélése közben is szorongott? Az egyikben „a szerelem papnőjét” dicsérte, a másikban a kotelva elvesztett „parázs feleséget” látta. S végül az egyedüllétnél kötött ki. „Rossz tartanom az eget egymagamban, / magányom romos falát tataroznom, / palástolnom a női test hiányát, / s mégis kívánni csillagrajt a ködben” (*Lány, virággal*). Alkotás-lélektani rejtély (nemcsak a versre nézve), hogy milyen gát akadályozta meg „ez ügyben” való kiteljesedését.

Aligha tévedünk, ha ennek okát a túlomló anyaszereteten (anyakomplexusban) látjuk. Csillag egy kissé ezzel is a József Attila-i sorsot mintázza. Azzal a különbséggel, hogy amíg a *Kései sirató* költője a mamával kapcsolatban a vonzalmon túl a vele való veszekedő dühöt is megmutatja, addig pesterzsébeti lírikusunk számára (talán az összes nőt ideértve) egyedül az anya az igazi oltár. A kötet talán legmegrendítőbb ciklusának, az *Üvegkoporsónak* a verseit olvasván értjük meg, egyáltalán, ha ez érthető, a lángolás hőjét, az élettapaszként megélt kapcsolat mélységét, csaknem kábító hatását. Azt, hogy a mítosszá vált – emelt! – asszony (*Föld-anyám*) miként lett az életben kapott sebek gyógyítója, halhatatlanná nőtt tapasza.

„Hová lett arcod melege? Parázsba, / pipacsba szökkent? Eltűnt vatta-éjbe? / Vagy átüt a szélső falon? Felizzik? / Bakterlámpája eldereng a párnán? / Vagy visszatér a Napba: tűz-patakba, / az áttetsző virágkehelybe, rügybe, / ha robban árnyas szentmihályi erdőn? / Melengetsz harmatos zöldséggalántát? / S hová lett a hajnal köldökszinórja?... / Ha pilács-ésszel, szégyenlős mosollyal / tűztél a Mélyépítőnél a nyárra, / imbolygó létedet Zuglóra írtad, / kinyílt a rét – öledben elaludtam, / engem dajkáltál, Föld-anyánk az erdőt.”

A vallomásban, mint másutt is, az izzó szeretet „udvarló gesztusa” mellett életrajzi tények keverednek (lásd a Mélyépítőt vagy az *Apám őrszolgálatában* a KIPSZER-t stb.), de ez az *adatoló* pontosság – főképp, ha kiderül, hogy az anya tevékenysége a „kékítőt old az ég vizében” klasszikumához kötődik – csak erősíti a véghetlen fájdalmat. A *Kohótűzben* is és a *Törpe csillagban* is a mosónő mint a végte-

lenség cselédje dicsőül meg. „Megerőszakolt téged a halál: / a lerágott orrú sertés. Rőfögve, / zihálva hágott rád a sáros ólban, / hogy arcod tócsa-Napját leigázza. (– – –) / Hogy falta tűzliliom-szádnak ifjú / udvarhölgy-szirmaikat, a kéken izzó / vasalószén és szépséged virágát!” Vagy: „Áttűnsz-e a ragyás felhőn? A halmok / kétezeréves kékségén? (– – –) / Vagy elfoszlasz? Ködárny s leszáradó fű / leszel, pezsgő gyökér, kiütköző rügy / s más efféle ostobaság, a »bölcsek« / önáltató vegyi átváltozása? (– – –) / Nem, anyám! („Anyuka”, hadd mondjam újra.) / Te átizzó vasaló vagy az éjben, / fekete, fojtó füstben törpe csillag.”

A halott anyához való fohászkodás, amelyet Kárpáti Kamil is megemlít az 1987-es (itt előszóként szolgáló) esszéjében – „Süss át a tetőkön, / sültkrumpli-hődet hadd vigyem a télbe”, majd ugyanezen szonett 14. sora: „Óvd emberségemet zseblámpa-fénnyel!” (*Óvd emberségemet*) –, eme szonettregény ködös utakon döcögő szabadsághimnuszának hétköznapiból ódaivá emelt szárnyalása. A közhely lírahelyzetben, akárcsak József Attilánál, szinte kozmikus magasba szökken, megdicsőül.

Itt-ott klasszikusokból vett röpké idézet is, mint például a *Vacog a csend* című költeményben, segíti a mérhetlen fájdalom drámai kifakadását – „Elmentek a vaddisznó-fejű szörnyek, / átadták helyüket a tény jegének, / sötét jéghegynek, hol megfagy a vadnyúl. / Mezítlen éj jön az űrből, vak árnyak / tanítják, mi az alázat. Anyám nincs, / »a többi: néma csend«. Vacog a sír is” –, másutt pedig a szószaporító juhász (a báránka egyúttal agnus Dei is) senki földjén való megdidergése közvetíti a sajátságos létállapotot: „Hogy feledném a hátország sötétjét, / a tinta éggel, a csend tartományát, / a Semmi percnyi s örök néma dómját, / az árnyak halait. A népbüfékben / ülők magánya ez a csillagokban. / Elváltak a Nap köldöksinorától – / nem fogja kantáromat az anyám, így / bolygok, taszító testek közt csapongok. / Fél létben, fél ember vagyok. (– – –) / Kátrányos éjű Jelenbe tapadtam” (*Vak szemhatár*).

Ám jövőváró gesztus is van eme nem mindennapi *sikoltásban*. A puhább hang, miként a Kárpáti Kamilnak és Szakonyi Károlynak ajánlott *Gyermekek szemében* című költeményből kitűnik, egyfajta csöndben susogott segélykiáltás. Meghallani mindnyájunk kötelessége. „Úgy kell elmennem majd, hogy itt se voltam, / és ez iszonyú; legalább az arcom / látták volna meg, hogy ködlepte harc von, / kiáltanék csak, szám ne lenne szótlan! / Úgy kell elmennem, hogy senki se látta / a katlant, hogy forr bennem mind a káosz, / nőnék a rügyhöz, a lombhoz, a fához, / és elvegyülnék a csillagvilágba. (– – –) / Pedig nézd, Kamil, Karcsi: e komor Ma / a század lelke, és az ég felé vont, / s kigyúlok majd a gyermekek szemében.” (*Stádium*, 2017)

Kortárs kritikapályázat I. díj

Kortárs kritikapályázat

KIPKE ÁGNES**Horváth Veronika:
Minden átjárható**

FISZ, 2017

KIPKE ÁGNES (1986) Budapest

Horváth Veronika *Minden átjárható* című könyve megtévesztően szép kötet, melynek finom tapintású papírján Szabó Imola Julianna grafikái izgalmas mintázatokat adnak, sűrű motívumokat teremtenek (– csak hogy kerül ide a bálna?!), s a szövegek intenciójához híven a világhoz való érzéki-érzékszer-vi viszony: vizslatás, dörzsölés, horzsolás testi élményeit ébresztgetik az olvasóban. Másfelől viszont egyszerűen túl szépek: a belső címdalok inkább egy alternatív női naptár háttérképei lehetnének, s olyasféle stilizált idillbe andalítják a szemlélőt, amely ugyancsak távol esik a versek világától.

Igaz, összekapcsolja, egymásra vonatkoztatja őket a természet maga, amely itt egyszerre biológia, mitológia és díszítőmotívum, s a három tudományos-metaforikus fejezetcímmel – *Őssejtek; Sejtvándorlás; Sejtburjánzás* – egy felnőtté válás ívét rajzolja meg. Az elsőre jellegzetesen elsőkönyves tematikát sajátta író kötet egésze s a nagyobb lélegzetű, kiemelkedő szövegek magabiztosan hordozzák el a helyenként gyengébb verseket is, együtt adva ki a megkapott, a belakott-belakhatatlan s a tovább nem adott élet történetét.

Az életút állomásaiként a *Minden átjárható* három alaposan bejárt táj és részleteiben fölmért tárgyi világ kötete is. A rábaközi gyerekkor rétejeinek, vízfelületeinek tágasságát a szociografikusan és egzisztenciálisan szűk falusi közeg ellensúlyozza, ahol a rajzszőgek hiánya tartja helyén a kocsmasztal terítőjét. A felnövekedés nagyvárosi lepusztultságba vivő mindennapjain „gondolkodni másodosztályú gyorsvonaton lehet [...] ehhez kosz is kell meg / zakatolás”. A harmadik fejezet pedig a szó szerint bensővé tett úttalanságban bolyong: „sajgok ismeretlen testtájakon”. Kint és bent átjárhatóságának létállapotát emblemaszerűen sommázza a borítóra került, a valahová jutás képzeletét is gáncsoló *Megtorpanás*: „világgá akartam menni / de véletlenül a világ jött belém / most aztán cipelhetem”.

S bár persze kinek-kinek a maga élete jelenti egy komplett valóság befogadásának keretét is, a kötet sűrű személyességét mégis higitják a közéleti-közérzeti szövegek, az „elavult történelemköny-

vek” frázisai, a „bomló falak bomló tudatok” semmitmondóan általánosító többes számai. Hiszen tud erről beszélni a maga nyelvén is, a személyes idegenség dacos fájdalomával: „hogyan éltem máshol is arról itt hallgatók”, az érzékeny életképek hétköznapi tragikumával, tetszés szerint szociológiai vagy akár történelmi olvasatban.

„...mindenhonnan / az én szégyenem beszél”: a lelkifurdalás családi-történelmi örökségét lelkiismeretesen magáévá élő kislány szívszorító történetföredékei az első káromkodás titkos-örök szégyenétől „az egész az én hibám” átfogó ösbűntudatáig ívelnek. Az „öregapám lámpásaiként” emlegetett, elvirágzott pitypangokat öngyújtóval lobbantja lángra, így fújja szerteszét a kötet egyik emblemikus verse: a könyvet vizuálisan és verbálisan is belengő kis növényi ejtőernyők így lesznek mindenütt jelen levő, mulandó mementói a mitikus figurává növesztett öregapa fénybe borított – és éppen így elherdált – örökségének. De annak is, ami a fényüknél megmutatkozik: „a gyalázatot anélkül is látom” a kicsit túlmondott, így is maradandó *Égési sérülésben*.

S mindehhez valamiféle biologikus transzcendencia egyszerre ijesztő és játékos képzelet járul: „égből dobott makk talál kupán, / meghatározott ponton precíz kín [...] / ami még épp elviselhető”. Ez a mozzanat azonban nagyon pontos utalás is – Tolnai Ottó *árvacsáthjának* kezdő versét idézi meg, egyszersmind élhetőbbé, alázatosabbá szelídítve az identitáskeresés lázadó és tébolyult (árva)csáthi kalandját: „pontosan / érzem a makk / a makk ütését nem bírnám elviselni / nagyobb ütést igen [...] / ám a makk / a makk ütését nem / keserű kis márványterméseiddel [...] / ne célozgass engem uram”.

Ebből az életműből sarjadhat a kötet minden további fűszála és pitypangja, amelyeknek szétfújása így egy irodalmi „öregapa” kijelölésének gesztusa is – s valóban, a Tolnai-poétika termékenyítő hatására ismerhetünk a későbbi szövegek némelyikének önismételve-semmitmondva megsúlyosodó beszédmódjában: „persze láttam már térképeket / de nem hiszem hogy bármi leképezhető / lefordít-

ható / átadható // és van a tenger / tenger / tenger / mondom / de másra gondolok” – ami önmagában is alapdarabja a Tolnai-mitológiának.

A korántsem idilli gyerekkorban még ott rejtőzik a csoda: a babonás népi varázslásoknak, ráolvasásoknak legalább a reménykedése, „add, uram, hogy úgy legyen, / legyen tő az én szememben is!” Játékosságában is túlzónak tűnik a sokféle tipográfiai kiemelés, a kék, dőlt és halvány betűk rendszere: az olvasó nélkülük is ráismerne a népdalok és gyerekmondókák többségére. Talán még ahhoz sem szükségesek, hogy feltűnjön, a kötet közepétől hogy fogatkoznak meg, tűnnek el szinte nyomtalanul az egyre reménytelenebb mese-utalásokkal, a „hol volt” – „itt nem”-mel egyetemben.

Megmarad viszont a nyelv mint varázslat. Eleinte a teremtésben való részvétel demiurgoszi magabiztosságával: „az arcukat te rajzolod. / sosem tévedsz. / ahogyan benned van, úgy igaz” – a gyerek szemmagasságából csak derékig látszódó felnőttek szó szerinti befejezése ez. S a szavak vers(valóság)teremtő erejét – megint csak alighanem Tolnaitól tanulva – tovább őrzi ez a líra a felnőttkori fejezetekben, ha fénye a „zacskós kutyatej” típusú szójátékok idejére erősen megkopik is. A kötet jellegzetes gesztusa a szinonimák listázása: a hokedli, a pelikán vagy a pitypang elnevezései közti keresgélés tétova megvallása a beszélő (nyelvi) különbségének, s kísérelt egy „értelmezés nélküli kézisztár” üres helyeinek kitöltésére: mintha a világot igyekezne otthonossá beszélni a hitben, hogy „nevekkal, folyókkal a fájdalom átcsoportosítható”.

A varázslás igénye, az átváltozás, átjárás lehetősége a kezdetektől ovidiusi szükségletként járja át a szövegeket: „késik az átváltozás” – motyogja a fát ölelő, türelmetlen se-Daphné-se-Baucis, akinek mintha épp e sóvárgás alakulástörténete biztosítaná az önazonosságát és megérthetőségét: „előbb tölgy / akartam lenni, aztán bükk, végül nyírfa”, hiszen „fás szárúként [...] írhatnál elegendő univerzális kódolást / értelmezhető levelet”. A személyiség kontúrjainak bizonytalansága – mint a borítón a szitakötőszárny hártója –, az identitás keresésének eredendő fájdalma jajdul ki a pedig csaknem játékosan ható sorokból: „szél vagyok. / folyó vagyok. / [...] nem akarok én mást, / csak anyám lánya lenni” – s ezt a jobb híján vállalt azonosulást is felülírja a kötetvégi *Szélcsend*: „semmi légmozgás”. A pusztulás tudását is magába építi a vers, mikor a nagyvárosi hőségéből visszatekintve idézi meg, vállalja fel „egy másik otthonomban” a határt gyengéden belepő puha port: „ha porból lettünk én ez a por vagyok”.

A határok átjárása nemegyszer groteszk testi valóságban, a test különféle nedvein keresztül való-

sul meg. A lenyelt hajszálak végét a mozdonyra kell kötni, „húzza húzza ki belőlem nehéz ez mert hányni kell / mert sírni és fuldokolni kell de így akkor majd egyszer vége lesz [...] / és nézem nézem és kinn lesz a benn”. Ez a gusztustalan és játékos megoldás, a test legváltozatosabb elemeivel való gyermeki azonosulás („egyetlen cseppem sem tiéd”) hasonlóképp működik a már idézett szellé változásban, megtoldva a kislány-vigasztalódás képeivel: „és jön a szél. / belefújom taknyos orromat. / szél vagyok.” Vizelet, vér és magzatvíz a harmadik ciklus alapképei; s a nedvesség és a hullámozás átjárja az egész kötet kékjét: mintha a gyerekkor gátbontó-folyószabadító kísérletei teljesednének be a magába mosó, feloldozó tenger képzetében: „nem én mondom, hanem a tenger / a tenger bennem / a tenger kinnem”.

„...sorsaink mozgása hullám. / imbolgunk leveleinkbe írva. / hiába tagadod a gyökereket: / a gyökerek a korona maga. / együtt állunk” – kapcsolja egymásba az alapmotívumokat a *Félnyék* kissé didaktikus-pátoszos megvilágosodása. Hiába „nem akarsz sormintává válni”: „apád apja, apád apjának apja. / allélpárok mintázatai” adják a lét biológiai és kulturális alapkódjait; ugyanakkor minden sors alakítja a korábbiakét is, tanúsítják a kicsit talán erőlködve összefűzött „ki tudja / ki lett volna” széria anyám–apám–nővérem darabjai – az „üresen” nyitva maradó önmeghatározás végső, bár korántsem végleges megfogalmazódásáig.

E folytonosságnak lesz drámai zsákutcaja egy betegség és egy (potenciális?) terhesség kudarca a harmadik ciklusban. „...nem beszéllek be magamnak. / amiről hallgatok, csak az van igazán” – tagadja meg babonásan a megnevezés kuruzsló gesztusát: bár hogy ez vágy vagy épp „elkívánás”, magzat vagy daganat, az éppúgy nem egyértelmű, ahogy néhol egy szerelem és egy meg sem született anyaság szövegei is egymásba olvasódnak a test valóságában. Az anyává válás gondolatához zavaros, zavarodott viszony kapcsolja a beszélőt: „mit áruljak el / ma reggel magamból? / magamat adjam, vagy adjalak fel téged?” – hiszen ebben a világban „a férfiak csak férfiak. nem apák”, s a nyomhagyás nem létező lehetőség: „nincsenek. nincsenek lábnyomaim”.

A terhesség – mint a saját és a másik test, sőt lét radikális átjárhatóvá válása megszakad, vagy tán el sem kezdődik a kötetben; a saját női test lehetőségeinek és fenyegetéseinek, fenyegetettségének felfedezése így is radikális tapasztalat. Az utolsó versek suta bátorsággal törnek utat a (beteg) nő testről való (női) hallgatás sűrűjében – ilyen értelemben „tematikus” jelentőségük messze túlnövi a

poétikait. A szexualitás és az életadás funkcióitól, a kapcsolódás formáitól megfosztva mintegy értelmetlenné váló, kiszolgáltatott, üres test védtelensége, belső elidegenedése a nyelvben is lelepleződik: „nyolc ember nézi azt a szervemet, / aminek csak latinul tudom elfogadható nevét”.

A piros kislány-hokedli hasadékatól „a költészet leginkább a csípőmben lakik” felismeréséig tart a női test örökké „más”-élménye – hiszen „az isten is férfi volt”. Az öröklött és elhagyni, átváltoztatni vágyott, a kapcsolódó és kapaszkodó, az életet továbbadó, az életadástól eltiltott s az életadást megtagadó, a halálra kiszemelt testlehetőségek mellett írható-olvasható felület is lenne; ha lenne véglegesnek mondható, a létezés biológikumának hullámszásában megörögzíthető, örökké érvényes üzenet. De nincs: „combomat szilánkkal karistolom, jeleket rajzolnék, / de nem tudom, mit véssek”.

Mintha a feltétlen beágyazottság, a kezdet beláthatatlansága – és a folytatás megtagadása, lehetetlensége jelenne meg a szöveg központozásában, a kisbetűvel kezdett, de ponttal zárt mondatok szaggatottságában is: valami itt sosem kezdődik, mindig csak véget ér. Bár innen olvasva egyébként a kötet cím egy egészségügyi szakkifejezés ígérete is lehet: a petevezeték átjárhatósága mint zárójelentés (!) fenntartja legalábbis a lehetőségét egy majdani megtermékenyülésnek. Egy újabb testnek, egy újabb (ki)nyílásnak – a *Metamorfózis* virág-metáforikája a népdalok hagyománya szerint minden függetlenedési törekvésünk ellenében valami ilyesmit ígér: hogy (hangsúlyosan nem *végül*) a folytatás, folytatódás nyitottsága óv meg a le- és bezárulástól. És ez erre a kis hibában szép, szerves átjáródásaiban olvasható kötetre is igaz.

Palágyi Ildikó Brigitta: Ha belefülladsz, megöllek

Szép mesterségek Alapítvány, 2017

Egy metrórút adja Palágyi Ildikó Brigitta regényének fölsejlő keretét, „hogyan eljussak Kőbánya–Kispesttől Újpest Központig” – s ez az Esti Kornél-os Beszkárt/BKV kaland ezúttal is egy (igaz, lezáratlan) élet allegóriája lesz. A szövegnek mint tisztességes belső monológnak megszólítottja persze időről időre cserélődik – egészében, beszédhelyzetét tekintve viszont mintha mégiscsak minket szólítana meg vagy le, akik történetesen épp mellette ülünk, hozzánk kezdene beszélni vehemensen és kicsit tolakodóan. „Nem kell beszarni, nem taperolok boldog-boldogtalant” – a kitárulkozás „vonatkupé-effektusát” mint öntükröző alakzatot maga a szöveg ajánlja fel egy későbbi történetében. Ül mellettünk egy nő, mintha csak valamelyik excentrikus barátnőnk lenne, és beszél, beszél a végállomásig; s ebből a köznapiságból, bizalmaskodásból, ismerősségből – „Pofátlanság azt hinni, másoknak más élete van” – egytől egyig levezethetők a kötet erényei és hibái is. Hiszen a történeteink tényleg egyformák: szerelem, csalódás, apahalál, anyanyűg – a kérdés csak az, hogy az elbeszéléseink tudnak-e a megtörténteinknél mégis többet mondani.

Lassú, a BKV-vonaltól el-elkanyarodó alanyi epika ez: tulajdonképp egyszerre utazunk az elbeszélő tudatában, emlékeiben, tudattalanja fecsegő felszínén – s közben a monologizálást fejezetről fejezetre megszakítják, új irányba terelik a keret való-

ságának elcsípett, címbe emelt „talált” mondatai. Az eljáráshoz maga az elbeszélő ad kulcsot: „Nem írok naplót, helyette mondatokat jegyzek fel könyvekből, filmekből, vagy csak meghallom valahol [...]. Néhány nap múlva már nem tudom, honnan, kitől. [...] Ami fontos, az úgyis megmarad, beragad. [...] Azt szeretem, ha csak úgy, véletlenszerűen előjönnek a múlt történetei a semmiből” – s a kötet legizgalmasabb megoldása valóban ez az állandó szemantikai jövés-menés, ahogy a szövegek és címek a spontán tudatfolyam látszatát keltve lépnek egymással párbeszédbe. Mindez persze hangsúlyosan, reflektáltan csak látszat: „A gondolat sebessége ötszáz szó percenként, míg a beszédé csak száz-százhusz” – a mélyben valami rendre rejtve marad.

Cím-mondat és szöveg sokféleképp kapcsolódhat: a [*Mi értelm van annak, hogy a sok idióta bringás a feje fölé emeli a kibaszott biciklijét?*] életszerű trágárságához lehangolóan szimplán asszociálódik az első Csepel kerékpárt felidéző fejezet; a [*Linda, ülj már rendesen, ne rugdosd a nénit*] viszont pont túl sok szállal kötődik az utána következő szöveghez, semhogy valósnak, a fikción belül valóban talált mondatnak hihetnénk. Néha azonban megtörténik, hogy a talált mondat hitele diszkrétan metaforikus asszociációkkal találkozik: a [*Kérem, vigyázzanak, az ajtók záródnak*] például csak visszanezve nyeri el teljes jelentését, hiszen nem csupán az apa fenye-

gető betegségét, de a végül hazugnak bizonyuló kapcsolat komolyra fordulását is innen, a záródó ajtó archetipikus képétől datálhatjuk. Az *Írjak naplót, ezt mondta nekem. Meg azt is mondta, ha esetleg politizáláshoz van kedvem, ne tegyem. Inkább csináljak egy forró fürdőt*] kétségkívül igen szórakoztató fejezetcím; kár, hogy a fölsejlő aktualizálási potenciált a kötetnek nem áll módjában kijátszani: szűkre szabott világában a család–szerelem–önkeresés hármasan túl minden más, a közélet, a munka vagy a barátok is csak kidolgozatlan, így feleslegesnek ható díszletelemek csupán. Mindezek mellett lehangolóan fantáziátlannak, odavetettnek hat egy-egy *[Halló]* vagy *[Nincs igazad]* – fogjuk bár ezt az egyenletlenséget magára a „valóságra”.

Csak hát „ha az életet én írom...” – kezdi, reflektálja tehát a szöveg, ha az alanyok nem egészen stimmelnek is, saját megalkotottságát; ahogy az élet maga is stilisztikai problémaként vetődik föl nemegyszer: „Az első csók. Utólag ez így nagyon giccses.” A megalkotottság tudatát erősítő játék, ahogy beépül–kilóg a szövegben, az annak teret adó tudat(folyam)ban ezernyi más szöveg információ-tartalma, stílusa, törmeléke: chat, mailváltás, online női magazinok életmódrovata, újsághír, családi sztori, álomnapló, vers és regény, film és zene, és Dalítól a *Der Bahnhof von Perpignan* – szürrealista-egzisztencialista távlatokat nyitva az újpesti metróvégállomásnak is. „A postáskisasszony amolyan jószívű lányka volt, egy-egy szép ruháért szívesen tett a tiszturak kedvére. Én már ezt másként mondanám, de most így mesélem” – jelzi széttartó lehetőségeit maga az elbeszélő.

S mindezek fölött végig ott lebeg a „majd egyszer minden a helyére kerül” reménye, önbiztató ígérete: tulajdonképp annak az átfogó értelemkonstrukciónak az igénye, amely magát a regényt összetartaná. Ez lehet talán, természetéből fakadóan mindig csak izgatón félig érvényesen, az első fejezetben elhangzó jóslat, a regény cselekményének előzetes összefoglalójaként: az olvasó visszavisszalapozva találgathatja s pipálhatja, a későbbiek fényében a jósnő szavaiból mi teljesül, miben csalódunk, mely motívum sikkad el nyomtalanul. Ugyanakkor lassan az az érzésünk támad, mintha a megjósoltakkal a szerző önmagát is kényszerpályára állítaná, s az érzékeny apa-szál és a meglehetősen kommersz szerelmi szál lezárulta után már csak ezt kergetve rohannánk át még egy házasságon és néhány megvilágosodáson.

S az egész vesszőfutás mintha mindvégig – ez volna az első fejezetben emlegetett átok? – a fenyegető cím árnyékában zajlana: *Ha belefutadsz, megöllek*. Egyfelől az elbeszélő idézi fel a groteszk, bár

nem túl invenciózus humorral fegyvermezni igyekvő anyai szavakat; másfelől mintha a szöveg alanya fenyegetné így olvasóját, nehogy olvasási ajánlatnak vegye a regény egyik stílszerűen hiányos mondatát: „Már nincs meg bennem az alázat, hogy minden könyvet végig.” Vagy – s ez az opció viszont alighanem független a szerzői szándéktól – szólhat a figyelmeztetés magának a szereplő-elbeszélőnek: mint az anya annak idején, a hősködés és „bravúroskodás” elkerülésére, a felszínen maradó, biztonságos pancsolásra biztatva. Márpedig a regény valóban ritkán képes olyan örvényt kavarni, amelyben érdemes volna alámerülni...

Leginkább felkavaró jelenetei a járókelőkben újra meg újra felismerni vélt, halott apa alakjához kapcsolódnak. A „Nem tanított meg sakkozni. A nővéremet igen” jellegű mondatokban a reflektálatlanul tömör, szikár közlés váratlansága és váratlan megszakadása jelöli s rejtje magába a valódi érzéseket: „Aztán mi sem mentünk többet. Mondták, nincs értelme. Ennyi.” Vagy hasonlóképp, az érzelmek helyett, azok szóra bírhatatlan helyét kijelölve szólal meg a következetesen gyermeki nézőpontot érvényesítő fejezet, ezúttal a nagypapa halálát felidézve: a holttestet „megnéztem, nem voltam bent sokáig, mert sürgős dolgom akadt az udvaron, pörögni kellett az új ruhámban, amit a temetésre kaptam”. Ha boncolták, amúgy is biztos telerakták a nagypapa felvágott hasát kövel, ahogy a vadász is a farkasnak – idézi meg magának a gyermeki tudattalan öngyógyító mechanizmusa a feltámadás egyik archetipikus meséjét.

„Mindig mond valaki valamit. Például hogy van egy áldott és egy átkozott szemüvegünk. Épp olyan az élet, amelyiken keresztül nézzük. Ezt értem. Nekem napszemüvegem van meg egy mínusz hármas. Nem látok elég jól távolra. A Holdat sem. Hol kezdődik, és meddig tart, tőlem ötven centire kezdődik, vagy ott ér véget, nemsokára leszálok” – ilyenkor jó még ez a próza: amikor nem akar sokat, amikor a közhelyek beépülnek, naiv játékosággal konkretizálva-kiforgatva a költői képet, amikor képzettársításai felbontják a metonimikus szerkesztést anélkül, hogy mindez a szövegben (anti)-demonstratív megidézett asszociációs játék lehangolóan fantáziátlan „virág–rózsa–vörös–szerelem–szex” jellegű, triviális megoldásaira emlékeztetne.

Mert a meglehetősen személytelen, épp az érzelmi hitelességért szavatoló, életszerű részleteket nélkülöző szerelmi történetet olvasva inkább csak kínosan feszengünk: botladozunk az idézett üzenetváltások gügyögő érzelmessége, az ezeket érvénytelenítő cinikus kiszólások és a többszöri is-

métlésükkel még stilisztikai naturalizmusukban is gáz „Ez de gáz” között; mechanikussá válik az a néhány „ezt miért írtam, miért fontos, mindegy”, egyre kevésbé szervesül a szorgosan mantrázott szkepszis. A pongyolaság reflektálása egyszerűen önigazolásnak hat: „Lárfári. Ezt most azért írtam ide, mert a köcsög után ez a második kedvenc szavam”, s az elbeszélő naivitása mintha a szerzőé, a szöveg alanyáé volna: „*Amindegyenlőafestménnyel*. Ez így szar, érzem én is, be is fejezem.” És értem én is, hogy egyfajta – elég megűszös – posztmodern fel fogás jegyében tekinthetjük ezt az elnémulás, az elmondhatatlannal való szembesülés satöbbi egy esetének: de ha szó szerint úgy hangzik ez az irodalmon belül, mint rajta kívül – akkor mi a bánatnak elmondani.

Márpedig a szöveg alapegysége mégiscsak a közhely, s a „most több közhely nem jut az eszembe” jellegű ironizálás rövid úton kifulladás; az irónia hatáskörén kívül álló, naiv deklarációk pedig nem

pótolják a stilisztikailag kidolgozott, megküzdött saját hang hitelességét. Így az elvileg önmaga mélyére utazó hősnőnk végső soron egy eleve lezárt énkép jegyében szólalhat csak meg, s önfeltárás helyett egyszerűen bemutatja önmagát: „Könnyen elérzékenyülök, konkrétan minden szaron elsírom magam, amiben van némi érzélem”; „valakit vagy szeretek, vagy nem. Elsőre”. Ahogy a világhoz való viszonya is túl gyakran fogalmazódik meg kinyilatkoztatásszerű szövegekben, akár egy archaikusnak tétélezett falusi életforma fölényéből, akár nőimagazin-eredetiségű élettapasztalatokból ered a sok „ez van” és „így van jól”. „A születés a kezdete, a halál a vége, ezt mondják” vagy a „csak az nem mindegy, hogy a fasz melyik végén állsz. Elgondolkodom” már-már paródiába hajlón példázzák e felismerések dimenzióit.

És persze „megvolt az az egy mondat, amiért ha ez az egész cirkusz egy szöveg lenne, érdemes lenne elolvasni” – de azért ez még kevés.

Kortárs kritikapályázat II. díj

HAKLIK NORBERT

Bálint Tamás: Hibalista

Kárpát-medencei Tehetséggondozó, 2017

Bálint Tamás *Hibalista* című kötete kapcsán adja magát, hogy először a kockázatvállalásról beszéljünk. Ez a könyv ugyanis létének irodalmon kívüli kontextusa által eleve kockázatos helyzetben van. A tény, hogy a kiadványt gondozó Kárpát-medencei Tehetséggondozó Nonprofit Kft. nagyságrendekkel kap több állami támogatást, mint a fiatal alkotókat tömörítő, több évtizedes múltra visszatekintő író-szervezetek, magában hordozza annak a veszélyét, hogy némelyek a kiadóval szembeni ellenérzéseiktől hajtva a szerzőn és művein verjék el a port. Mindemellett helyet kap a képletben az esély is – a kortárs irodalom utánpótlásának kinevelését feladatául választó szervezet ugyanis kimondva-kimondatlanul a kánonváltás igényével lép fel, ami ha sikerrel jár, akkor a KMTG-s szerző nyilván főrral indul azon társaihoz képest, akik nem tették le a garast a leendő „új elit” mellett.

Ezek a körülmények persze a kritikust is nehéz helyzetbe hozzák, aki eme veszélyek és esélyek között navigálva, azokról tudomást nem véve volna hi-

vatott mérlegre tenni a művet, tiszta logikájú érveléssel és elemzéssel semlegesítve annak kockázatát, hogy bírálatát-méltatását irodalompolitikai állásfoglalásként olvassa majd a közönség.

Végül, de nem utolsósorban a kiadó kockázatáról is szólnunk kell. Arról, vajon a döntéshozók arra használják-e a rendelkezésükre álló kivételes lehetőséget, hogy irányzatoktól és a szerzői hagyományválasztástól függetlenül védőszárnyai alá vegyék az ifjú tehetségeket, vagy inkább azokat részesítik előnyben, akik az ő munkásságukat folytatják. Ha azokat hozom helyzetbe, akik az én köpönyegemből bújtak ki, annak az esélyét növelem, hogy a következő generációk szemében magam váljak a Nagy Előddé. Előttem az utódom, és őt támogatva valójában magamat is segítem – komoly kísértés lehet ez egy kiadó számára, és bizonyára nagy önmérsékletet követel nem élni vele.

Lássuk hát, indokolják-e a *Hibalista* versei azt, hogy egy kivételezett helyzetben lévő kiadó éppen e kötet megjelentetésére fordítsa kivételes erőforrá-

HAKLIK NORBERT (1976) Brűnn (Csehország)

sainak egy részét – és összhangban van-e a belbecs a könyv párrját ritkítóan mives külalakjával. Nem támasztunk aránytalanul nagy elvárásokat, ha pályakezdői szárnypróbálgatás helyett a fiatal, de már egyéni, érett hangján szóló költő verseit várjuk el a könyvtől. Egyrészt ugyanis a *Hibalista* a szerző negyedik kötete, amelyben Bálint az alcím szerint már megjelent költeményeiből nyújt újabb versekkel kiegészített válogatást. Másrészt a könyv megjelenésekor a költő harminckét éves volt, és bár igaz, hogy némely alkotók későbbben érnek, mint mások, nehéz volna figyelmen kívül hagyni a tény, hogy József Attila életműve éppen ennyi idős korában zárult le.

Ami elsőként a *Hibalista*-ba lapozó olvasó szemébe ötlök, az a költő *hibátlan* mesterségbeli tudása. Bálint Tamásnak kétségkívül anyanyelve a vers – sodor a ritmus, és a rímválasztások sem áldozzák fel soha az értelmet a zeneiség kedvéért, sem viszont. Minden erőltetettséget és mesterkéeltséget mellőznek ezek a versek, mégis hangsúlyosan *költőiek*, s mintha tudomást sem vennének a Petri Györgyhöz, Petőcz Andráshoz vagy éppen Kukorelly Endréhez köthető, a költészet nyelvéből a fentebb stílt száműző törekvésekről. Bár az előző állítás csak fenntartásokkal érvényes: Bálint Tamás ugyanis – bár ez a könnyed, erőltettség nélküli fogalmazás és a virtuóz rímek mellett egyáltalán nem szembetűnő – nagyon is tudatosan használja a *hiba* eszközét. Van úgy, hogy – a Bálint-versektől nem megszokott módon – elmaradnak a rímek, azonban az ilyen alkalmak rendre arra szolgálnak, hogy a verset lezáró összecsengést hangsúlyozzák még inkább, mint például a *Mondanivaló nélkül* utolsó sora, amely az előzményekhez képest brutális záróképet poentírozza azzal, hogy a zárlatot a vers negyedik sorával csendíti össze: „A döbbenettől nem tudtam ránézni. / A világot tartó bizalom reszketett, / míg az a néhány csepp a szemem alatt / összegyűlve lassan megindult lefelé, / kikerülve az orrcimpámat, elért / a számig, és megéreztem az ízt. / Egy szemvillanás, és visszaköptem, / ugyanúgy, ugyanoda, a szeme közé.”

A hiba mint eszköz tudatos alkalmazása talán abban érhető tetten a leginkább, ahogyan Bálint a szonettformához nyúl. Akad a kötetben tökéletes angol szonett is. A *Mind járok, utánad* például a bátorságát összegyűjteni próbáló, reménytelen szerelmes helyzetét énekli meg, tökéletesen követve a Shakespeare által ránk hagyományozott formát, sőt: a három kvartett mindegyikét és a záró sorpárt is ugyanazzal a szóval indítja, aminek köszönhetően ez a vers válik a kötet talán leginkább klasszicista darabjává. A *Hibalista*-ban azonban a hasonló, tö-

kéletes megformáltságukkal tűnnető költemények kivételek csupán – Bálint ugyanis uralja a formát annyira, hogy elszakadni is legyen mersze tőle. Ha nem is oly mértékben, mint Zalán Tibor tépett szonettjeiben, de gyakran torzul és csonkul a reneszánszból ránk hagyományozott versforma – ám Bálint kötetében ez mindig okkal, a tartalommal összhangban történik. Mi sem törvényszerűbb például, mint hogy az *Elmulasztott lehetőségeinkről* című költeményt egy – legalábbis a shakespeare-i szonett ismérveit tekintve – hiányzó első sort követően indítja a „beszélni nem merünk, és hallgatunk” felütés. Máskor meg egy extra kvartett adódik hozzá az angol szonett formájához (*Hegedűbalta*).

Amikor pedig Bálint a kötött forma–szabadvers spektrumának másik végpontja felé kalandozik el, mintha éppen arra ügyelne, hogy a klasszikus verselés eszközeiből is bőséggel csempésszen a szabad formába: a *Túl a hét váron* című versben például csupán egyetlen alkalommal követi egymást két, azonos szótagszámú sor, mégis annyira rímes ez a költemény, amennyire csak egy szabad vers nem szégyell rímesnek lenni, mint azt az első hét sor oly érzékletesen szemlélteti: „Most vettük be a hetedik várat, / és hagytuk a romjait magunk mögött, / három éve tart a hadjárat. / Megvénült a ló, a lovas is fáradt, / felforgattunk lassan minden rögöt, / a rettegés a nyeregbe mögénk költözött, / s még nem fizettük meg az árat.” A legavantgárdabb Bálint Tamás is majdnem klasszicista: még a *Szétcsúszva* félúton megtört sorai is annak bálinti rendje és módja szerint csengenek össze (ráadásul már magából a címből kitűnik, hogy a tartalom és a formai megoldás ezúttal is kéz a kézben jár).

A *hogyan*nal szemben tehát nem támasztható semmi kifogás. Bálint Tamás remek formaérzékű költő, aki ismeri és biztos kézzel használja mesteriségének minden csínját-bínját – olyannyira, hogy azt is tudja: a versnek nem kell mindig, mindenáron szépek lennie.

A *mit* kérdése viszont annál inkább okot ad a hiányérzetre. Orbán János Dénes a kötethez írott fűlszövegben okkal említi François Villont és Faludy Györgyöt a Bálint által folytatott hagyomány tájékozódási pontjaiként – amely hagyomány nem mellékesen ugyanaz, amelyhez az Előretolt Helyőrség költői nyúltak vissza a kilencvenes években, következésképp OJD akár önnön nevét is odabiggyeszhette volna a felsorolás végére, triásszá bővítve a költőelődök listáját. OJD azonban – talán érezve, hogy a tanítvány talán túlságosan is a mester képére és hasonlatosságára írja verseit – egyúttal arra is kísérletet tesz, hogy eltávolítsa Bálintot a felsorolt elődöktől, amikor a

szerzőt „a legérzelmesebb neovillonként” emlegeti, és úgy fogalmaz: „Mintha a szenvedélyes verskalandor Tóth Árpád lila dalra fakadó nyakkendőjét bogozná a nyakára, és még felöltetne egy teljesen egyéni mellényt is – olyan ez a költészet.” (Zárójelben jegyezzük meg: a Tóth Árpád-féle párhuzam felemlítése OJD-től igencsak meglepő mint dicséret, mert saját írásaiban a nyugatos költők talán legszentimentálisabbikát minduntalan a csöpögősséggel azonosítja, és ironikusan idézi – lásd az *Ód* című verset: „de kilógott a kellékdal s a lóláb, / s a nyelvem lila nyakkendőre váltan”, vagy éppen Kis herceg-paródiájának idevágó passzusát: „És sírtunk és ölelkeztünk, és éreztem őt és ő érezett engem, s csak néztem, ő csak mind csudáltam, mint nyífeleg csendesesen, s folydogál borongós furcsa ívben édes nyálla, zsenge kis takonynya. Ő, ő volt az, igen. Olyan volt, mint egy tótárpád.”)

Bálint Tamás *Hibalista* című kötetéből ugyanis éppen ez a „teljesen egyéni mellény” hiányzik. Trubadúrlíra villoni felhangokkal, némiképp az ezredfordulóra hangolva – pontosabban nem is annak az innenső oldalára, hanem inkább a kilencvenes évekre, azokra az időkre, amikor még elég volt néhány szaftosabb jelenetet beleszőni a versbe ahhoz, hogy erkölcselenséget kiáltsanak a gimnáziumi

mi tanárnők, legyen botrány és jótékony hírverés. Azonban most, majd’ negyedszázaddal később nincs az a polgár és olvasó, akit ilyesmivel lehetne pukkanasztani. Az alkotó ballépéseit és bűneit soroló rezignált számvetés vagy éppen a kéjnők lajstromba vétele ma már éppúgy untig ismételt verstoposz, mint a középkori udvari költők köntösébe bújó szerepjáték és a beteljesületlen szerelem miatti keseregés. Nemcsak hogy polgárpukkanasztásra nem alkalmasak többé, de alkalmasint az olvasói érdeklődés fenntartására sem – márpedig kiváló formaérzéke és mesterségbeli tudása miatt nagy kár volna, ha Bálint Tamás a továbbiakban is ezekre korlátozná a tematikai merítést. A *Hibalistából* ugyanis hiányoznak azok a versek, amelyeket csakis Bálint Tamás írhatott volna meg. Így az *Elmulasztott lehetőségeinkről* akár a kötet metaszövegeként is értelmezhető: „beszélni nem merünk, és hallgatunk, / míg egy igéző szempár lopva stíről, / helyett, hogy bedobnánk mi magunk”.

Csak remélhetjük, hogy éppen ez a felismerés hívta életre a régi és új verseket tartalmazó *Hibalistát* – hogy az eddigi pályát összegző kötet elrugaszkodási ponttá lesz, és a következő könyvben a költő majd „bedobja magát”. Mert a *Hibalista* című kötetből éppen Bálint Tamás hiányzik a leginkább.

Gál Soma: Sármesék

FISZ, 2016

Első kötethez képest kivételesen gazdag kritikus figyelem kísérte Gál Soma *Sármesék* című debütáló novelláskönyvét. A fiatal szerző írásairól az ÉS-től a Pannon Tükörig a legkülönbözőbb lapokban jelentek meg elragadtatott méltatások, amelyek Mikszáthot, Márquezt és Hrabalt emlegették a bemutatkozó kötetbe szerkesztett szövegek kapcsán. S bár tény, hogy manapság kritikus körökben divat rögvést márquezi ihletésről beszélni, ha egy novellában történik valami csodás, szokás Hrabalt emlegetni, ha valamelyik szereplő legurít egy korsó sört, s ha még eszik is valamit mellé, akkor Krúdy kívánczik az ítései tollra párhuzamként, annyi azért mégis megkérdőjelezhetetlenül kiderül a *Sármesék* recepciójából, hogy Gál Soma a történetmondás újjáélesztésének – két évtized távlatából talán már mondhatjuk így – hagyományát folytatja. Ez a megállapítás persze önmagában még nem sokat jelent – elvégre a történetmondásnak is temérdek útja és módja van, ráadásul mára az olvasó kedvében járni

kívánó írói attitűd kivételből szabállyá vált. A kérdés többé már nem az, hogy a fiatal prózaíró történeteket mond-e. Hanem inkább az, vajon oly módon teszi-e, hogy abból kisejlik egy markáns, felismerhető szerzői hang és egy integráns, akár regényeket is működtetni képes, egyéni írói világ ígérete.

Gál Soma – aki a *Sármesék* megjelenésekor mindössze huszonnégy éves volt – az írói hang és a sajátos, az olvasó által mégis könnyen belakható világ megteremtésének tekintetében is kiállta a próbát. A kötet cím asszociációs lehetőséget teremt a 20. század első felének realista prózája felé – lásd Móricz *Sárányát* –, mindeközben konkrétan utal a mese fogalmára is. És valóban: Gál egyértelműen a realista prózahagyományból építkezik, amikor novelláinak precíz aprólékossággal bemutatott helyszínét mindig egyetlen, jól körülhatárolható térre – egy víztorony legszűkebb környezetére, egy hentesboltra, egy kocsmára vagy éppenséggel egy Balaton-parti vízibicikli-kölcsönzőre – korlátozza.

Pikareszk regényt vagy utazást a rengeteg erdőn át az Óperencián túlra tehát ne várjunk a könyvtől. A mese egészen másképpen érhető tetten ebben a kötetben, és nem is elsősorban annak révén, hogy olykor igencsak hangsúlyos szerephez jut ezekben a novellákban a pletykabeszéd, valamint a valóság logikussá értelmezése a történetmondás által. A *Sármesék* ugyanis narrációjában ápolja a legszorosabb rokonságot a mesékkel – azzal, hogy az alkalmi, élőszóban előadott történetmondást imitálja, tehát ugyanarról a tőről fakad, és ugyanazt a közvetítő közeget szimulálja, mint a népmese.

A *Sármesék* szövegeiben olykor a lehető legkonkrétabban manifesztálódik a népmesei párhuzam. A *Nincs egy liszteszsák* például a „Volt egyszer” felütéssel indul, máskor pedig a cím utal konkrétan a műfajra (*Mese az időről*) vagy a népmeseekincs egyik közismert darabjára (*Az asztal megterül*). A kötetben szereplő két ciklus elsőbbségében, a *Sármesék*ben szereplő novellák többnyire már felütésükben is az élőbeszédben elhangzó történetmondás körülményeit idézik. Néhol a kocsmai beszélgetés helyzetét imitálják – „...úgy higgye el nekem, mint amennyire igaz az, hogy itt ülök maga mellett” (*A vasút története*) – Császár István és Bólya Péter prózavilágára emlékeztetve, máskor pedig a helyzetrajz és a szereplők bemutatásának mellőzése jelzi, hogy itt bizony olyan mesemondás történik, amelynek narrátora úgy tesz, mintha elbeszélő és hallgató egyaránt diegetikus résztvevője volna ugyanannak a cselekményvilágnak. „Lajos bácsival sokszor találkoztam, amikor a kispolszki az utolsókat rúgta” – így indul például a *Mese az időről* című darab, és ez a felütés eleve feltételezi, hogy a hallgató / olvasó tudja, ki az a Lajos bácsi, mindemellett az is axióma a számára, hogy a narrátornak valaha volt egy Polski Fiat autója. S bár a második ciklus, a *Szárazföldi matrózok* összefüggő történetekből áll – elbeszélője a Balatonnál, idején munkával töltött nyárra emlékezik vissza –, ezek a szövegek is a beavatott hallgatóság meglétét feltételezik: a narrátor ugyanis elvétel, csak úgy mellékesen ejt el egy-egy információfoslányt a másik két szereplőről, Gáborról és Daniról – például azt, hogy az előbbi tippmixelt, az utóbbi pedig totózott –, mintha az olvasó eleve minden lényegeset tudna már a két fiatalról.

Gál Soma novellái mégis távol állnak attól, hogy megrekedjenek az élőbeszédet idéző kocsma-sztori-imitációk szintjén. Talán ebben érhető tetten leginkább a kötetről szóló kritikákban előszeretettel emlegetett hrabali párhuzam, ugyanis ahogy *A sörökről röviden* című novellában szereplőként is színre lépő cseh íróelőd novelláiban, Gál írásaiban is tragikus mélységek sejlének a könnyed fecsegés

felszíne alatt. A *Mese az időről* tudományos-fantasztikus abszurdja mögött egy tönkrement élet láttelelete bújjik meg, a *Vasút története* című darabban egy feldolgozatlan, traumatikus élménnyel küzd az elbeszélő, a címadó novellában pedig jéghegycsúsként jelenik meg a magyar–cigány együttélés tematikája. Arról nem is beszélve, hogy az első ciklus novelláinak jó kedélyére mindvégig rávetül az egyik visszatérő szereplő és elbeszélő, a nagypapa elvesztésének árnyéka – olykor csak utalások szintjén (*Feleltem*), máskor pedig jóval konkrétabban (például a *Nincs egy liszteszsák* és a *Negyedik* című szövegekben), de sohasem tolakodva az elbeszélés előterébe. Érzelmesség nélkül érzelmesnek lenni – olyan írói erény ez, amelyet kevesek mondhatnak a magukénak, és amelynek Gál Soma már huszon-egynéhány évesen is a birtokában van.

Az élőbeszédre emlékeztető előadásmód mellett Gál Soma prózájának másik, talán kevésbé szembeötlő jellegzetessége a már-már a francia *nouveau roman* alkotóit idéző, aprólékos leírás. Gál nem túl gyakran nyúl ehhez az eszközhöz, ám amikor mégis, azt okkal és céllal teszi. A *Szárazföldi matrózok* cím nélküli, bevezető kispórája például egyetlen, féloldalnyi mondat, amely az ideényzáró takarítás aprólékos bemutatásával helyezi bele az olvasót a nyárvégi Balaton közegébe. (Zárójelben jegyezzük meg: Gál Soma témaválasztása azzal a reménnyel is kecsegtet, hogy későbbi írásaival talán azt az űrt is betölti majd, amely Bertha Bulcsu elhunytával támadt a magyar próza képzeletbeli térképének Balaton-partján.) Gál prózájában az is megesik, hogy az akkurátus leírás dramaturgiai eszközzé lesz. Erre talán *A vasút története* szolgáltatja a legkiválóbb példát, amelyben egy elszabadult vonat sikeres lefékezéséről szóló hiperrealista beszámoló fokozza a végsőkéig a feszültséget, hogy aztán az akció sikerrel végződjék – és emiatt hason még letaglózóbban a történetet záró tragédia. Az élőbeszédet idéző narráció és a filmnovellákat idéző vizualitás kettőssége talán ebben a szövegben jelenik meg a legmarkánsabban, például az ehhez hasonló részletekben: „Mit tehattunk volna, csak tanácstalanul álltunk, már láttuk a vonatot, nagyon közel volt, nem sokkal értünk be előtte. Igen kicsi állomás van ott, tetszik tudni, szóval csak álldogáltunk, tehetetlen, kilenc ember nézte a vonatot, amin meg egyetlen ember sem ült, most már láttuk is tisztán, hogy a vezetőfülke teljesen üres. Gyerekek, mindjárt érkezik szembe a 905-ös gyors, nincs másik sín pár, az Isten se tudja már eltéríteni, mit csináljunk? Sanyi falféher volt a félelemtől, én vagyok a hibás, most mondjátok meg, mi a frászt csináltam, hát gyilkos vagyok én, úgy ismertek, mi

meg csak tagadtuk, de senki nem mert bármit is mondani, hogy szerinte mi történt. A vonat egyre gyorsabban haladt már, mikor elhúzott mellettünk. Megint kocsi pattantunk, akkor jött valaki az ötlettel, Tüskevárnál biztos vannak, előreszólók, hogy rakjanak ki egy sor féksarut, én már mondtam, kevés lesz az, rakjanak ki még egyet, csak a biztonság kedvéért, már ha nem ütközik össze a gyorsvonattal. Tetszik tudni, ezek ilyen háromszög alakú, fura fémtalpak, amiket a sínekre lehet erősíteni, de nem egy helyben áll, csak jobban súrlódik, ezért tudja lelassítani a mozdonyt.”

A *Sármesék* szűk száz oldalából tehát mindvégig kiragogy egy remek dramaturgiai érzékű, már huszonevésen is a saját nyelvén szólni képes fiatal prózaíró tehetsége. Paradox módon éppen emiatt hagyhat az olvasóban némi hiányérzetet a kötet – Gál Soma debütáló könyve ugyanis olyan, mintha két, félbehagyott regény előtanulmányait olvasnánk. A címadó ciklus darabjaiból – ha a nagypapa és az elbeszélő közti generációt is képbe

hozná, sőt, a nemzedékek közötti viszonyoknak is figyelmet szentelne – remek, novellisztikus fejezetekből építkező, töredékes családregegy lehetne, a *Szárazföldi matrózok* pedig generációs korrajz volna, ha a balatoni nyár szereplőinek elő- és utóéletére is kiterjesztené a merítését. Talán érdekesebb lett volna kissé késleltetni ezt az írói bemutatkozást – legalább addig, amíg a *Sármesék* borítói közé szorított két félregény közül az egyik elkészül.

Gál Soma személyében ugyanis olyan, az élőbeszéd szerű narráció, valamint a realista leírás nyelvét is folyékonyan beszélő fiatal prózaíró lépett színre, akivel szemben már bemutatkozó kötete alapján is indokoltan támaszthatunk efféle ambíciózus elvárásokat. És ez már önmagában is komoly teljesítmény. Ez a prózaírói indulás olyan jövőbeni művek ígéretét hordozza magában, amelyek fényében talán nem is hiányoljuk majd annyira a két regényt, amelyek a *Sármesék*ben még félbemaradni látszottak.

Kortárs kritikapályázat III. díj

ARTZT TÍMEA

Horváth Veronika: Minden átjárható

FISZ, 2017

A kobaltkéssel mintázott, finoman bordázott fehér könyvecske megjelenési módja és fülszövege letisztult alkotót ígér. Horváth Veronika 1990-ben született Győrben, és a mellette lévő falucskában, Ikrényben nőtt fel. Verseit 2009 óta publikálja, 2011-ben jelent meg *Kóborlás* című e-könyve. A jelenleg Budapesten élő költő, gyógypedagógus és drámatanár, a Hermaion Irodalmi Társaság titkára, tagja a Köménymagnak és a Fiatal Írók Szövetségének; ez utóbbi gondozásában jelent meg első nyomtatott kötete, a *Minden átjárható* (2017). Nemcsak a kellemes tapintású borítót, de a könyv belső tipográfiáját is Szabó Imola Julianna tervezte, aki légiiesen úsztat egy-egy természeti motívumot (pitypangot, levelet, hullámot) a szövegtestek mellé. Teljes illusztrációin látható csónakázó fa, cet; testek és gyökerek; poháron a finom érzet.

A verseskötet *Őssejtek* ciklusa a kiserdőhöz, a Rába-parthoz, a nagyszülők és a gyerekkor világához kapcsolódik. Minden egyes kéregdarab része a

gyökérszöveg sarjadó törzsnek: „sorsaink mozgása hullám. / imbolygunk leveleinkbe írva. / hiába tagadod a gyökereket: / a gyökerek a korona maga. együtt állunk.” Az egyedi életmintákat levelek őrzik.

A kötet első verse a gyermeki szorongást tematizálja. Látunk egy felhúzott bűgöcsigát, amely nem indítja be az emlékezés mozgóképeit, csak egy-egy csíkcokkát sejtet: „felütik fejük a szégyenek. / óvodában egyszer rosszul mondtam anyukám vezetéknévét. / úgy tűnt, nem tudom. kísértetek, mint a fehér part, amiről / álmodni szoktam. amin naphosszat / sétálok. és nincsenek, nincsenek lábnyomok” (*Felrémlő partok*). A büntudat és a szégyen sokszor megjelenik, oka a nagypapa kizsárolása a kanapéra (*Égési sérülés*), vagy *szegénygyurinké* (*Mindenszentek*), akit a lányok akartak lehagyni a családi fotóról. Jó lenne, ha többre is fény derülne, de csak a tárgyiasított büntudat néz velünk szembe: „néz tizenhét / évesen, szelíden. mosolyog. / nem pihen. / nem alkuszik” (*Mindenszentek*). Le-

ARTZT TÍMEA (1977) Monor

hetne ebből az alapból egy sebeket mindig elvakaró költészet, de nem lesz.

Az emlékek részekre bonthatók, formálhatók; vagy eltűnnek, vagy fennakadnak az emlékezet ágán, mint a fürdőző nagymama, aki „úszni tanult egy halott folyón”, és fennakadt egy „túllógó ágon” (*Boszorkányság*). Az önéletrajziség látszat, az emlékezés és a fikció átjárja egymást; kioltja a szubjektum érintettségét, érzelmeinek hőlenyomatát.

Gyakori elem az önmagunk megmosdatása, megtisztítása utáni vágy: „szent anna vizében mosom arcomat” (*Kegeyelemmel áldott*). A kötet áradó elemei: könny, eső, tó, folyó, tenger átalakulnak, felhővé lesznek, vagy tartalmukat veszítve lecsapódnak: „nagyanyám felhő, / nagyapám páratartalom” (*Ablakon túl*). A kötetben érződik, hogy megjelenését alapos párlási folyamat előzte meg, amely egységes motívumvilágot és átgondolt szerkezetet eredményezett, viszont az elsőkötetesekre oly jellemző életanyag kiszikkadt. Hová lett az *Első csók* (Irodalmi Jelen, 2016), miért nem került bele az utolsó ciklus test-tematikájába?

Érdekes összevetni a *Szerepminták* első szövegváltozatát (Irodalmi Jelen, 2016) a kötetben lévővel. A hagyományos írásjelhasználat és az a néhány szó, ami elvonásra került, a korábbi variánst gazdagabbá, otthonossá tette, míg a későbbihez hozzáillesztett csirkevágási rítus („torok elvágása, / kivéreztetés, / forrázás, / fosztás, / darabolás”) inkább hiányossá. Az elsőben a lírai én „angyallá tisztulhatott”, szemben az utóbbi pilinszkys-pilátusos zárásával: „felkapcsolod a villanyt. tiszta a kezed”. Az előbbi megnyugtatóan teljes, az utóbbi nyitott marad.

Gyakori jelenség a kötetben, hogy hasonló képekkel (kiserdőben felakasztott kutya, ugyanott lógó mackó, villanyoszlopon foszladozó melltartó) találkozunk egymástól távol eső versekben; vagy épp ellenkezőleg, ugyanaz a motívum (eső, ázni, víz, Komárom) köt össze két egymást követő darabot. A kötet sajátos ritmikájában, gondolatritmusában a hullámok köröket vetnek, „állandóság. monotonia. görcsölsz tőle. / az ismétlések ritmusa akár meg is ölhet” (*Szerepminták*), de vonalszerűvé is egyenesíthetők, habár „nem akarsz sormintává válni” (*Sorminta*).

Az emlékek semlegesítésének eljárását illusztrálják a *Használati tárgyak* sorai: „kiszívom a múlt időt / a szekrények mögül, ágyak alól, / porzsákba gyűjtöm [...] kiszívom és felszívom és / kirázom, ami belül megtapadt, kiöntöm a felaprított bútorokra, / s többé minderre nem gondolok”. Míg az első ciklusban Horváth Veronika intenciója mindössze a kínos emlékek eltüntetésére irányul, a másodikban már

egyenesen az elhallgattatásuk a cél. A költő őrzi, a lírai én rögzíti a nyomokat, ám a szerző olyan ravaszul és szándékolt hiátussal kódolja azokat, hogy mi, olvasók ne férhessünk hozzá.

A *Sejtvándorlás* ciklus szabad verseiből eltűnnek az írásjelek, köz- és végpontozás nélküli sorok, kisbetűs felütések, egyetlen árva kérdőjel marad. A *Sejtvándorlás* című költemény központi motívuma a robogó vonat, amely – kissé lazán – a tenger hullámzásával és a menetrendek felidézésével kapcsolódik össze. A *Talpfa* fókuszában a vonatablak áll, egy keret, amely lehetőséget teremt a nézőpontváltásra: „és kinn lesz a benn mint ez a táj mint az út / csak legyen elég sín elég mozdony elég vonat”. A sín az idő metaforája, a vonat az alkalomé, a mozdony pedig az erőé, amely húzza a vagonokat (az élményeket), ha kell, a hajuknál fogva. Míg az első ciklusban „gombócba gyúrt szürke pókhálókka” találkoztunk egy-egy sűrűsödési ponton (*Sorminta*), a következők szakaszban hosszú hajszákkal megy tele a saját életében utazó szája (*Talpfa*). Nézőpontok tűnnek egymásba, a verscselekmény pedig rejtőzködni kezd.

A *Beismerő vallomás*ban felakasztanak egy kutyát, de minden szereplő nézőpontját a lírai én képviseli (elkövető, szemtanú), a történés kibogozhatatlanná válik. Feltűnik a gyerekkor, a költözések emléke, a múltból beszél valaki, talán egy alteregó, de nem mozog a szája (*Itt nem*). Marad a külsődleges leírás, majd elnémul az is, „hátha a csönd kitölti a hiányt” (*Térfél*). Ez a ciklus nem a rések, a törések, a költeményeken átszivárgó információk terepe, hanem a csendé.

A második ciklus legelső, *Áramlatok* című versében „évgyűrű[k] fodrozódnak / körökbe rendeződnek”; a „költészet leginkább a csípőmben lakik” – mondja a tenger, de átver, hiszen egyáltalán nem hajózunk erotikus vizekre. A lírai én bevallja, hogy egészen „másra gondol”. Így érkezünk el az érzékiség helyett a „vándorló szövetekhez”, a méhen belüli történetekhez.

A harmadik ciklus riasztó címe, a *Sejtburjánzás* nem az anyában lévő gyermek növekedéséhez (*Titokleső*), hanem annak hiányához (*Tesztetek*), abortuszhoz (*Ürgeöntés*), vándorló szövetekhez (*Látogatók*), illetve az endometriózis (*Kezeletlen*) betegségéhez vezet: „ciszta, kiterjedt gyulladás. / a bal oldali tömlőt eltávolítják. / meztelen csigák, nyálkás, közszemlére bocsátott testek / jutnak eszembe, miközben / nyolc ember nézi azt a szervemet, / aminek csak latinul tudom elfogadható nevét” (*Tapintásos vizsgálat*).

A kötet utolsó egységében újra felbukkannak a gyökerek, és ezzel párhuzamosan egy vagy több el-

ejtett párkapcsolati szál emlékfosztása (*Belégzés, Sóhaj, Kilégzés*). Az ágak felvetik a fészekrakás lehetőségét, s annak meddőségét: „fenyő csúcsán megpihenni? / nem! / fészket rakni egyetlen ágon? / röptömben fogytam el” (*Belégzés*); „együtt élsz velem, csak épp nem vagy itt” (*Sóhaj*); végül minden az emlékezet pincéjébe kerül, hogy benzinnel lelocsolva lángot vessen (*Kilégzés*). Érzékelhető a pokoljárás, de az út, a mód, a miért és a hogyan nem jelenik meg, helyette a fájdalom absztrakciójával találkozunk: „kitöltöd szétszakított tereim” (*Menekülj*), „és kimondom a poklot, de téged nem. / nem beszéllek be magamnak. / amiről hallgatok, csak az van igazán” (*Résablak*). És ebben a súlyos és hatásos mondatban van a szerző legnagyobb tévedése.

A csendnek, az elhallgatásnak nemcsak ereje, de helye van. Közléseink során hallgatunk el, illetve van, amit elhallgatunk, de a többi információt nem, csak így válhat beszédessé a csend. Ha a ki nem mondás esztétikáját fejleszti tovább a szerző, akkor mi, olvasók üres tereken és lapokon bolyongunk majd, ám szerencsére nem efelé mutatnak az utolsó ciklus testversei: „hónapok csendje alatt / bennem / nem az élet / nem az akarás, / a szorongás sejtjei nőttek. / hús a húsert. / valaki ölni fog. / [...] / halál nőtt a hasamban: kivágták belőle. / ha élet nőne bennem: kiszippantanám” (*Képződmény*). A nagyszülők emlékeinek felporszívózásától jutunk el az új élet lehetőségének kiszippantásáig. A *Szérum* beadásával jár körbe a mutató a számozott lapon,

pont nélkül, körkörösén, többszörösen, nyitottan: „ki voltam mielőtt megfogantak / ki lehetnék ha elvetélek / találják ki őket”. Az érzelmi-indulati telítettségük miatt erősebbek ezek a költemények, mint az őket megelőző, a személyességet felszámoló intellektuális futamok.

Horváth Veronika kötetében több szinten is megjelenik az *átjárhatóság*, az áttetsző szövetektől a víz metamorfózisán át nemcsak a motívumok, de a különböző szövegek egymásba áramlásáig. Távoli textusok lépnek interakcióba, sorok, amelyek népi (*kiskomárom, nagykomárom*), pop- (*repül a bálna*) és úttörődalokból (*bal lábat a jobb után, balt a jobb után*), csúfolódó mondókákból (*a lányok, a lányok földi boszorkányok*), aforizmákból (*ebcsont beforr*) származnak, vagy visszakereshetetlen utánérzések, mint a *köd a Szenvedő szerkezetben*.

Minden átjárható, állítja a szerző, s állítását többszörösen igazolja. Elsőkötetes, de mintha nem is volna az, hiszen őt is megkísérti a többköteteskire jellemző neutrális líra, a semmi térbeli ábrázolása vagy a rítusok és mondák élményhiányt pótló kiaknázása. Mégis úgy fest, hogy „csavaros szarvú gazella lép a horizontra. / izzó színeken táncol. / nyomába szegődik a formátlanság”. Engem éppen ez a formátlanság érdekelne, az érzelmek gomolygása, a központozáson túlmutató formabontás, ami a *Fájdalomcsillapító* logikailag egymást kioltó állításain belül marad, és érdekelne a csípőből támadó indulat, a ratio uralmán túli.

Palágyi Ildikó Brigitta: Ha belefulladász, megöllek

Szépesterségek Alapítvány, 2017

Ha egy új könyvet veszünk a kezünkbe, amelynek tetszetős a borítója és kellemes tapintásúak lapjai, az maga a diszkrétén izgató érzéki tapasztalat, amely remélhetőleg intellektuális kalandot tartogat. Elsőkötetes szerzőhöz aggodalommal és hosszú tűrésű jóindulattal nyúlunk, óvjuk magunkat a csalódástól, de ha jó a szöveg, mint 2014-ben Bíró Zsófia *A boldog hentes felesége* vagy 2015-ben Totth Benedek *Holtverseny* című ifjúsági regénye, az megörövendtet. S vannak olyan ritka felfedezések, mint Milbacher Róbert Margó-díjas novellafüzére, a *Szűz Mária jegyese* (2016).

Könyvet általában jelölések, díjak, kritikák, vélemények, megérzés vagy pályázati kiírás alapján választunk. Ily módon egymás mellé kerülhetnek az irodalom monumentális emlékiratai (Nádas Péter:

Világló részletetek) és Szűcs Noémi *Egyformák vagyunk* című regényének lapos lapjai, mint idén az Aegon Művészeti Díj reprezentatív listáján. Vonzalmak, tapasztalatok, értékek, olvasottság és egyéni ízlés függvényében próbáljuk kijelölni az irodalmi életbe lépő alkotók helyét és értékét. Időnk és türelmünk fogytán, egyre több félbehagyott mű marad utánunk, Palágyi Ildikó Brigittát idézve: „Már nincs meg bennem az alázat, hogy minden könyvet végig.” És magunk mögött hagyunk egy-egy *Kőbékát* (2017), amelyet csak az alkotó (Spiró György) iránti tisztelet olvastat végig. Ha Palágyi Ildikó Brigittához hasonlóan negyvenkét évesen jelentkezik valaki önálló regénnyel, akkor megnő a teher, az értékítélet felelőssége. Eszünkbe jutnak az irodalomtörténet vértanúi, akik láthatatlanok voltak, és maradtak

is, mert vagy a kor nem ért fel hozzájuk, vagy eltörpültek az óriások mellett.

Palágyi Ildikó Brigitta kisvárdai születésű szerző első regényének címe nem tűnik túl eredetinek, s a száztizenkilenc oldalas kötet végéhez érve kiderül, hogy pontosan az, aminek első blikkre gondoltuk. Egy anyai figyelmeztetés: *Ha belefutasz, megöllek!* „Mindig így engedett el. Nem engedett el soha” [*Test és a lélek*]. A mondat egy paradoxon, amely érzékelteti a korlátok feszegetéséből és az elengedés nehézségéből fakadó konfliktust. A gyermek–szülő szeretetkapcsolat megőrzésének módja a távolság. Hősrünk először középiskolásként menekül messzire, majd felnőttként Pestre, háromszázötven kilométerre a kontrolltól és a falu szűk kereteitől.

A mű középpontjában egy családregény és egy szerelmi szál retrospektív felfejtése áll. Az elbeszélőt – vadóc kislánként – vonzotta és ijesztette a Tisza örvénylő vize, felnőttként már a Duna is a Tiszát juttatta eszébe. A rég- és a közelmúlt nézőpontja egymásba tűnik, a személyiség folytonossága miatt nem keletkezik távolság köztük. Nem úgy, mint a könyvet díszítő, félbehajtott szerelmespár között, a borító elő- és zárólapján.

A Király Levente által készített fülszöveg színes, változatos szövegtípusokat ígér: „Mintha egy naplót, cikkeket különféle magazinokból, belső monológokat, e-mailváltásokat és novellákat olvasnánk egyszerre.” A Kalligram, a Vörös Postakocsi, a Műút és a Prae folyóiratokban, a KULTer.hu és a Spanyolnátha irodalmi portálokon publikált részletek kohézióját visszatérő sorok és szociolektusok (szleng, ifjúsági nyelv, argó, pszichológiai szakszavak) biztosítják, mégis egyrétegűnek hat a köznyelvi regiszter, amelyben mozog.

Meghitt tónusban beszél nagyapja alakjáról, finom ebédek, bölcsességek, falusi babonák és háborús elbeszélések közvetítésével. Felbukkan egy szórakoztatóan előadott anekdota „papóról”, akit katonatiszt gazdája utasít „tyúkvásárlásra”, azaz éjszakai hálótárs beszerzésére. Palágyi mintha nem venné észre, hogy az anekdota köntösét egy cigánylány prostituálására adja. [*A nagypapát mikor látogatjuk meg?*] című fejezetben két drámai epizód jelenik meg a kilenc évet (1938–47) Szibériában töltött papó legendáriumból. Egy nő azért öli meg magát és partizántársait, hogy ne jussanak az ellenség kezére, míg a másik vajúdás közben lő le három katonát, lábai közt egy újszülöttel. A nosztalgia nem engedi félretolni a színfalakat sem a kislány, sem a vagány blogger pozíciójából, pedig az élményanyag danyisan nyers (vö. Danyi Zoltán: *A dögeletakarító*, 2015).

A nagyjából kronologikus rendet követő mozaikos elbeszélés (közelmúltjának) viszonyítási pontjai

az édesapa halálának ötödik és tizedik évfordulója. A régmúlt középiskolai élménytárából mindössze egy kocsmázós jelenet bukkan fel. Mintha az elbeszélő a múlt kritikus pontjainak feldolgozásával küzdene, bár túlzottan nem hatolunk lélektani mélységekbe.

Az apa alakja halála után is fel-feltűnik a metrón vagy más tömegközlekedési eszközön. Az anyai szigor és értékrend legfőbb médiuma a lelkiismeret: „Anyámmal álmodtam. Azt kérdezte, cigizek-e, mire én, nem. Ez nem igaz, nem tudok neki igazat mondani.” Vele kapcsolatosan állandó a bűntudat. A közelmúlt egy szerelmi csalódással terhes, s az elbeszélő életét éppen addig követjük, amíg ki nem mondja, hogy válni szeretne.

A pop- és multikulturális utalások rengetegében Csernus Imre is megjelenik. Bár népszerű előadás-sorozata nem vezet forradalmi felismerésekhez, a narrátor szándéka világos: „Meg kell tanulnom elengedni a dolgokat, mert most mintha nem zárnék le semmit, a múlt és a jelen összemosódik.” A közhelyek állandóan felütik a fejüket: „normális pasi nem létezik [...] ha mégis van olyan, azt magasról leszarják a nők”; „ritka a felnőtt férfi, ezért a nő a számára legmegfelelőbb gyermeket választja felnőtt nemi szervvel”.

A hétköznapi sematikus élethelyzeteket nem írja fölül a narrátor, ilyen a megmerevedett anya–lánya konfliktus, a lánygyerekek közötti rivalizálás, a szinglik élete. A kocsmában ülő szenvedélybeteg apa szerethetően esendő alak, aki háromszor szégyelli el magát szövegszerűen, kétszer a kocsmában és egyszer a kórházban, kényszerű pizsamacsere után: „szégyellte is magát, előttem vagy előttük, már mindegy”. Az apa (sőt minden szereplő) kevés vonással rajzolt karakter: „Apám nem nagyon foglalkozott a nevelésünkkel, meg úgy általában semmivel. Dolgozott.” „Lárfári” – veti közbe a kedvenc szavát az elbeszélő, mintha maga is unná az efféle skicceket. A tragédiák szintén kiszámíthatóan jönnek, mint a rák az elbeszélés három pontján.

Palágyi jó ritmusérzéssel váltogatja az emlékidézés idősíkjait. Asszociatív módon veszi fel és ejti el a szálakat, de látjuk, hogy tudatosan építkezik, a gondolkodás ritmusában: „A kapcsolótáblán melyik gomb mit indít el” – szintén visszatérő sora. Veszteségek, Budapest, barátnők, albréletek, beszélgetések, interneten szövődő kapcsolatok. Szerelmi háromszög, lelepleződés, szakítás. Minden fejezetét szögletes zárójellel keretezi, talán hogy ne jöjjenek ki.

A szövegek a téma és a nyelv hétköznapisága miatt bárki számára dekódolhatók. Van ben-

nük néhány egyszerű hasonlat: „ha rám rakták [az átkot], akkor le is lehet venni, akár egy rossz kabátot”; egy allegorikus meserészlet, amelyet a fejezet cím ellenpontoz [Az a szép lány azzal a csavargóval?], és egy feltűnő metafora is: „húga nem egy nyitott könyv, hanem két nyitott láb”. A retorikai eszközöket, képeket és a többértelműséget is nélkülöző nyelv szolgál némi kivétellel. Ilyen [A karomban] című álmovella, amely nyelvileg ugyan csetlik-botlik, és jót tenne neki a külső nézőpontváltás, mégis hatásos. Egy anya indul sértálni újszülöttjével, majd eltéved az erdőben, vihar támad, és csecsemőjét a síneken hagyja. Az anyát végül megkéselik, de ezt már kár volt beleírni. Az álomban egyszerre van jelen a gyermekgyilkosság és a gyermek utáni vágy traumatikus élménye.

Babonás szertartások (átoklevétel, jóslás), szürreális elemek kerülnek a műbe, de reflektálatlanul lógnak a levegőben, mintha az én-elbeszélő hinné is őket, meg nem is. A [Pedig] ironikus cím, amely éppen „a boszorkányok pedig léteznek” vélmét tárgyalja. A 21. században élő értelmiségi nő számára mégiscsak kínos lehetne efféle hiedelmek megerősítése. De ez inkább a befogadó érzése, mintsem a narrátoré, aki papó nyomán lejegyzí őket, s regényét is egy cigányasszony, majd egy látó jövőmondásával keretezi: „Közelít hozzám, így mondta, egy szőke férfi, aki majd jól kihasznál. Remélem, én is, gondoltam.”

Palágyinak van humora, kár, hogy ritkán szikráztatja fel, mondjuk, „Lindaként”, amikor karatebemutatót tart apjának, akit baleset ér. A szőke férfit követő férj, a három gyermek és a kék szemű indián sámánra vonatkozó szövegrészeket már színtiszta fikcióként kezeltem, szemben az eddigiek önéletrajzi jellegével. Míg, mondjuk, Dragomán György prózájában a szürreális elemek szervesülnek, Palágyi a túlzás és a hiteltelenség tartományába lép.

Összességében a kötet nem több, de nem is kevesebb, mint publicisztikák jól szerkesztett sora, amely itt-ott segítségül hívja a fikciót. Az írások nem lépnek túl a személyesség körén, nem mutatnak fel egyedi látásmódot. A szépirodalmi stílusréteg ízei azok, amelyek a legjobban hiányoznak. Nem baj a vulgaritás, ha van ellensúly. Talán az [Utoljára mondom], hogy ki mindenkre szarok listája volt nyelvileg a mélypont, bár ebben a felsorolásban magamra ismertem, és ez ismét mosolygásra készítetett.

Ha az olvasó mégis rokonszenvez Palágyi regényével, akkor az abból a többszörösen ránk kacsintó aha-élményből fakad, hogy igen, ezt ismerem, én is ezt gondolom példának okán a Mátrixról, hogy „sosem akartam megfejteni a filmet, pedig általában mindig mindent meg akarok fejteni, hogy eltehessem oda, ahová való”. Talán ebben a nosztalgikus aha-élményben tud Palágyi a saját generációjának valami általános érvényűt közvetíteni.

Kortárs kritikapályázat III. díj

HORVÁTH ATTILA

Bálint Tamás: Hibalista

Kárpát-medencei Tehetséggyógyász, 2017

A költészet világa már csak olyan, amelyhez az olvasó leginkább azzal az igénnyel szeret csatlakozni, hogy abban felismerje saját magát. Ha a versek által megteremtett világgal, az azon keresztül közvetített érzésekkel azonosulni tudunk, ha azt magunkénak érezzük, akkor a művet szeretni fogjuk. Bálint Tamás harmadik kötete ilyen.

Talán a klasszikus művek befogadása során érhető tetten leginkább az a furcsa felismerés, hogy „jél, a régiek is pontosan ugyanúgy éreztek, ahogyan most mi”. Tárgyi világunk relatív fejlettségéből

nem következik, hogy a ma emberének érzései magasabb rendűek lennének a régiekénél. High tech környezetünkben éppen azok az alapélmények hatnak a közérzetünkre, határozzák meg hangulatunkat, mint a letűnt korok tábornöves, gyertyafényes vagy petróleumlámpás világában. A civilizáltaknak hazudott 21. századi leszármazott pontosan azokban a helyzetekben, azoknak az érzéseknek bonyolult kombinációjától szenved leginkább, mint az elmúlt idők rég elporladt emberei egykoron. A megszerzhetetlen nőtől. A nő

HORVÁTH ATTILA (1968) Budapest

elvesztésétől való félelemtől. A meg nem értettségtől. A gyengeségtől. A halandóságtól.

Az emberi érzések és az azokra ható erők állandóak.

Ennek az alapvető felismerésnek az élményét közvetíti számunkra a *Hibalista*. Nem kétséges, hogy a most kötetbe foglalt versek egésze olyan érzéseket tolmácsol, amelyekkel már valamennyien találkozunk. Nem kétséges, hogy a megjelenített hangulatvilág azért is ismerős előttünk, mert egy középkori francia egyszer már leírt valami hasonlót.

Aki Bálint Tamás és François Villon költészete között párhuzamot keres, nincs nehéz helyzetben. Bálint hasonló költői utat jár, mint az itthon Faludy György révén páratlanul népszerűvé tett szellemi elődje. Az örökké bűnbe eső és tetteit mindig megbánó, az élvezetek hajszolása miatt önmagát folytonosan bűntudattal ostromozó ember most Bálint Tamás révén születik újjá (aki szerencsére embert nem ölt). Bálint a lelki rokonságot nem leplezi, nem próbálja meg a saját közönsége előtt kisajátítani, még kísérletet sem tesz az élvhajász életet élő, a részeges estéket másnap mindig cudarul megbánó költő képének egyéniesítésére. Ellenkezőleg, művészi eszközeivel folyamatosan utal a reneszánsz elődre, a tisztelet jeleit szinte versenként jegyzi. A „hű olvasóm”, „uram”, „herceg”, „baronesz” és hasonló megszólítások, a több versében megjelenő ajánlások nem csupán a kortárs költészet nyelvezetétől idegen, régies és poros kifejezések, technikák, hanem egyenes szándékkal juttatják eszünkbe Villont. De a franciával szembeni költői főhajtás nem csupán a megszólítási módokban és a stílus rokonításában jelenik meg, nem kizárólag a középkori költészet formaisága imponál Bálintnak: magára a közvetített tartalomra tekint követendő példaként. Villon életfelfogását, világnézetét érzi sajátjával özazonosnak. Bálint az örökké vétkező, bűneit szégyenülten felismerő, de azoktól elszakadni nem tudó ember típusával érez rokonságot. Az életével kibékülni nem bíró, emiatt szakadatlanul szenvedő érzékeny művészfajttával. A régen reneszánsznak, ma rock & rollnak nevezett életfelfogással. A tartalmuk, lényegük egyező.

Már a kötet címe is egyfajta leltárkészítésre utal. Az első, cím nélküli vers pedig már kétséget sem hagy afelől, hogy a szerző nem saját tökéletessége szobrát farigcsálja majd a továbbiakban. A tehetségével küszködő, önmagában bizonytalan és esendő ember rajza a teljes kötetre rávetül. A *Hajdan volt víg napokról* témája szépen reflektál A szép fegyverkovácsné panaszára, A kárhozat útja a Testamentum balladáira, a halálára készülő, bűnbánó Villon töredelmes beismerő összegzéseire: egyálta-

lán, a *Hibalista* költői számvetése nem születhetett volna meg Villon-Faludy nélkül. „Mi számított, örökre elveszett” – írja egyikőjük, és most jusztt sem mondom meg, kicsoda. Írhatták ötszáz éve, érvényes ma is.

Ha ennyire nem is szándékoltan, de József Attila, Ady, Tóth Árpád, Juhász Gyula és mások hatása is szépen felismerhető a fiatal költő művében. Minden hasonlóság mellett és azok ellenére Bálint kötetete saját jogán is élő, érvényes. A költészet metaforájaként is értelmezhető a *Hegedűbalta* ötlete; a *Csomagolóanyag* vagy című versében ábrázolt szerető érzelmi űrje; a kivégzést vizionáló *A hagyta...* félbeszakadó mondatának eredetisége; mindegyiket egy tehetséges költő egyenként is sikeres kísérleteként értékelhetjük.

A kötetet áthatja egy nyilvánvalóan alkatilag Bálint belső énjéből fakadó melankólia. A szemlélődő, magányosan poharazgató, a beteljesületlen szerelem miatt mélázó attitűd ugyan gyanúsán ütközne a több helyen megidézett sarki gyönyöröket hajszoló, bormámoros, örömlánykergető habitussal, ám az adekvát Ady-párhuzammal szemben mindehhez nem kapcsolódik váteszhajlam. A rendkívül személyesre szabott költői alapállás nem akarja a világot felforgatni, megváltoztatni, nem vezeti a népet sehová, nem áldozza fel magát a hazájáért, és nem robbant ki forradalmat. Bálint verseinek összehatásából egy, a világ és önmaga értékeiben bizonytalan, a középszerhez illeszkedni nem akaró, velük szemben viszont az igazi, mélyen átélhető szerelemre sóvárgó ember portréja bontakozik ki. A számtalan módon megidézett halál, a selyemzsinór, a nyakkendő, a löporfüst vagy a vasúti sínek képei bár egy irányba mutatnak, a kötetet mégis átlengi az életigenlés szele. A munkájára hirtelen ráunó, és (a pohár borral az asztalán) az utcai forgatag bámulásában felüdülést találó fiatalember képe, máshol az éjjel a szomszéd nőket meztelenségükben kukkoló voyeur megjelenése vagy az utazás motívumának többszöri előfordulása nem a halálvágyat, hanem az elvagyódást erősíti. Bálint fájdalmaival és kudarcaival együtt is szereti az életet, és szeretné, ha szeretnék.

A régi és új költeményekből összeálló *Hibalista* többé-kevésbé egységesen szomorkás hangulatú atmoszférát teremt, amelyet ritkán törnek meg vidámabb pillanatok. Bár a kiválasztott versek művészi színvonala nem egységes, elmondhatjuk, a kötetbe nem kerültek be kiugróan disszonánsak. Némelyik befogadása talán sokadik nekifutásra sem könnyű feladat, a mondandó kibogozása leginkább a könyvnyelven értelmezhető vallomások után körülményes, nehézkes, mégsem kényszerülünk sehol fegyverletételre. Összességében az olvasónak nincs ne-

héz dolga, többnyire viszonylag gördülékeny sorokkal, kézenfekvő rímekkel találkozunk. A telitalálatok, a frappáns, könnyen tanulható és idézhető kétsorosok, kevéssé bonyolultabb rímpárok és az értelmezés több szintjét engedő tartalmak ízléses változatosságban követik egymást, az ütősebb, rövidebb lélegzetű, befogadhatóbb verseket kényelmesen tagolják az összetettebb tartalmú oldalak. Ki kételkedne abban, hogy a katzenjammer érzésének olyan sorokba sűrítése, mint a „Sose volt még ilyen kemény a másnap, bárcsak felcsaphatnék akárki másnak”, nemcsak játékosságával, frissességével hat, de sokak vasárnap délelőtti közérzetének is tökéletes összefoglalása, ezáltal azonosulható. Vagy vitatkozhatunk-e a filozofikusra kerekedett sorok („Hát lépünk, nehogy a számlát benyújtsák majd az elszárt évek s az életuntság”) igazságtartamával? Az ilyenekből elbírt volna a kötet többet is, mert ezek olyan telitalálat-közei felismerések, amelyek nem mennek a kialakított szerkezeti egység rovására. Jól megférnek a költői pálya nehézségének megjelenítései és a különféle nézőpontú szerelemábrázolások között. És talán számon kérhető a bátrabb kísérletező kedv hiánya is: a már hivatkozott *A hagma...* mellett örömmel fe-

deztünk volna fel más formabontó szellemi kísérleteket is. Az örök témák feldolgozása mindenesetre nem zárja ki az új formákkal történő próbálkozásokat. A korábban már alkalmazott, bevált technikákkal szemben a hangsúlyosabban újszerűre, tartalmi és alaki szempontból egyaránt a modernebb megjelenítésre való törekedést. Az ismerős költői képek, helyszínek helyett radikálisabb metaforák, hasonlatok vagy színterek előhívását.

Akárhogy is, Bálint Tamás verseskötete bár forradalmi újdonságokat nem hordoz magában, mégis kedves és szerethető. Mert nemcsak Bálint ismert magára a középkori francia költőben: mi is magunkra ismerhetünk. Ha a kötetbe foglalt élményvilág kizárólag a költők életének lenyomata lenne, nem hatna ránk, olvasókra. Mi azonban felismerjük önmagunkat a botladozó, magában kételkedő ember belső vívódásában, a szórakozóhelyek bártortalan stírlőiben, az utazónak álcázott menekülő bőrében, az eldobott szerető státusában, az olcsó tömegből kitörni akarás vágyában. Az örökké ismétlődő, időtlenné táguló helyzetekben. Az ismerős ízek dacára éppen emiatt nyújt megfelelő táplálékot a *Hibalista*.

Palágyi Ildikó Brigitta: Ha belefúlladsz, megöllek

Szépmesterségek Alapítvány, 2017

Nem is olyan könnyű manapság eredeti hangot megütni az irodalmi színtéren. Ha ez mégis sikerül, még mindig csak a feladat kisebbik része abszolválódik. A nagyobbik, összetettebb, hogy működik-e, hat-e az írás összességében. Lesz-e mélysége, tartalma? Felkelti-e az olvasó érdeklődését, és fenn tartja-e a végéig?

Palágyi Ildikó Brigitta új könyve egyéni hangon szól, és van mélysége. Felkelti és fenn is tartja a figyelmet. A szerző megoldotta a feladatot.

Ha belefúlladsz, megöllek. A cím poénos oximoronja, a fedőlap a kék vízben ernyőt tartó párral, a könyv puha kötése, a szellősen nyomtatott fejezetek összehatása nem hazudik. Az olvasójának pontosan annyit ígér, amennyit be is tart belőle, egy könnyen befogadható, vidám és szomorúság történetekből összefűzött olvasmányt. Nincs gomolygó lila ködfelhő, kevés a többszintű értelmezhetőség a szövegben, viszont van magunkra ismerés. Együttérzés. Félmosoly és kesernyés szájjal. Fejezet végén eltűnődés. Könyv végén sóhajlás.

A szerző egyes szám első személyben beszél el élete lényegesnek látszó eseményeit, felvillanó és valamely történetekhez kapcsolt emlékeit, beégett pillanatképeit. Nem napló ez, bár néha napló-szerűen, máskor pedig komplett e-mailes levélváltásokon keresztül mutatja be a vidékről a nagyvárosba költözött fiatal nő zaklatott párkeresési és -megtartási kríziseit, a családi és társas kapcsolatok bonyolult rendszerét, sokféleségét. Másutt a stílus egy füstös félhomályban, pohár bor melletti monologizálás hangulatát, csapongó fecserészését idézi, mintha az elbeszélő csak heverészne velünk szemben a kanapén, mi pedig hallgatnánk őt. Miről beszél? Az egyedülállók küszködéseiről, százezrek problémáiról. Gyerekkori emlékekről. Társkeresői oldalakról szerzett ismeretségekről, a kibontakozó reménnyel betöltő, a kudarcot mégis magukban hordozó próbálkozásokról. Az alkoholista apa lassú betegségben való elsorvadásáról, haláláról és az elengedés nehéz fázisairól. A legjobb barátnő albérlőtársról, a lepasszolt férfiakról. A lánytestvérrel szemben érzett féltékenységről. Apa öleléséről.

Anya főztjéről, a Tisza-parti falu illatáról, az otthon gyerekké történő visszaváltozás varázsáról. A hanyatló házasság szakaszairól.

A laza szövésű elbeszélések középpontjában a boldogságkeresés és az azt kísérő kudarcok és fájdalmak feldolgozása áll. A reményt keltő napokat szomorúbbak követik, vicces kis sztorikkal vagy éppen kedves pillanatokkal fűszerezve. A történetek közti kohéziót azok triviális mindennapisága adja, míg a gyakran csapongó gondolatmenetek között a hanyag ki-és beszólások, a poénos idézetek és a jópofa tanulságlevonások jelentik a kötőanyagot. A szerző tiszteletre méltó egyszerűséggel, mégis érzékenyen ábrázolja a legszemélyesebb pillanatok, a szakítás nehézségeit, az apa leépülését. Ezek a történet legerősebb részei.

A könnyű kézzel szerkesztett, egymáshoz szorosan nem kötődő fejezetek – a könyv utolsó részeiben megjelenített párkapcsolati kudarc lejtmenetének, az elhidegülés és az egymás iránti közönyösségbe merülés szemléletes állomásainak kivételével – akár tetszés szerint fel is cserélhetők, sőt bővíthetők is lehetnének. A gyakran felismerhető logikai rend nélküli bekezdések nem egy aprólékosan szerkesztett novelláskötet okszerűen egymásra épülő elemei, hanem a felvillanó emlékekből, levéltöredékekből és hétköznapi történetekből kimazsolázott történetfüzér részei. A gyerekkortól a felnőtté válás szakaszain átívelő elbeszélések rövid és töredékes módja arra enged következtetni, hogy azok nem a teljes dokumentálás szándékával íródtak, ezért a szerző el nem mondott történeteiből minden bizonnyal maradt még akár egy következő kötetre való is. Az újszülöttjét kézben tartó anya félelmei kapcsán az ötletesen beidézett gondozási kötelezettség elmulasztásának törvényi tényállása, a személyes verstöredékek, frappáns bon mot-k és más idézetek szövegbe illesztése alapján nem kétséges, hogy a többnyire élőbeszédszerű narratíva más történetekkel is működne, hasonló élményt nyújtana. A szerző dicsérete, hogy a megfelelő arányérzékkel felépített mozaikszerű történetekből, a humorba csomagolt szösszenetekből is éppen annyit kapunk, amennyi a témából elegendő. Nincs túlادagolás, semmi sem fekszi meg a gyomrot.

A többször is ötletszerűnek tűnő fejezetcímadás is azt a benyomást erősíti az olvasóban, hogy Palágyi nem veszi túl komolyan magát, a zárójelek alkalmazásával talán nem tulajdonít nekik túlzott jelentőséget. A fejezetcímek úgy követik egymást, mint ahogy a metrón utazva az utastájékoztató hangok rondítanak menetrendszerűen gondolatainkba. A tömegközlekedés mint a nagyvárosi lét

szimbolikus kifejezése amúgy is tökéletesen alkalmas az életünkben hirtelen fel-, majd eltűnő, sokszor súlytalan szereplők, futó ismerősök, minden napjainkat kísérő epizódsszereplők felvillantásaira, és ezt a ziccert a szerző sem hagyja ki. A rossz vonatra szállás az egész élet metaforája, lényegi összefoglalása. Az elrontott menetirány után átszállásra várni egy idegen helyen, az alkalmi ismerőssel a restiben iddogálni, majd a sorban elengedett vonatok után annak legénylakásában felébredni – nemcsak szimbóluma, hanem összefoglalása is a főhős csapongó és esetlegesen alakuló életének. Sőt, a fejezet tūpontos láttelepe egy, a rendszerváltást követően felnőtt generáció életfelfogásának. Azokénak, akik nem veszik halálosan komolyan az életet, és tévesztéseiket felismerve önmagukon nevetni tudnak, hogy aztán sodródjanak tovább. Az elszúrt vonatnál és az ezzel összefüggő egyéjszakás kalandba bonyolódásnál kifejezőbb, egyszerre hétköznapi és egyszerre jelképes történetet elképzelni sem lehet.

Palágyi könyve őszinte, kegyetlen és kritikus, jut belőle többeknek is virtuális saller, a legnagyobbat talán a közismert pszichológus-celebr kapja. A káromkodós, beszólogató stílus, a sör-Unicum kombót előnyben részesítő kulturális közeg hibátlanul társul a még emészthető mélységű, bölcsész indíttatású, felületes kocsmafilozófalgatással, és megfér a kíméletesen adagolt babonákkal is. A bölcselkedés nem bölcsesség, csak az érdekesség szintjéig hatol le, és nem akar többnek látszani annál. A szerző tapasztalatai, a leszűrt okosságok ügyesen elkerülik a misztikus utakat és a fárasztó filozófiai csapdákat. Így és pontosan ennyi áll jól belőlük.

A kötet nyelvezete él, lüktet, modorosságnak, túlcsonduló finomkodásnak vagy fölösleges cizellaltságnak nyoma sincs. A városi szlenget érti és használja, persze, ez nem is lehet másképpen egy albérletben dekkoló, a céges bulikon piálógató és a szubkultúrában járatos, éppen hogy felnőtt nő esetében. A saját út megtalálása mindenki számára kudarcokkal terhes, és ezt az utat nem szépíti a szerző önfelmentéssel, sajnálkozással, másra mutogatással. Nem esik búskomorságba, és nem sülyed el a depresszióban, legfeljebb néha alkohollal oldja a feszültséget, mint annyian mások. Az önironia mint eszköz hat, segít, a gyakran adódó nehéz helyzetekben működik. Ha az IQ-teszten magas pontszámot érsz el, de közben rossz vonatra szálltál, akkor most milyen vagy? Mi vagy? Nevetni kell rajta, és közben elfogadni önmagadat, ügyetlenségeiddel, küszködéseiddel együtt. Valójában ettől az alapállástól lesz szerethető az egész könyv is, a

néha céltalannak tűnő élet sodródása, buktatói ellenére, a bénázások mögött nincsenek József Attila-i mélységek, nincs szuicid-vonal, önmaga véresen komolyan vétele. Van viszont felröhögés, az elbeszélő részéről önmaga kinevetése. És vele együtt nevezhetünk mi is, magunkon is, amikor szembesülünk a saját, nekünk jutott rossz vonatunkkal. „Szeretem azt, aki vagyok, és amit cselekszem” – ez a könyv záró mondata, kulcsa és magyarázata mindennek. Pozitívista zárszava az egyébként nem vidám kicsengésű utolsó fejezetnek.

Az útját kereső, és minden szerencsétlenkedésével együtt is szerethető, önmagát őszinte vallo másokon keresztül feltáró fiatal írói ábrázolása nem új keletű, tulajdonképpen megvan a magunk magyaros Holden Caulfieldje. Természetesen a mi Holdenünk már nem kamasz, és a kezdeti szingli-

sors, majd a társkapcsolati akadálypálya sem hasonlít az ötvenes évek amerikai fiataljainak fruszt-rációihoz, azonban az otthonától elszakadó ember honvágyában, a szülőkkel és az étellel való vívódásban, tulajdonképpen a társadalmi szembenállásban mégis található párhuzam.

Habár a mű talán mégsem tekinthető kizárólag a lázadás regényének, mégis, egy generáció érezheti sajátjának a szerző élményanyagát. Nem kell ehhez nőnek lenni, nem kell dohányozni, kocsmázni vagy társkeresőzni, hogy a főhősben felismerjük a fővárosban tébláboló, gyökerét veszített önmagunkat.

És ha nem tévesztjük szem elől a legfontosabbat – „Szeretem azt, aki vagyok, és amit cselekszem” –, tulajdonképpen olyan nagy baj már nem is érhet.

Kortárs kritikapályázat

KOLOZSI ORSOLYA

Bálint Tamás: Hibalista

Kárpát-medencei Tehetséggondozó, 2017

Bálint Tamás legújabb, negyedik kötete, a *Hibalista* régi és új verseket tartalmaz, a 2007-es *A pap leánya, birtokostul* és a 2011-es *Visszaút a fekete folyón* című kötetekből válogatva, új írásokkal kiegészítve. Az így sem túlságosan terjedelmes könyv ötvenhat verset foglal magába, nem oszlik ciklusokra, első látásra nem követ szigorú szerkesztési rendet. A KMTG kiadásában jelent meg, letisztult, egyszerű borítót kapott, a fülszöveget Orbán János Dénes írta, aki szerint a székelyudvarhelyi költő „a villoni úton indult el”, a „legérzelmesebb neovillon”, aki nem mellesteg „Tóth Árpád lila dalra fakadó nyakendőjét bogozná a nyakára”. Egyértelműen két fontos hagyományhoz köti Bálint költészetét: egyrészt a középkor végi, népszerű francia költő alkotásaihoz, másrészt a nyugatos Tóth Árpád érzékeny, elégikus hangvételű költészetéhez. Első pillantásra nemcsak térben és időben, de poétikai értelemben is meglehetősen távoli világokat fűz össze a fülszöveg, hiszen Villon közismert szemtelensége, vas-kossága nehezen kapcsolható össze Tóth Árpád finomságával, halk impresszionizmusával. Persze az egyértelmű, hogy a vallomásosság és az erőteljes személyesség mindenképpen összekötő kapocs le-

het, csakúgy, mint egy mai költőutód – amennyiben hihetünk Orbán János Dénes megállapításának.

A kötet címe egy listára utal, amely a tévedéseket veszi számba, ezért tekinthető valamiféle testamentumnak, hagyatékknak (és máris Villon-nál vagyunk), nyilvánvalóan ironikus módon, hiszen a felmutatott hagyaték nem tartalmaz mást, mint hibát, kétséget, s így egyfajta negatív testamentumként értelmezhető. Ehhez szorosan kapcsolódik a könyv egyetlen cím nélküli verse, amely előhangként, ars poeticaként áll a legelső lapon. A rövid vers a hibák, a „foltok” szükségszerűségére reflektál, megragadó képekben fejezve ki a hibázás elkerülhetetlenségét. A szöveg a lírai én önmeghatározásával zárul: „Egy madárijesztő, melynek / tenyeréből a madarak esznek, / s talán jól is van ez így.” Az állandó hibázás nem kritikus éllel vagy tragikus köntösben jelenik meg, sokkal inkább az alkotás vagy egyáltalán az élet szükséges velejárójaként. Szintén a kötet címének értelmezéséhez kapcsolható a *Lábjegyzet* című vers, amely tagadva ugyan e fiktív lista létét, mégis a ballépések sorára utal: „Nem töltök meg oldalakat listákkal / az eddigi ballépéseimről, // bár nem esne nehezemre.” A listában (legyen az hibák vagy

KOLOZSI ORSOLYA (1980) Budapest

sikerek listája akár) a számvetésjelleg is benne foglaltatik, a kötetben pedig ez is igen hangsúlyos, nagyon erősen érezhető az összegző, számadó szándék mind tartalmi, mind poétikai értelemben.

Bár nem első kötet, sokkal inkább egy korszakot lezáró és egyben egy új korszakot nyitó gyűjtemény, a versek mégis nagyon sokfélék, tartalmi és formai szempontból egyaránt. Mintha még mindig az összetéveszthetetlen, saját hang keresése folyna, olyan ez a válogatás. A változatosság, a sokrétűség konstatálása természetesen nem lehet elmarasztalás, de mégis kellene egy erőteljesebb költői alap, egy nézőpont, egy hang, amely szorosabban összetartja ezt a sokféleséget. A versek egy nagy csoportját a Villon-balladákat megidéző szövegek alkotják (*Mindig ugyanaz; A hajdan volt vígságról; Az örök mítosza; A fiatalságról*), amelyek műfajilag is imitálják a francia költő alkotásait, hiszen sok esetben tartalmazznak ajánlást, illetve refrént; és témában is sokszor csatlakoznak a párizsi szerző verseihez. A fogadók, a nők, az alkohol, az örömlányok mind fontos motívumai ezeknek a szövegeknek, nem egyszer a szexualitás is kendőzetlenül megjelenik bennük (*A fogadó, miről álmodni szoktam; A kárhozat útja; Hadüzenet*), mint ahogyan az ezekkel az élvezetekkel összefüggő kárhozat és megbánás problematikája is. Ahogyan a *Mindig ugyanaz* című vers beszélője fogalmaz: „a könnyű élet és mellé a szenvedés”. A Villon költészetét is meghatározó kettősség, a mélyen hívó költő állandó lelki-furdalása, az életének eltékozlása miatt érzett bűnbánat az egyik oldalon, az életet és annak anyagi javait élvező, nagyon is emberi magatartás a másikon. És e kettő állandó feszültsége, örök harca – mindez Bálint Tamás *Hibalistájának* is visszatérő kérdésköre. A vikomt például, akit „a nők vittek el, szürke hajnalon / hajolt meg pisztolya akaratának” is egy olyan alak a kötetben, aki élvezetekre fókuszáló életét valószínűleg csúfosan, megvetetten fejezte be, de a vers végén elhangzó sorok mintha mégis a megértés, az ítélkezés viszonylagosságának sorai lennének: „s magunkban bízva valljuk be, belül / miként hisszük, hogy mégiscsak megérte” (*A vikomt*). Mindenki Villon ezen a világon, a belső harc, a jó(nak) és a rossz(nak mondott) közötti választás feszültsége sokkal hétköznapiabb és általánosabb probléma, mint amilyennek első látásra tűnik. A mentségek, a megbánás, a feloldozás keresése, a másnapok, a fogadalmak, aztán az újra- és újra-kezdődő léhaság és élvezet feszültsége persze a hétköznapinál erőteljesebb, sarkítottabb formában jelenik meg Bálintnál, még akkor is, ha szemtelenségben, dühben kissé elmarad is nagy francia példaképétől.

A fentiekkel szoros összefüggésben helyes élet, az átlagoshoz, normálshoz történő alkalmazkodás kérdése is több szövegben felmerül, a *Szolga-lelkek* Yann Martelltől vett mottója nagyon jól kifejezi ennek lényegét: „a nyakkendő hurok, és bármennyire viszszejára fordult is, / akasztókötel lehet az emberen, ha nem vigyáz”. Az irodáját elhagyó lírai alany kiszabadul a taposómalomból, és ráeszmél arra, hogy marad számára is a „középszer”, marad ő is „szolga-lelek”, bármennyire fáj is ez a felismerés. Ez a dilemma (némi leegyszerűsítve) a lázadás és a betagozódás között összefügg az életkorral, azzal, hogy az ember szép lassan öregszik, s e közben óhatatlanul beleütközik ebbe a problémába. A kötet harmincas éveit elején járó szerzője „a hitvány emberéletút felén” (*A kárhozat útja*) sok versben a fiatalság múlásáról beszél, a *Fiatalságról* címet viselő ballada visszatérő refrénje („már régen voltam üde s fiatal”) vagy *Az örök mítosza* ismétlődő sorai („mi számított, örökre elveszett”) is ezt támasztják alá. Nemcsak a fiatalság múlik, de sorra vesznek el a lehetőségek, a korábbi örömek, mintha Villon tűnt idők asszonyairól szóló balladáját visszhangozná. A nagyon erős személyesség, a kettősség, a belső ellentét villoni, de Bálint Tamásnál hiányzik a franciára jellemző erős vallásosság, valamint a dacos, harcos önvállalás.

A villoni kötődés tehát kitapintható a kötetben, de mi a helyzet a Tóth Árpád-féle hagyománnyal? Úgy tűnik, jól láthatóan jelen van, ha nem is szintézisben a középkori tradícióval, sokkal inkább külön versekben figyelhető meg. A szomorúság, az elégi-kusság, a megváltoztathatatlanba való belenyugvás legalább olyan erőteljes hangja a kötetnek, mint a korábban részletezett villoni beszédmód. A fájdalom megjelenésekor sokszor elvész az irónia, a lázadó hang, helyette a finom (nem túlzó) pátosz és az elégi-kusság veszi át a szerepet: „A fájdalom ürességből ered, / a tehetetlenséggel fokozott / kisemmizett magányból, amelyet / talányos távozásod okozott, / s cserébe, mit enyhítésül hozott: / visszhangtalanság, mely olyan volt / mint szíven áthúzott szögesdrót” (*Lélegzetvétel*). Főleg szerelmes versek, a hiányérzet versei az ebbe a kategóriába tartozó szövegek, érzékletes metaforákkal és hasonlatokkal: „Mint a húrról félrecsúszó ujj egy gitár-esten, / forró kád illatos vízben a kihúzott dugó” (*Miniatűr*). A melankolikusabb hangvételű verseknek is vannak visszatérő motívumai, amelyek közül legszembetűnőbb talán a tenger (*A tenger karnyújtásnyira; Utoljára a tengeren; A sirály; Vászon halakkal*) és a sivatag (*Száműzetés; A tenger karnyújtásnyira*). A tenger a végtelenség, a megnyugtató hűvösség szimbólumaként jelenik meg, a sivatag a hőség és a partravetettség metaforája, sokszor egy versben

kerülnek szembe: „A sivatagban a meleg, mint tük-röződő délibáb / aszalja az agyam, s minden ho-mokszem megcsikordul / talpam alatt; bár a nyílt tengeren se jobb: zaklatott, / bús lélek akkor is elté-ved, ha magába fordul” (*Száműzetés*). Ezeken kívül a vászon tűnik fel visszatérő elemként (*Vászon ha-lakkal; A szív előtt a vászon; Utoljára a tengeren*), hol a festő vásznaként, hol a tengert szelő hajó vitorlá-jaként megjelenítve.

Bár nem túl terjedelmes gyűjtemény Bálint Ta-más könyve, a formák és a témák sokszínűsége mi-att újra és újra kézbe vehető kötet, amelyben nem a hibáké a főszerep. Poétikai értelemben inkább hi-bák hűlt helyét látjuk, hiszen felkészült, tehetséges költő rajzolódik ki a versek alapján, aki mintegy megállva a pályán, összegyűjtötte, mit alkotott ed-dig, s most kíváncsian várhatjuk, melyik útra lép, merre indul majd tovább.

Gál Soma: Sármesék

FISZ, 2016

Gál Soma debütáló novelláskötete akár a „Sármel-léki capriccio” címet is viselhetné, legalábbis ezt ál-lítja a fülszövegben a kötetet méltató Fehér Renátó, ezzel egyértelműen a hrabali történetmondó ha-gyományhoz kötve az induló szerzőt. A cseh író le-gendás alakja az egyik novellában (*A sörökről rövi-den*) is megjelenik: az elbeszélő jó ismerősének, Szegfűnek régi álma válik valóra, mikor a sármellé-ki kocsmában együtt ihat példaképével. A szöveg szinte állóképpé lassítva tárja elének a csodás pillanatot, mikor Hrabal szájához emeli a korsó Sopronit: „Aztán ajkai belemerültek a habba, belekortyolt sörébe. Épp akkor kezdett a korsó tetejéről lefelé si-etni egy vízcsepp. Csak gördült és gördült, gyűjtötte társait, végigsimogatta az arany sört. A peremhez érve megállt, tétovázott egy pillanattal. Megcsillant, majd aranyból újra átlátszóra váltott. Lassan sza-kadt el az üvegtől, ha karjai lettek volna, biztos ka-pálózott volna velük, de így csak hullani volt képes. Szétszakadt a pulton. Hiába volt nagy a csend, nem hallotta senki a csepp koppanását, elnyelte a falu-beliek pultra behordott mocska.” Bohumil Hrabal egyértelműen példakép, nemcsak a falu nagy me-sélője, Szegfű, hanem valószínűleg a kötetet jegyző Gál Soma számára is. A cseh kisember nevetséges-nek tűnő, mégis rendkívüli bölcsességet és élet-igenlést hordozó alakjai jelennek meg a kötetben, azzal az apró különbséggel, hogy magyarok, és a Zala megyei Sármellék lakói.

A kötet első felének (*Sármesék*) kilenc elbeszé-lése ennek a kis dunántúli falunak a mindennapjait, tipikus helyszíneit és figuráit jeleníti meg. A falusi életnek azonban nem az utóbbi évtizedekben (sőt, talán már Móricz óta) jellemző tragikumát, nyomor-rát, kilátástalanságát állítja a középpontba (mint például Tar Sándor vagy akár Borbély Szilárd), sok-kal inkább egy anekdotikus, derűs világot ábrázol,

ahol persze nem teljesen idilli a kép, de az emberek élni akarása, humora és derűje képes ellensúlyozni a hétköznapi valóságot, fájdalmát. Gál Soma szö-vegei nagyon erős atmoszférát teremtenek, olvasás közben nemcsak látjuk magunk előtt a falu közepén magasodó, omlásnak indult víztornyot, a hentest, a kocsmát, a vasútállomást, a falu fontosabb közös-ségi tereit, hanem érezzük a vasúti váró áporodott levegőjét, a húsbolt fokhagyma- és paprikailatát, a disznóvágás abálthús- és pálinkaszagát. A jól is-mert terekben pedig tipikus, pár vonással felrajzolt figurák bukkanak elő a kocsmá törzsvendégeitől az autószerelőn, a hentesen át az elbeszélő nagyapjá-ig, aki három novellában (*Felelem; Sárnese; Nincs egy liszteszsák*) is főszerephez jut. Elsősorban férfiak uralják ezt a világot, a nők nincsenek szem előtt, nem válnak szereplőkké, bár az első rész utolsó szövegében (*A negyedik*) az elbeszélő a nagymamá-jának adja át a szót.

A főként egyes szám első személyben megszólaló narrátor egyértelműen egy visszaemlékező, felidéző pozíciót foglal el, gyermekkorának történe-teit meséli, nem kevés nosztalgiával gondol vissza sármelléki múltjára. Ez a múlt gyakran szembeke-rül a jelennek, a gyerekkori emlék és a felnőttkori tapasztalat ütközik össze, és ebből minden esetben a jelen kerül ki vereséggel: „Az emlék buborékként pattant szét, amikor felpillantottam a boltra. Ez nem a falu húsboltja volt, a falon a megkopott me-szelés helyett élénkpiros festék, és egy hatalmas üvegajtón léptem be a lehetetlenül tiszta helyiség-be. [...] Ebben az üzletben szó sincs már a hús sze-retetéről.” A narrátor nemcsak a helyekre, hanem a falu jól ismert lakóira is nosztalgiával emlékszik vissza, valamiféle hősi pátozzsal ruházza fel hét-köznapi, csetlő-botló, de nagyon is szerethető alak-jait. Az egyik közülük a már említett, legendás Szegfű,

a jó eszű, félrecsúszott életű férfi, az „igazi, eredeti kocsmajáró”, kinek karizmatikussága mellett nem lehet szó nélkül elmenni, és aki történetmesélésben a falu legjobbjai közé tartozik. Kiemelt szereplő még Művész úr, a hentes, aki szerint a húsnak lelke van, Lajos bácsi, a mindent megbütykölő autószerelő és persze a nagypapa, a nagy példakép, akinek a *Nincs egy liszteszsák* című szöveg állít gyönyörű emléket. A fiatal (ebből az időből az elbeszélő által csak fényképről ismert) nagypapa megjelenítése, majd halálának rendkívül finom, pátosztól mentes, megrendítő felidézése a *Sármesék* egyik csúcspontja.

A történetmesélés kiemelten fontos ebben a kötetben, és természetesen nemcsak azért, mert epikus szövegektől alapvetően történetek elbeszélését várjuk, hanem tematikus szinten is. A *Sármesék* világában minden valamirevaló falubéli alak egyben mesélő is. Mesélő a hentes, a nagymama, a nagypapa, a vasutas, a kocsmában ülő emberek. Történetek járnak a falut, mindenkiről és mindenről van egy (vagy több, olykor akár egymásnak ellentmondó) sztori, a mesélés alapvető létmód, egyben a falu létezésének, történetének és közösségének megkérdőjelezhetetlen alapja. A falusi folklór szóbeli és természetesen változatokban él, része a pletyka, gyakoriak benne a túlzások, de mindenki örömmel mesél, és örömmel hallgatja is a mesét. Egy zárt közösség saját mitológiát teremt, a történetmondás közösségi élmény, és a közös tudás fontos összetartó erő. Ezekben a történetekben pedig – ha már egyfajta mitológiaként értelmezzük – nem ritka a realitás határain kívül eső csoda sem. A sörözőben megjelenő Hrabal, az időgéppel utazgató Lajos bácsi egyaránt e világ szerves részei. A kötet első felének novellái nyelviileg teljesen összhangban vannak azzal a világgal, amelyet előhívnak, megidéznek. A káromkodások, a trágár kifejezések nagyon jó arányban, mindig éppen ott és akkor hangzanak el, mikor a helyzet, a hangulat megkívánja, egyszer sem válnak öncélúvá vagy túlzássá. Az egyik legjobban megtalált hang például az utolsó novellában a nagymama monológja, amely nyelviileg is teljesen hitelesen imitálja egy lehetséges falusi nagymama beszédmódját, szófordulatait: „Elmeséljem megint a Lócze pap történetét, kisonokám? Hiszen annyiszor hallottad már... No jó, nem bánom, ha ennyire szereted. Hol is kezdjem? Ugye emlékszel, hogy édesapám egészen a karmacsi plébániáig kutatta a testvére keresztlevelét?! Hát az sem véletlenül került oda, csak Lócze dédapád nem sejtette, hogy az ő édesapja odavalósi vót, azzal a kényszerű kutakodással csöppent bele a család történetébe.”

A kötet második felének (*Szárazföldi matrózok*) hat novellája egy hirtelen váltással maga mögött hagyja a falusi világot, az emlékezés egy későbbi időpontra tolódik, a narrátor kamaszkorának emlékeit idézi, mikor is nyaranta egy Balaton-parti vízbiciklikölcsönzőben dolgozott. Az eddigi egyes szám első személyű (néhol falubeli embereknek átadott) narráció többes szám első személyűre vált: „Mert ahogyan a szép kapcsolatokat összekovácsolja az idő, úgy lettünk mi hárman egymás legjobb barátai, a part farkasai, stég matrózai. Akár egy jól kiválasztott indiai házaspár, akik esküvőjük napján látják meg egymást az első alkalommal, úgy lettünk mi muszájból a legjobb barátok.” Az elbeszélő, Gábor és Dani között az együtt töltött nyarak alatt nagyon erős szövetség alakul ki, ez szolgál a többes szám első személyű narráció alapjául. A sármelléki mikrokörnyezet után most egy meg nem nevezett balatoni strand zárt világa válik az elbeszélések színhelyévé. Ahogyan a falvaknak vannak tipikus lakói, úgy a strandok világa is kitermeli a maga figuráit, a nagy dumás főnököt vagy a hiperamnéziás, mindenre emlékező főpincért. Ők egyébként rövid időre meg is kapják az elbeszélő szótamot. A pincér első csókjának történetét meséli el (*Oszkár*), a főnök pedig tanulságos példázatot ad elő a szerencsejátékokról (*Szerencsejáték*). Az elsődleges elbeszélői szólamba fűzött egyéb elbeszélők módszere tehát a kötet második részében sem változik, ugyanúgy, ahogyan a csodák megjelenése is megmarad a második egységben. A *Villámlík* (címe egy szójáték) például egy olyan csodatévő világot állít a középpontba, amely képes teljesíteni a kívánságokat, s amely épp ezen tulajdonsága miatt végzi majd a Balaton fenekén. A mágikus realizmus fogalma is felmerülhet a hétköznapiak realitásába épülő csodák kapcsán, az elbeszélő részéről azonban inkább ironikus viszony figyelhető meg a csodákhoz. Mintha azt üzenné, hogy biztosan vannak csodák, de olyannyira nem hiszünk már bennük, hogy láthatatlanná vagy értelmetlenné válnak számunkra.

A második rész is képes erős atmoszférát teremteni, felidézni a naptejű illatozó és gyerekzsvajtól hangos strandot, a part menti büféket, a sülő hekk illatát, a gumimatracokat, a csúszós lépcsőket, de a falu mégis jobban áll Gál Somának, akinek pályakezdése nagyon ígéretes, hiszen egy olyan anekdotikus, egyben nosztalgikus hangra talált rá (és működteti tökéletesen), amely mintha nem lenne elég erőteljes jelenkori prózairodalmunkban. A jóízű történetek kötete a *Sármesék*, kissé még egyenetlen, de az elbeszélések mindegyikében ott van az a humor, amely több mint pusztán tréfálkozás: könnyedség és súlyosság tökéletes elegye.

VÁLOGATÁS A MAGYAR ANIMÁCIÓS FILM TÖRTÉNETÉBŐL

a Magyar Művészeti Akadémia filmklubja hétfő esténként
a Premier Kultcaféban (1085 Budapest, Baross utca 1.)

2018. október 08.

Szalay Péter: Pannónia Anno

2018. október 15.

Jankovics Marcell: János vitéz / Sisyphus
/ Küzdők

2018. október 22.

Dargay Attila: Lúdas Matyi / Variációk
egy sárkányra / Hajrá mozdony / Gusztáv

2018. október 29.

**Macskássy Gyula, Csermák Tibor,
Imre István, Kovásznai György,
Korniss Dezső és Lisziák Elek**
rövidfilmjei

2018. november 05.

Kovácsnai György: Habfürdő /
Átváltozások

2018. november 12.

Reisenbüchler Sándor filmjei

2018. november 19.

Gémes József: Daliás idők / Koncertissimó

2018. november 26.

Foky Ottó és Cakó Ferenc animációi

2018. december 03.

Ternovszky Béla: Macskafogó /
Modern edzésmódszerek / Tartsunk kutyát

2018. december 10.

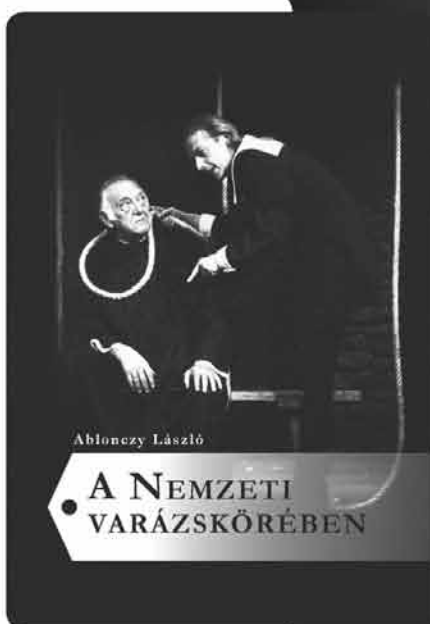
**Válogatás Varga Csaba és a
pécsi Yxilon Stúdió filmjeiből**

A vetítések 18 órakor kezdődnek.

A műsorváltoztatás jogát fenntartjuk!

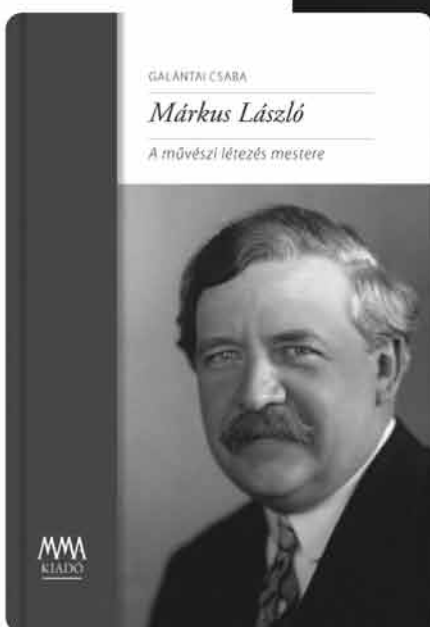

A vetítések után dr. Varga Zoltán, a filmklub házi-
gazdája meghívott alkotókkal, illetve szakértőkkel
beszélget, amelyről videófelvétel készül.

Ablonczy László

A NEMZETI VARÁZSKÖRÉBEN

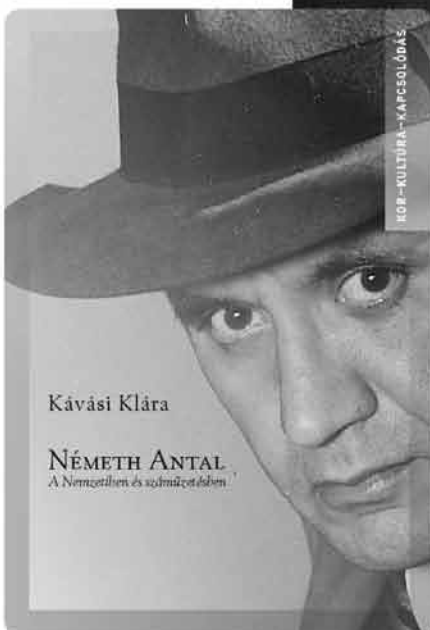

GALÁNTAI CSABA

Márkus László

A művészi létezés mestere

MMA
KIADÓ

Kávási Klára

NÉMETH ANTAL
A Nemzetellen és színháztörténetben

H
A
M
A
R
O
S
A
N

Az MMA Kiadó
3 újdonsága
a magyar
színháztörténetből.

Várható megjelenés:
2018. december!

mmakiado.hu

MMA
KIADÓ

MMA
MAGYAR MŰVESZETI
AKADÉMIA